

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ
MAGİSTRATURA MƏRKƏZİ**

Əlyazması hüququnda

İsaqova Nərmin İlqar qızının

"Azərbaycanın iqtisadi təhlükəsizliyinin təminatı" mövzusunda

MAGİSTR DİSSERTASIYASI

İxtisasın şifri və adı: 060401 Dünya iqtisadiyyatı

İxtisaslaşma: Beynəlxalq iqtisadi münasibətlər

Elmi rəhbər:
iqtisad elmləri doktoru, professor
Kasumov Rüşət Məmməd oğlu

Magistr proqramının rəhbəri:
iqtisad elmləri namizədi, dosent
Rəhimli Fikrət Əhməd oğlu

Kafedra müdiri: i.e.d., prof. Hacıyev Şəmsəddin Hümət oğlu

BAKİ 2017

MÜNDƏRİCAT

GİRİŞ.....	3
FƏSİL 1. QLOBALLAŞMA ŞƏRAİTİNDƏ İQTİSADI TƏHLÜKƏSİZLİYİN NƏZƏRİ-METODOLOJİ ƏSASLARI	
1.1. İqtisadi təhlükəsizliyin mahiyyəti və iqtisadi təhdidlər	7
1.2. İqtisadi təhlükəsizliyin strukturu	13
1.3. İqtisadi təhlükəsizliyin hədd göstəriciləri.....	20
FƏSİL 2. BEYNƏLXALQ İQTİSADI MÜHİT VƏ AZƏRBAYCANIN İQTİSADI TƏHLÜKƏSİZLİK VƏZİYYƏTİ	
2.1. Dünya iqtisadiyyatının inkişafında müasir meyillərin iqtisadi təhlükəsizlik kontekstindən təhlili	26
2.2. Azərbaycanın makroiqtisadi inkişaf göstəricilərinin təhlükəsizlik meyarları üzrə təhlili	34
2.3. Azərbaycanın iqtisadi təhlükəsizliyini təmin edilməsinin təşkilati-hüquqi əsasları	45
FƏSİL 3. AZƏRBAYCANIN İQTİSADI TƏHLÜKƏSİZLİYİNİN YÜKSƏLDİLMƏSİ STRATEGİYASI: ƏSAS HƏDƏFLƏR VƏ PERSPEKTİVLƏR	
3.1. Azərbaycanın maliyyə-iqtisadi təhlükəsizliyinin təmin edilməsi istiqamətləri	52
3.2. Azərbaycan iqtisadiyyatının rəqabətqabiliyyətlilik səviyyəsinin yüksəldilməsi iqtisadi təhlükəsizliyin mühüm amili kimi	63
3.3. İqtisadi təhlükəsizlik kontekstində milli iqtisadiyyatın diversifikasiyası perspektivləri.....	72
NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR	80
İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYAT SİYAHISI	84
PE3IOME/REZUME.....	86

GİRİŞ

Mövzunun aktuallığı. Dünya iqtisadiyyatında iqtisadi artıma, iqtisadi təhlükəsizliyə mənfi təsir göstərən risklər və təhdidlər hələ də davam edir. Əsas risklər kimi kapitalın inkişaf etməkdə olan ölkələrdən nizamsız hərəkəti, Çin iqtisadiyyatında həyata keçirilən siyasət tədbirlərinin təsiri, neft qiymətlərinin aşağı düşməsi nəticəsində neft ixrac edən ölkələrdə çətinliklərin yaranması, qlobal geosiyasi vəziyyətin gərginləşməsi, Böyük Britaniyanın AI-dən çıxması nəticəsində Avropa iqtisadiyyatında müəyyən problemlərin yaranması və s. göstərmək olar. Dünya iqtisadiyyatında qeyri-sabitliyin davam etməsi, dünya bazarında neft qiymətlərinin nisbi artmasına baxmayaraq hələ də aşağı səviyyədə qalması, manatın ucuzlaşması və digər bir sıra mənfi meyillər Azərbaycan iqtisadiyyatına da neqativ təsir göstərmişdir və bir sıra makroiqtisadi göstəricilərin dinamikasında özünü göstərmişdir. Təbii ki, inkişaf etmiş ölkələrdə iqtisadi artım templərinin aşağı düşməsi, tərəfdaş ölkələrdə baş verən maliyyə-iqtisadi geriləmələr dünya iqtisadiyyatına sıx inteqrasiya etmiş milli iqtisadiyyatımızın inkişafına təsiri qaçılmazdır. Bütün bunlar yeni iqtisadi şəraitin tələblərinə uyğun olaraq ölkə iqtisadiyyatının təhlükəsizliyini təmin edilməsi istiqamətində kompleks tədbirlərin həyata keçirilməsini aktuallaşdırmışdır.

Bununla əlaqədar olaraq, artıq postneft dövrünə keçidə start vermiş Azərbaycanda iqtisadiyyatın davamlı inkişafının təmin edilməsi, makroiqtisadi sabitliyin gücləndirilməsi, iqtisadiyyatın diversifikasiya edilməsi, regionların və qeyri-neft sahələrinin inkişafının sürətləndirilməsi, qeyri-neft sektorunun ixracının artırılması, azad rəqabət və əlverişli investisiya mühitinin yaradılması, əhəlinin sosial müdafiəsi istiqamətində islahatlar davam etdirilməkdədir. Bu baxımdan həyata keçirilən islahatların effektivliyi onun ölkənin iqtisadi təhlükəsizliyinin təmin edilməsində nə dərəcədə rol oynamasından asılı olacaqdır.

Ümumiyyətlə, iqtisadi təhlükəsizlik təhlükəsizliyin prioritet funksional istiqamətlərindən biridir. Hazırda dünya elmi cəmiyyətində "iqtisadi təhlükəsizlik" anlayışı ilə bağlı vahid fikir işlənib hazırlanmamışdır. Tədqiqatçıların bir qismi

iqtisadi təhlükəsizliyi beynəlxalq iqtisadi sistemin təhlüksizliyi ilə əlaqələndirirlər və onun problematikasına iqtisadi inkişafın qeyri-bərabərliyi, borcun artması, aclığın yayılması, tsiklik dəyişikliklər və dünya iqtisadiyyatının ümumi destabilizasiyasının digər aspektləri daxil edilir. Digər mütəxəssislərin fikirlərinin əsasında xarici xammal və enerji mənbələrinə sərbəst çıxış, xarici investisiyaların stabilliyi, əmtəə və xidmətlərlə mübadilənin sərbəstliyi daxil olmaqla konkret milli iqtisadiyyatın daha effektiv inkişafı üçün əlverişli şərtlərin təmin edilməsi dayanır. Bir sıra müəlliflər isə iqtisadi təhlükəsizliyə regionun, sahənin, müəssisənin, şəxsin təhlükəsizliyi nöqtəyi-nəzərdən baxırlar. Başqa bir yanaşmada iqtisadi təhlükəsizlik - yalnız milli maraqların müdafiəsi deyil, eyni zamanda hakimiyyət institutlarının milli iqtisadiyyatın inkişaf maraqlarının reallaşdırılması və müdafiəsi, sosial-siyasi sabitliyin dəstəklənməsi mexanizmlərini yaratmaq hazırlığı və qabiliyyəti deməkdir.

Qeyd olunanları nəzərə alaraq, ölkənin iqtisadi təhlükəsizliyini müəyyən edən kompleks amillər sisteminin öyrənilməsi, ümumiləşdirilməsi və iqtisadi təhlükəsizliyin yüksəldilməsi istiqamətlərinin araşdırılması mühüm aktualı kəsb edir.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri. Tədqiqatın əsas məqsədi müasir dövrdə Azərbaycanın iqtisadi təhlükəsizliyinin mövcud vəziyyətini kompleks təhlil etmək və dayanıqlı inkişaf kontekstində onun möhkəmləndirilməsi istiqamətlərini müəyyən etməkdən ibarətdir.

Dissertasiya işində məqsədə uyğun olaraq aşağıdakı vəzifələri müəyyənləşdirilmişdir:

- İqtisadi təhlükəsizliyin mahiyyəti və iqtisadi təhdidlərin tədqiq edilməsi;
- İqtisadi təhlükəsizliyin strukturunun öyrənilməsi;
- İqtisadi təhlükəsizliyin hədd göstəricilərinin təhlili;
- Dünya iqtisadiyyatının inkişafında müasir meyillərin iqtisadi təhlükəsizlik kontekstindən təhlili;
- Azərbaycanın makroiqtisadi inkişaf göstəricilərinin təhlükəsizlik meyarları üzrə təhlili

- Azərbaycanın iqtisadi təhlükəsizliyini təmin edilməsinin təşkilati-hüquqi əsaslarının tədqiq edilməsi;
- Azərbaycanın maliyyə-iqtisadi təhlükəsizliyinin təmin edilməsi istiqamətlərinin öyrənilməsi
- Azərbaycan iqtisadiyyatının rəqabətqabiliyyətlilik səviyyəsinin yüksəldilməsi iqtisadi təhlükəsizliyin mühüm amili kimi araşdırılması;
- İqtisadi təhlükəsizlik kontekstində milli iqtisadiyyatın diversifikasiyası perspektivlərinin müəyyən edilməsi

Tədqiqat işinin obyektini müasir mərhələdə iqtisadi təhlükəsizliyin təmin olunması istiqamətləri və mexanizmləri təşkil edir.

Tədqiqatın predmetini iqtisadi təhlükəsizliyinin təmin olunmasının nəzəri-praktiki məsələlərinin öyrənilməsi təşkil edir..

Tədqiqat işinin elmi yeniliyi. Dünya iqtisadiyyatının müasir inkişaf mərhələsində Azərbaycanda iqtisadi təhlükəsizliyin mövcud vəziyyətinin kompleks araşdırılması, iqtisadi təhlükəsizlik kontekstində ölkənin maliyyə-iqtisadi sabitliyinin gücləndirilməsi, rəqabətqabiliyyətliliyin və iqtisadiyyatın diversifikasiyası səviyyəsinin yüksəldilməsi istiqamətlərinin müəyyən edilməsi.

Tədqiqat işinin informasiya bazası. Tədqiqat prosesində mövzu ilə əlaqədar Beynəlxalq Valyuta Fondunun, Dünya Bankının, Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyinin, Azərbaycan Respublikası İqtisadi İnkişaf Nazirliyi, Dövlət Statistika Komitəsinin illik nəşrlərindən, yerli və xarici ölkə alimlərinin elmi əsərlərindən istifadə edilmişdir.

Tədqiqat işinin strukturu. Dissertasiya işi giriş, 3 fəsil, 9 paragraf, nəticə və təkliflər, istifadə edilmiş ədəbiyyat siyahısından, rezyume və referatdan ibarətdir.

Birinci fəsildə iqtisadi təhlükəsizliyin və iqtisadi təhdidlərin xarakterik xüsusiyyətləri, iqtisadi təhlükəsizliyin strukturu, hədd göstəriciləri tədqiq edilmişdir.

İkinci fəsildə dünya iqtisadiyyatının inkişafında müasir meyilləri iqtisadi təhlükəsizlik kontekstində təhlil edilmiş, Azərbaycanın makroiqtisadi inkişaf

göstəriciləri təhlükəsizlik meyarları üzrə qiymətləndirilmiş və ölkədə iqtisadi təhlükəsizliyin təmin edilməsinin təşkilati-hüquqi əsasları öyrənilmişdir;

Üçüncü fəsildə Azərbaycanın maliyyə-iqtisadi təhlükəsizliyinin təmin edilməsi istiqamətləri, iqtisadi təhlükəsizliyin mühüm amili kimi Azərbaycan iqtisadiyyatının rəqabətqabiliyyətlilik səviyyəsinin yüksəldilməsi yolları, milli iqtisadiyyatın diversifikasiyası perspektivləri araşdırılmışdır.

FƏSİL 1.

QLOBALLAŞMA ŞƏRAİTİNDƏ İQTİSADI TƏHLÜKƏSİZLİYİN NƏZƏRİ-METODOLOJİ ƏSASLARI

1.1. İqtisadi təhlükəsizliyin mahiyyəti və iqtisadi təhdidlər

"İqtisadi təhlükəsizlik" anlayışının mahiyyətini müəyyən etmək üçün ilk növbədə "təhlükəsizlik" termininin xarakteristikasını vermək lazımdır. Arzuolunmaz xarici təsirlərdən və radikal daxili dəyişikliklərdən müdafiə olunmağa ehtiyac, başqa sözlə, təhlükəsizliyə təlabat - hər bir insanın, ailənin, eləcə də cəmiyyət və dövlət daxil olmaqla müxtəlif insanlar birliyinin baza, həyati vacib təlabatlarından biridir. Bazar iqtisadiyyatının formalaşması şəraitində bu təlabatın ödənilməsinə çoxlu sayda və daimi surətdə neqativ amillər təsir göstərir.

Bir sıra tədqiqatçıların fikirlərinə görə, təhlükəsizlik şəxsiyyətin, cəmiyyətin, dövlətin həyati vacib maraqlarının daxili və xarici təhlükələrdən müdafiə vəziyyəti kimi müəyyən edilir. Təhlükəsizliyin reallaşdırılması isə ictimai həyatın subyektləri arasında hüquqi, inzibati, texniki, informasiya, güc tədbirlərinin məcmusunu dəstəkləyən münasibətlər sisteminin formalaşdırılması ilə təmin edilir.

Hazırda təhlükəsizliyin üç baza səviyyəsi fərqləndirilir: şəxsiyyət, cəmiyyət və dövlət. Onlar da öz növbəsində, xarici, daxili, dövlət, hərbi, iqtisadi, nəqliyyat, ekoloji, informasiya və s. kimi təhlükəsizliyin müxtəlif funksional istiqamətləri ilə kəşisirlər.

İqtisadi təhlükəsizlik təhlükəsizliyin prioritet funksional istiqamətlərindən biridir. Hazırda dünya elmi cəmiyyətində "iqtisadi təhlükəsizlik" anlayışı ilə bağlı vahid fikir işlənilib hazırlanmamışdır. Tədqiqatçıların bir qismi iqtisadi təhlükəsizliyi beynəlxalq iqtisadi sistemin təhlükəsizliyi ilə əlaqələndirirlər və onun problematikasına iqtisadi inkişafın qeyri-bərabərliyi, borcun artması, açlığın yayılması, tsiklik dəyişikliklər və dünya iqtisadiyyatının ümumi destabilizasiyasının digər aspektləri daxil edilir. Digər mütəxəssislərin fikirlərinin əsasında xarici xammal və enerji mənbələrinə sərbəst çıxış, xarici investisiyaların stabilliyi, əmtəə və xidmətlərlə mübadilənin sərbəstliyi daxil olmaqla konkret

milli iqtisadiyyatın daha effektiv inkişafı üçün əlverişli şərtlərin təmin edilməsi dayanır. Bir sıra müəlliflər isə iqtisadi təhlükəsizliyə regionun, sahənin, müəssisənin, şəxsin təhlükəsizliyi nöqtəyi-nəzərdən baxırlar. Məsələn, rus alimi V.K.Senqaçov hesab edir ki, iqtisadi təhlükəsizlik dedikdə iqtisadiyyatın və hakimiyyət institutlarının elə vəziyyəti başa düşülür ki, bu zaman milli maraqlar, bütövlükdə ölkənin sosial-iqtisadi inkişaf istiqamətləri, zəruri müdafiə potensialı zamanətli şəkildə təmin edilmiş olur, hətta daxili və xarici proseslərin qeyri-əlverişli inkişafı şəraitində də. Buradan belə nəticə çıxır ki, iqtisadi təhlükəsizlik - yalnız milli maraqların müdafiəsi deyil, eyni zamanda hakimiyyət institutlarının milli iqtisadiyyatın inkişaf maraqlarının reallaşdırılması və müdafiəsi, sosial-siyasi sabitliyin dəstəklənməsi mexanizmlərini yaratmaq hazırlığı və qabiliyyəti deməkdir.

A.Kolosov iqtisadi təhlükəsizliyi neqativ təsirlərdən müdafiə vəziyyəti kimi nəzərdən keçirir. Onun fikrincə, təhlükəsizlik iqtisadi kateqoriya kimi iqtisadiyyatın elə bir səviyyədə inkişafını nəzərdə tutur ki, bu zaman əhalinin normal həyat fəaliyyəti, xüsusilə onların məşğuluğu, gələcək iqtisadi artım imkanları, uğurlu inkişaf və insanların həyat şəraiti üçün zəruri olan bütün sistemlərin işçi vəziyyətdə saxlanılması təmin edilmiş olsun.

S.Qlazevin fikrincə, iqtisadi təhlükəsizlik - iqtisadiyyatın və cəmiyyətin məhsuldar qüvvələrinin ölkənin dayanıqlı-sosial-iqtisadi inkişafını sərbəst surətdə təmin etmək, dövlətin milli təhlükəsizliyinin zəruri səviyyəsini dəstəkləmək, eləcə də global rəqabət şəraitində milli iqtisadiyyatın lazımı rəqabətqabiliyyətlilik səviyyəsini təmin etmək imkanları nöqtəyi-nəzərdən vəziyyəti deməkdir.

V.Pankov iqtisadi təhlükəsizliyi dayanıqlılıq mövqeyindən nəzərdən keçirir. Onun fikrinə görə iqtisadi təhlükəsizlik - ictimai təkrar istehsal prosesinin normal funksiyaya göstərməsini pozan, cəmiyyətdə sosial gərginlik doğuracaq səviyyədə əhalinin həyat səviyyəsini aşağı salan daxili və xarici amillərin təsirlərinə iqtisadiyyatın dayanıqlılığı (immuniteti) ilə xarakterizə olunur.

E.Buxvald, N.Qlovatskaya və S.Lazurenko vurğulayırlar ki, iqtisadi təhlükəsizlik əhalinin normal həyat fəaliyyəti şəraitini dəstəkləməsi, iqtisadiyyatın

inkışafını resurslarla davamlı təminatı, eləcə də milli dövlət maraqlarının müntəzəm reallaşdırılması qabiliyyətini müəyyən edərək iqtisadi sistemlərin mühüm keyfiyyət xarakteristikası kimi nəzərdən keçirilir.

L.Abalkinin fikirləri iqtisadi təhlükəsizliyin aşağıdakı mühüm struktur elementlərinə yönəlmişdir: iqtisadi müstəqillik; milli iqtisadiyyatın sabitliyi və dayanıqlığı; özünü inkişaf və tərəqqi qabiliyyəti.

İqtisadi təhlükəsizliyin yuxarıda qeyd olunan təriflərini ümumiləşdirərək bu kateqoriyanı aşağıdakı kimi müəyyən etmək olar: İqtisadi təhlükəsizlik - iqtisadi sistemin elə bir vəziyyətidir ki, bu zaman o xarici və daxili xarakterli kritik xarakterli bütün təhdidlərə adekvat reaksiya verə və effektiv surətdə müqavimət göstərə bilər.

"Təhdid" və "təhlükəsizlik" anlayışları bir-birilə sıx əlaqəlidir. İqtisadi və qeyri-iqtisadi xarakterli təhdidləri öyrənmədən iqtisadi təhlükəsizliyi tam tədqiq etmək qeyri-mümkündür. Təhdid ya obyektin fəaliyyətini pozur, ya da ona çox və ya az dərəcədə zərər vurur. Obyektin fəaliyyətinin pozulması dedikdə, məsələn, aclıqdan ölümlə nəticələnən resurslara çıxışdan məhrum olma, pul tədavülünün pozulması, dövlətin iqtisadiyyatı idarə etmə qabiliyyətini itirməsi və s. başa düşülür.

İş dağıdıcı təsirlərə qədər çatmayanda iqtisadi təhlükəsizliyin təhdidi haqqında danışmağa əsas verən zərərin səviyyəsini müəyyən edərkən çətinliklər yaranır. Normalda iqtisadi təhdidlər bazar rəqabət mühitində iqtisadi uduşun və fəaliyyətin adi şərtlərinin əks tərəfidir. Subyektə dəyən iqtisadi zərər onun rəqabətə davam gətirmək qabiliyyətinin olmaması ilə əlaqədar ola bilər və onun daxili amillərinin, məsələn, səmərəsiz idarəetmənin nəticəsi ola bilər. Zərər, eyni zamanda xarici amillərin təsiri ilə də baş verə bilər - digər dövlətlər tərəfindən məqsədyönlü təsirlər və təbii təsirlər kimi. Partnyor məqsədyönlü təsirləri zamanı mütləq deyil ki, hər hansı bir zərərin vurulmasına istiqamətlənə bilər, həmçinin onun öz daxili məqsədlərini yerinə yetirməsi də ola bilər. Təbii hadisələr ayrı-ayrı bazarlarda tərəddüdlər, bütövlükdə dünya iqtisadi sisteminin qeyri-sabitliyi ilə əlaqədar olduğundan təsadüfi xarakterdə ola bilər.

Beləliklə, iqtisadi təhdid - sosial orqanizmə mövcud olan neqativ təsir imkanlarıdır ki, bunun nəticəsində onun vəziyyətini pisləşdirən, arzuolunmaz inkişaf dinamikası və parametrlərə səbəb olan hər hansı bir zərər, ziyan dəyə bilər. İqtisadi təhdidin mənbələri - bu özündə zərərverici xüsusiyyətləri, dağıdıcı təbiəti gizlədən şərtlər və amillərdir. Təhlükəsizlik probleminin mühüm aspekti ölkənin beynəlxalq iqtisadi sistemin institutionallaşmış hissəsi ilə münasibətlərinə bağlıdır. Belə ki, yeni beynəlxalq iqtisadi qaydaya görə çıxış edən inkişaf etməkdə olan ölkələr təsdiq edirlər ki, müasir qarşılıqlı asılılıq sistemində onlar əlverişsiz vəziyyətdədirlər. Bir halda ki, mövcud beynəlxalq iqtisadi sistem onlar üçün bu əlverişsiz mövqedən xilas olmağa imkan vermir, onda sistemin özü onların iqtisadi təhlükəsizliyinə təhdid kimi nəzərdən keçirilməlidir.

Ölkənin iqtisadi təhlükəsizliyinə daha ehtimal olunan təhdidlər kimi aşağıdakıları hesab etmək olar:

1. Əhalinin sosial təminat differensiasiyasının artması və yoxsulluq səviyyəsinin yüksəlməsi sosial dünyanın və ictimai həmrəyliyin pozulmasına səbəb ola bilər. Sosial maraqların əldə edilmiş nisbi balansı aşağıdakı amillərin təsiri nəticəsində pozula bilər:

- cəmiyyətin zənginlərin kiçik dairəsi və yoxsulların, öz gələcəyinə əmin olmayan insanların böyük kütləsi istiqamətində təbəqələşməsi;
- sosial və kriminal gərginliyin yaranmasına səbəb olan yoxsul əhalinin kəndlə müqayisədə şəhərlərdə payının artması;
- sosial konfliktlərə gətirib çıxaran işsizliyin artması;
- əmək haqqı ödənişlərinin ləngiməsi və s.

2. Aşağıdakı amillərlə şərtlənərək ölkə iqtisadiyyatının strukturunun dəyişməsi:

- iqtisadiyyatın yanacaq-xammal yönümlüyünün güclənməsi;
- yerli müəssisələrin əksəriyyətinin məhsullarının aşağı rəqabətqabiliyyətliliyi
- emal sənayesinin həyati vacib sahələrində istehsalın zəifləməsi;
- elmi-tədqiqat və işləmələrin texnoloji bütövlüyünün pozulması və nəticəliliyinin azalması, formalaşmış elmi-texniki potensialın dağılması;

- bir çox kütləvi istehlak məhsulları üzrə daxili bazarın xarici şirkətlər tərəfindən zəbt edilməsi;

- ölkənin xarici borcunun artması və bununla əlaqədar borcun örtülməsi üzrə büdcə xərclərinin artması.

3. Regionların sosial-iqtisadi inkişafının qeyri-bərabərliyinin artması. Bu təhdidin əsas amilləri aşağıdakılardır:

- regionların sosial-iqtisadi inkişafında obyektiv olaraq fərqlərin mövcud olması, emaledici sənayenin payının kəskin azalması ilə müşayiət edilən sənaye istehsalında struktur dəyişikliklərinin fonunda iqtisadi cəhətdən depressiv, böhranlı və geridə qalmış rayonların mövcud olması;

- ölkənin ayrı-ayrı regionlarının müəssisələri arasında istehsal-texnoloji əlaqələrin pozulması;

- ölkənin ayrı-ayrı subyektləri arasında adambaşına düşən milli gəlirin istehsalının səviyyəsində fərqin artması;

4. Cəmiyyətin və təsərrüfat fəaliyyətinin kriminallaşması. Buna aşağıdakı amillər səbəb ola bilər:

- işsizliyin artması. Cinayətlərin əsas hissəsi daimi gəlir mənbələri olmayan insanlar tərəfindən törədilir.

- dövlət nəzarət sisteminin zəifləməsi. Bu daxili maliyyə bazarında, özəlləşmə sferasında, idxal-ixrac əməliyyatlarında kriminal strukturların fəaliyyətinin genişlənməsinə gətirib çıxarır.

Tədqiqatçıların əksəriyyəti təhdidləri təsnifat və ümumiləşdirməyə çalışırlar. Bütün təhdidlər beynəlxalq, milli və regional iqtisadi təhlükəsizliyin təhdidlərinə, eləcə də müəssisə və şəxslərin iqtisadi təhlükəsizlik təhdidlərinə bölünür. Təhdidlərin təsnifatına iki yanaşma mövcuddur: təhdidlərin mənbəyi üzrə təsnifat və tipləri üzrə təsnifat.

İqtisadi təhlükəsizliyə təhdidləri mənbəyinə görə təsnifləşdirərkən iki qrupa ayırırlar: iqtisadi və siyasi mənşəli təhdidlər. Əksər ekoloji, kriminal və digər təhdidlərin mənbəyi beynəlxalq sistemdə cərəyan edən iqtisadi-siyasi proseslərdə

(qloballaşma, siyasi inteqrasiya, informasiya texnologiyalarının inkişafı və s.) iqtisadi və siyasi institutların qeyri-təkmilliyidir.

Milli iqtisadi təhlükəsizliyə təhdidlərin mənbəyi üzrə təsnifatına nəzər yetirək. Təhdidlərin mənbələri onların xarakterləri üzrə - daxili və xarici, növləri üzrə - iqtisadi və siyasi olaraq təsnifləşdirilir. Təhdidlərin növləri əhəmiyyətli dərəcədə çox ola bilər, məsələn, bəzi müəlliflər innovasiya, investisiya, maliyyə, elmi-texniki, demoqrafik, ekoloji, ərzaq təhlükəsizliyi təhdidlərini və s. ayrıca təsnifləşdirirlər.

Cədvəl 1.1. Milli iqtisadi təhlükəsizliyə təhdidlərin təsnifatı

Təhdidin mənbələri	Təhdidin xarakteri	
	Daxili	Xarici
İqtisadi	İqtisadi və institusional strukturların nöqsanları ilə şərtlənən milli iqtisadiyyatda böhran halları	Xarici böhranın (ticarət, maliyyə) milli iqtisadiyyata təsiri
Siyasi	Hakimiyyət orqanları tərəfindən iqtisadi sistemin stabilliyini pozan iqtisadi siyasət tədbirlərinin reallaşdırılması; sosial-siyasi böhranın təsiri	Siyasi təzyiq göstərilməsi məqsədilə xarici iqtisadi sanksiyalar; xarici ölkələrin iqtisadi siyasətlərinin neqativ təsirləri

Bütün təsnifatlarda təhdidlər tipinə görə iqtisadiyyatın bütün səviyyələrində xarici və daxili təhdidlərə ayrılır ki, bu da öz növbəsində iqtisadi, siyasi, ekoloji, maliyyə və s. təhdidlərinə bölünür. İqtisadi təhlükəsizliyə təhdidlərdən danışarkən onu zəiflikdən fərqləndirmək lazımdır. Bununla bağlı S.Afonsevin fikirləri maraqlıdır. O qeyd edir ki, baxmayaraq ki, mahiyyətləri bir-birindən fərqlənir, lakin tədqiqatçılar tez-tez zəifliyi təhdidlərlə eyniləşdirirlər. Bu problemi o, ərzaq təhlükəsizliyinin misalında nəzərdən keçirir. Qida məhsullarının idxalından asılılıq aqrar sənaye kompleksinin zəifliyini və böhranlı vəziyyətini təsdiq edir. Lakin bu,

zəiflikdir, yoxsa təhdid? Əgər ərzaq məhsullarını dünya bazarında sərbəst şəkildə əldə etmək mümkündürsə, ümumiyyətlə təhdid haqqında danışmağa dəyməz. Əgər bu şərt yerinə yetirilmirsə və ya onun pozulmasına real imkan mövcuddur (məsələn, embarqo, dünya bazarında defisit və ya yerli idxalatçılarda lazımı vəsaitin olmaması), onda sözügedən amil zəiflik deyil, təhdid kimi çıxış edəcək.

Eynilə xammal və texnologiyalar bazarına çıxışın təhlükəsizliyi problemlərinə də bunu aid etmək olar: təhdid milli iqtisadiyyatda müvafiq istehsalın olmaması (beynəlxalq bazardan asılılıq) deyil, müvafiq məhsul və texnologiyaların əldə edilməsinə mane ola bilən amillərdir. Bu o demək deyildir ki, zəifliyə diqqət yetirmək lazım deyil (məhz onlar sistemi təhdidlərə açıq edirlər), lakin onları təhdidlərlə eyniləşdirmək olmaz.

Milli iqtisadi təhlükəsizliyə təhdid yarada biləcək əsas xarici amillərə aşağıdakıları aid etmək olar:

1. İqtisadiyyatın qloballaşması problemləri. Qloballaşma prosesi bir ölkənin şirkətinin digər ölkənin iqtisadiyyatına və infrastrukturuna miqyaslı şəkildə nüfuz etməsinə şərait yaradır ki, bu da onun sosial-iqtisadi inkişafına təsir göstərir.

2. Ərzaq və istehlak malları üzrə idxal asılılığının artması;

3. Xarici ölkələrə "ağıl axının" artması;

4. Kapitalın xaricə qeyri-leqal çıxış mexanizmlərinin inkişafı və s.

1.2. İqtisadi təhlükəsizliyin strukturu

İqtisadi təhlükəsizliyin təmin edilməsinin əsas subyektı bu sahədə qanunvericilik, icra və məhkəmə hakimiyyəti vasitəsilə funksiya göstərən dövlətdir. Dövlət qüvvədə olan qanunvericiliyə müvafiq olaraq ölkə ərazisində hər bir vətəndaşın təhlükəsizliyini təmin edir, ölkənin hüdudlarından kənarında olan vətəndaşlarının himayədarlığı edir. Bundan əlavə, təhlükəsizliyin subyektləri qanunvericiliyə uyğun olaraq təhlükəsizliyin təmin edilməsi üzrə hüquq və öhdəliklərə malik olan vətəndaşlar, ictimai təşkilatlar və birliklərdir.

Təhlükəsizliyin əsas obyektləri: şəxslər - onların hüquq və azadlıqları, cəmiyyət - onun maddi və mənəvi dəyərləri, dövlət - onun konstitusiyaya quruluşu, suverenliyi və ərazi bütövlüyü. Həmçinin təhlükəsizliyin obyektlərinə maddi və qeyri-maddi istehsal sferasının müəssisələri, birlikləri və təşkilatları daxildir.

Ölkədə təhlükəsizlik obyektlərinin zəruri müdafiə səviyyəsinin yaradılması və saxlanması üçün təhlükəsizlik sahəsində münasibətləri tənzimləyən hüquqi normalar sistemi işlənilib hazırlanır, dövlət hakimiyyət və idarəetmə orqanlarının bu sahədə əsas fəaliyyət istiqamətləri müəyyən edilir, təhlükəsizliyin təmin edilməsi orqanları yaradılır.

İqtisadi təhlükəsizlik sahəsində dövlətin fəaliyyətinin predmetini aşağıdakılar təşkil edə bilər:

- qısa və uzunmüddətli perspektivdə dövlətin sosial-iqtisadi sisteminin dayanıqlığını pozaan amillərin müəyyən edilməsi və monitorinqi;

- vahid iqtisadi islahatlar proqramı çərçivəsində bu amillərin zərərli təsirlərini aradan qaldıran və ya yüngülləşdirən iqtisadi siyasətin və institusional dəyişikliklərin formalaşdırılması və reallaşdırılması.

İqtisadi təhlükəsizlik - iqtisadiyyatın lazımi sosial, siyasi, müdafiə və mütərəqqi inkişaf səviyyəsinin təmin edilməsi vəziyyətidir, mümkün xarici və daxili təhdidlərə və təsirlərə münasibətdə iqtisadi maraqların müstəqilliyi və davamlılığı deməkdir. Məsələyə bu aspektdən yanaşaraq iqtisadi təhlükəsizliyin strukturunu müəyyən etmək məqsədəuyğun olar. İqtisadi təhlükəsizliyin özü kifayət qədər mürəkkəb daxili struktura malikdir. Onun üç vacib elementini fərqləndirmək olar:

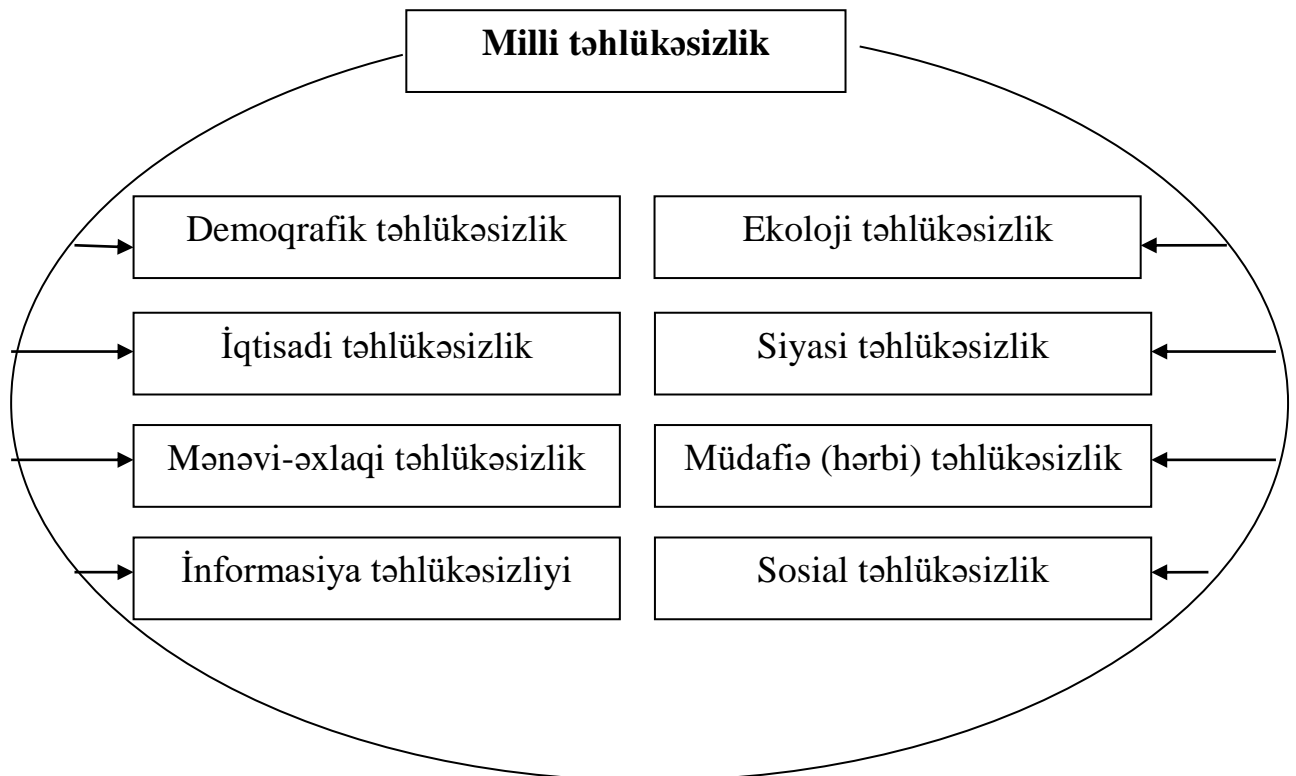
- *İqtisadi müstəqillik*. Təbii ki, müasir dünya təsərrüfatı şəraitində bu mütləq xarakter daşımır. Beynəlxalq əmək bölgüsü milli iqtisadiyyatların bir-birilə qarşılıqlı asılılığını gücləndirir. Belə şəraitdə iqtisadi müstəqillik dövlətin milli resurslara nəzarət imkanlarını, istehsalın effektivliyinin və məhsulun keyfiyyətinin ehtiyatlı bir səviyyəsinə nail olmağı nəzərdə tutur ki, bu zaman rəqabətqabiliyyətilik təmin edilmiş olsun və dünya ticarətində, elmi-texniki nailiyyətlərin mübadiləsində bərabər səviyyəli iştiraka imkan yaransın.

- *Milli iqtisadiyyatın sabitliyi və dayanıqlığı.* Mülkiyyətin bütün formalarının müdfiasini, sahibkarlıq fəaliyyəti üçün etibarlı şərtlərin və zəmanətlərin yaradılmasını, iqtisadiyyatda kriminal srukturlarla mübarizəni, gəlirlərin bölgüsündə sosial sarsıntılar doğura biləcək səviyyədə ciddi fərqə yol verilməməsini və s. nəzərdə tutur.

- *Özünü inkişaf və tərəqqi qabiliyyəti.* Müasir dinamik inkişaf etməkdə olan dünyada xüsusilə vacib məsələlərdən biridir. İnvestisiya və innovasiyalar üçün əlverişli iqlimin yaradılması, istehsalın daimi sürətdə modernləşdirilməsi, işçilərin peşəkar, təhsil və ümummədəni səviyyəsinin yüksəldilməsi, milli iqtisadiyyatın dayanıqlığı və özünü müdafiəsi şərtlərinin təmin edilməsi.

İqtisadi ədəbiyyatlarda iqtisadi təhlükəsizliyin strukturu üç səviyyədə nəzərdən keçirilir: milli, lokal (regional) və xüsusi (müəssisə).

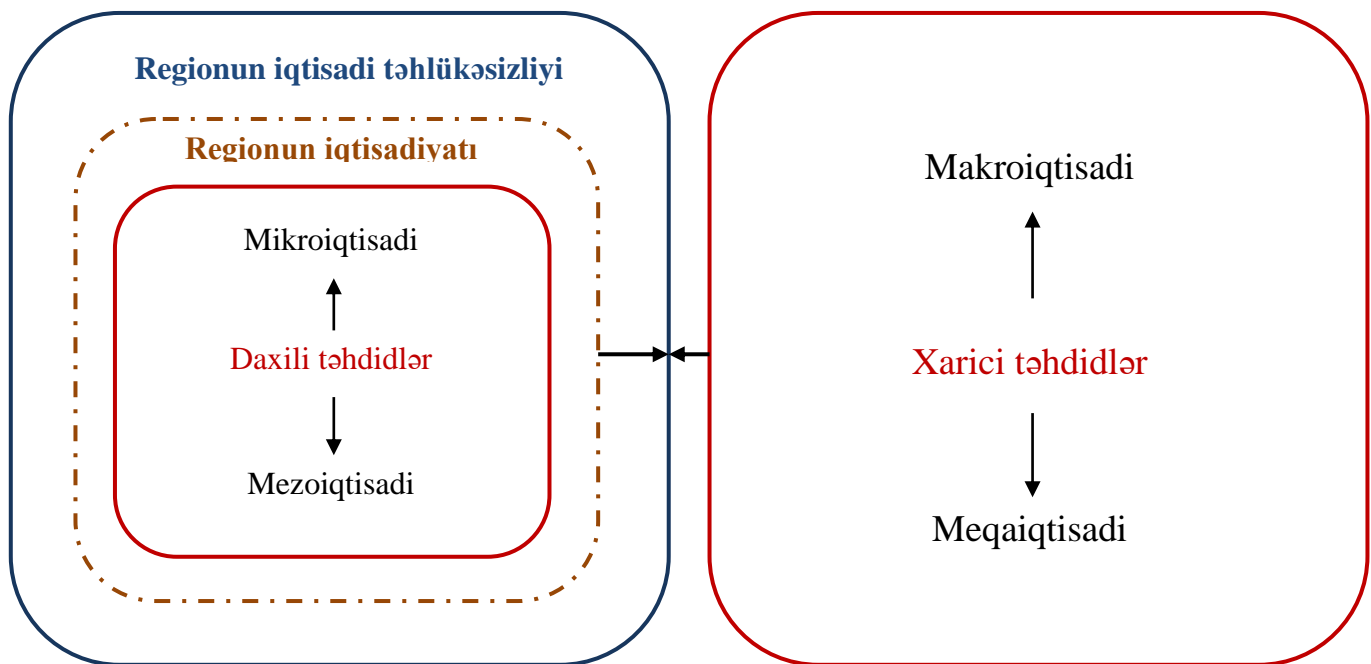
Milli təhlükəsizlik səkkiz bir-birilə qarşılıqlı əlaqədə olan struktur elementlər formasında göstərilə bilər: demoqrafik təhlükəsizlik, iqtisadi təhlükəsizlik, mənəvi-əxlaqi təhlükəsizlik, informasiya təhlükəsizliyi, ekoloji təhlükəsizlik, siyasi təhlükəsizlik, müdafiə (hərbi) təhlükəsizlik və sosial təhlükəsizlik.

Şəkil 1.1. Milli təhlükəsizliyin strukturu

Siyasi amillərə nəzər yetirdikdə, burada söhbət siyasi qərarların iqtisadi göstəricilərə, bilavasitə iqtisadiyyatın zəifləməsinə təsirlərindən gedir. Hərbi amillərin təsirləri çoxmənəlidir. Bir tərəfdən, iqtisadiyyatın militarizasiyası milli təhlükəsizliyin bütün sistemlərinin qeyri-dayanıqlığına təsir edir, digər tərəfdən isə müdafiə qabiliyyətinin kifayət dərəcədə olmaması ekspansiya (yalnız hərbi xarakterli deyil) ehtimalını yüksəldir. Bununla yanaşı, ekoloji amillər də iqtisadi təhlükəsizliyə mühüm təsir göstərir. Çernobl AES-də baş vermiş qəzayı xatırlamaq kifayətdir ki, ekoloji amilin ölkə iqtisadiyyatına təsirini dərk etmək mümkün olsun.

İnformasiya amili özündə dövlət, sənaye, sahibkarlıq, kommertiya və şəxsi sirt təşkil edən məlumatların qorunması sistemlərini ehtiva edir. Sosial amil özünə sosial gərginliyin qiymətləndirilməsini daxil edir. Demografiya amil işsizliyin, doğulanların, ölənlərin səviyyəsinin, insanların sağlamlığının və digər demografiya göstəricilərin iqtisadiyata təsirlərində təzahür edir. Təhlükəsizliyin mənəvi-əxlaqi elementi dövlətin vətəndaşların şüuruna və əxlaqına nüfuz edən aqressiv sosial institutların (ekstremist xarakterli siyasi partiyalar, sektalar və s.) təsirlərindən qorumaqdan ibarətdir.

Şəkil 1.2. Regional iqtisadi təhlükəsizliyə təhdidin strukturu

Göründüyü kimi, iqtisadi təhlükəsizlik milli təhlükəsizliyin strukturunda əsas yerlərdən birini tutur. Bu onunla şərtlənir ki, iqtisadi təhlükəsizlik olmadan bu və ya digər təhlükəsizlik tədbirlərini lazımi səviyyədə reallaşdırmaq mümkün deyildir.

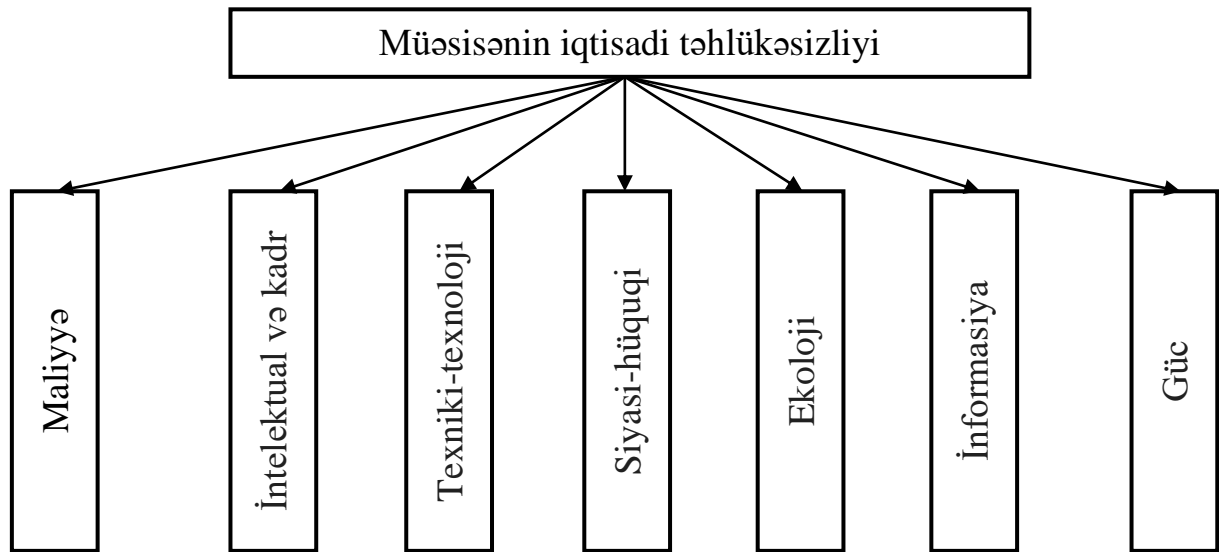
Lokal və ya regional iqtisadi təhlükəsizliyə təhdidlərə müqavimət göstərmək nöqteyi-nəzərdən baxmaq daha məqsəduyğundur. Regional təhlükəsizliyə təsir göstərən mövcud olan təhdidlərin müxtəlifliyi regiona münasibətdə daxili və xarici ola bilər. Daxili təhdidlər öz növbəsində mikro və mezo-iqtisadi səviyyələrdə, xarici təhdidlər isə makro və meqaiqtisadi səviyyələrdə təzahür edir. Daxili təhdidlər region iqtisadiyyatının cari vəziyyətinin təsiri altında yaranır. Belə ki, əgər iqtisadi siyasi, ekoloji vəziyyətlər kəskinləşdiyi halda regionda istehsal və sosial sferanın effektiv inkişafına istiqamət yoxdursa regional iqtisadi inkişafın stabilliyini pozan amillərin formalaşması mümkündür. Xarici təhdidlər dövlətin və dünya iqtisadiyyatının vəziyyətindən asılı olaraq yaranır.

Mikroiqtisadi xarakter daşıyan təhdidlərin xüsusiyyətləri region ərazisində yerləşən təsərrüfat subyektlərinin fəaliyyətilə əlaqədardır. Mezosəviyyəli təhdidlər daxili bazarın, təkrar istehsal müstəqilliyinin itirilməsini, regional səviyyədə ərzaqla özünütəminatməninin həyata keçirmək imkanlarının itməsini özündə əks etdirir.

Makroiqtisadi miqyasda təhdidlər regionların maliyyə təminatı sistemlərinin pozulması, təbii resursların tükənməsi və ekoloji situasiyanın kəskinləşməsi, iqtisadiyyatın kriminallaşması və əhalinin həyat səviyyəsinin aşağı düşməsi nəticəsində yaranır. Meqaiqtisadi təhdidlər isə geosiyasi vəziyyətin mürəkkəbləşməsi, dövlətlərarası hərbi-siyasi konflikt ehtimalının artması, xaricə kapital axını, valyuta vəsaitlərinin çatışmazlığı, ölkənin qızıl ehtiyatının azalması, xarici bazarlardan sıxışdırılıb çıxarılma ilə əlaqədardır ki, bütün bunlar xarici iqtisadi mövqeyin zəifləməsinə gətirib çıxarır.

Müəssisənin iqtisadi təhlükəsizliyinin funksional strukturu onun iqtisadi təhlükəsizliyinin mahiyyətə bir-birindən əhəmiyyətli dərəcədə fərqlənən əsas istiqamətlərinin məcmusundan ibarətdir. Müəssisənin iqtisadi təhlükəsizliyinin

funksional strukturu aşağıdakı elementləri əks etdirə bilər: maliyyə, intellektual və kadr, texniki-texnoloji, siyasi-hüquqi, ekoloji, informasiya, güc.

Şəkil 1.3. Müəssisənin iqtisadi təhlükəsizliyinin strukturu

Müəssisənin iqtisadi təhlükəsizliyinin maliyyə elementi müəssisənin ödəmə qabiliyyətinin maksimal yüksək səviyyəsinin, döriyyə vəsaitlərinin likvidliyini, müəssisənin kapitalının daha effektiv strukturunun təmin edilməsi, bütün istiqamətlərdə müəssisənin maliyyə-təsərrüfat fəaliyyətinin planlaşdırılması və həyata keçirilməsi keyfiyyətinin yüksəldilməsi üzrə işlərin məcmusu kimi müəyyən edilməlidir.

Müəssisənin iqtisadi təhlükəsizliyinin intellektual və kadr elementinin təmin edilməsi bir-birilə sıx əlaqədə olan, eyni zamanda əhəmiyyətli dərəcədə fərqlənən fəaliyyət istiqamətlərini əks etdirir. Birinci istiqamət müəssisənin heyəti ilə işə, onun əməkdaşlarının işinin effektivliyinin yüksəldilməsinə istiqamətlənmişdir.

Texniki-texnoloji elementin əsas mahiyyəti ondan ibarətdir ki, istər istehsal, istərsə də qeyri-istehsal müəssisəsi olsun, həmin müəssisələrdə istifadə olunan texnologiyaların səviyyəsi nə dərəcədə ən yaxşı dünya analoquna uyğun gəlir. Burada prinsiplial məqam texnologiyalarda inkişafın və gələcək rəqabətqabiliyyətlik potensialının mövcud olmasıdır.

Siyasi-hüquqi elementini mahiyyəti fəaliyyətinin effektiv və hərtərəfli hüquqi təminatı, müəssisə və onun əməkdaşlarının qüvvədə olan qanunvericiliyin bütün aspektlərinə dəqiq riayət etmələri və s. təşkil edir.

Müəssisənin iqtisadi təhlükəsizliyinin informasiya elementinin təmin edilməsi baxımından müəssisənin informasiya-analitika bölməsi aşağıdakı əsas funksiyaları yerinə yetirir:

- Konkret müəssisənin fəaliyyətinə dair mövcud olan bütün növ informasiyaların toplanılması;

- Əldə edilən informasiyaların təhlili;

- Müəssisə fəaliyyətinin texnologiyaları sferasında elmi və texnoloji prosesin tendensiyalarının, ölkədə və dünyada iqtisadi və siyasi proseslərin, bu biznesə dair kimi digər proseslərin, eləcə də müəssisənin bütün fəaliyyət sahələrində nail olması zəruri olan göstəricilərin proqnozlaşdırılması.

- Müəssisənin iqtisadi təhlükəsizliyinin səviyyəsini bütün tərkib elementləri üzrə qiymətləndirilməsi və həmin müəssisənin iqtisadi təhlükəsizliyinin təmin edilmə səviyyəsinin yüksəldilməsi üzrə tövsiyələrin işlənilib hazırlanması.

İqtisadi təhlükəsizliyin ekoloji elementinin əsas mahiyyətini məhul istehsalının texnoloji prosesləri üzrə minimal xərclərlə ekoloji normalara riayət edilmənin təmin edilməsi, ətraf mühiti çirkləndirməyə görə inzibati sanksiyalarda itkilərin minimuma endirilməsi, daha sərt ekoloji qanunvericilik normalalarının tətbiq edildiyi ölkələrin bazarlarının itirilməsi məsələləri dayanır.

Müəssisənin iqtisadi təhlükəsizliyinin güc elementi dedikdə aşağıdakı vəziyyətlərin məcmusu başa düşülür:

- Müəssisə əməkdaşlarının, xüsusilə müəssisə rəhbərliyinin təmsilçilərinin fiziki təhlükəsizliyi;

- Əmlakın itirilməsi və ya onun dəyərinin azalması təhlükəsi yaradan neqativ təsirlərdən müəssisə əmlakının qorunması;

- İnformasiya təhlükəsizliyinin güc aspektləri;

- Biznesin xarici mühitinə əlverişli şəraitin yaradılması.

Beləliklə, qeyd etmək olar ki, “iqtisadi təhlükəsizlik” anlayışı bütün elementləri bir-birilə sıx qarşılıqlı əlaqədə olan mürəkkəb çoxsəviyyəli struktura malikdir.

1.3. İqtisadi təhlükəsizliyin hədd göstəriciləri

İqtisadi təhlükəsizliyin mahiyyəti meyarlar və göstəricilər sistemində müəyyən edilir. Lakin iqtisadi təhlükəsizlik üçün göstəricilərin özü deyil, onların hədd ölçüləri mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Hədd göstəriciləri - təkrar istehsal prosesinin inkişafının normal gedişatına mane olan, iqtisadi təhlükəsizlik sahəsində neqativ, pozucu meyillərin formalaşmasına səbəb olan göstəricilərin yol verilə bilən hədd ölçüləridir.

İqtisadi təhlükəsizliyin real vəziyyətini kompleks göstəricilər sistemi ilə qiymətləndirmək olar. Makroiqtisadi siyasətin aparılması üçün bütövlükdə iqtisadiyyatın vəziyyətini əks etdirən makroiqtisadi göstəricilər mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Məhz makroiqtisadi göstəricilər ölkənin rifah səviyyəsini, iqtisadi təhlükəsizliyin dərəcəsini və milli iqtisadiyyatın vəziyyətini müəyyən edir. Makroiqtisadi göstəricilər sistemi dövlətin iqtisadi təhlükəsizlik dərəcəsini müəyyən etməyə imkan verir. Bundan əlavə makroiqtisadi göstəricilərin köməyi ilə makroiqtisadi nəticələri qiymətləndirmək, onların əldə edilməsinin ilkin şərtlərinin təhlilini həyata keçirmək mümkündür.

Makroiqtisadi göstəriciləri əhəmiyyəti odur ki, onlar ölkə iqtisadiyatında çəki rolunu oynayırlar. Elmi iqtisadi ədəbiyyatlarda dövlətin iqtisadi təhlükəsizliyinin çoxlu sayda göstəriciləri hesablanır. Bütün bu göstəricilər daxili və xarici göstəricilərə ayırmaq olar. Əhəmiyyətinə görə iqtisadi təhlükəsizlik göstəricilərini ümumi, baza və xüsusi göstəricilərə ayırmaq olar.

Xarakterizə olunan təhlükəsizlik obyektinin miqyasına görə ayırmaq olar:

- *Mikroiqtisadi göstəricilər*. Müəssisə, firma, təşkilat, eləcə də ailə və şəxslərin vəziyyətini müəyyən edir.

- *Mezoiqtisadi göstəricilər*. Region və sahənin vəziyyətini xarakterizə edir.

- *Makroiqtisadi göstəricilər*. Bütövlükdə ölkə iqtisadiyatının vəziyyətini əks etdirir.

Qeyd olunan göstəricilər arasında makroiqtisadi göstəricilər daha mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Makroiqtisadi göstəricilər mövzusu hər zaman aktual olacaqdır, belə ki, məhz onların köməyi ilə istənilən ölkənin iqtisadi inkişaf səviyyəsi qiymətləndirilir. Bu qrupun tərkibinə aşağıdakı göstəricilər daxildir:

• **Əhalinin həyat səviyyəsi və keyfiyyəti göstəriciləri**. Bu göstəricini çoxlu sayda aşağıdakı parametrlərlə qiymətləndirmək olar:

- adambaşına düşən ÜDM və ya ÜMG istehsalı;
- şəxsi sərəncamda qalan gəlir;
- istehlak xərcləri;
- şəxsi yığım;
- istehlak qiymətləri indeksi;
- orta aylıq əməkhaqqı;
- sosial və fizioloji yaşayış minimumları;
- gəlirlərin differensiasiyası indeksi;
- işsizliyin səviyyəsi;
- yoxsulluq səviyyəsi;
- adambaşına düşən əsas qida məhsullarının istehlak səviyyəsi;
- mənzillə təmin olunma səviyyəsi;
- səhiyyənin vəziyyəti;
- təhsilin səviyyəsi;
- ömür müddəti;
- xalis iqtisadi rifah göstəricisi;
- insan potensialının inkişafı indeksi və s.

Həyat səviyyəsi dedikdə əhalinin zəruri maddi nemət və xidmətlərlə təminatı, onların istehlakının lazımı səviyyəsi və ağılabatan tələbatının ödənilməsinin dərəcəsi başa düşülür.

Cədvəl 1.2. İqtisadi təhlükəsizliyin qiymətləndirilməsinin göstəricilər matrisi

Səviyyələr		Makrosəviyyə	Mezosəviyyə	Mikrosəviyyə
Göstəricilər qrupu				
Maliyyə	Ümumi	İnflyasiya səviyyəsi, %		
		İlin sonuna monetizasiya səviyyəsi, ÜDM-də %		
	Xüsusi	Dövlət Büdcəsinin kəsiri, ÜDM-də %	Regional və ya yerli büdcənin kəsiri, ÜDM-də %	Müəssisənin rentabellik əmsalı
		Xarici borcun həcmi, ilin sonunda ÜDM-də %	Xarici borcun həcmi, ilin sonunda ÜRM-də %	Borc və xüsusi lapitalın nisbəti əmsalı
		Daxili borcun həcmi, ilin sonunda ÜDM-də %	Daxili borcun həcmi, ilin sonunda ÜRM-də %	Əməkhaqqı üzrə borcların həcmi, ilin sonuna mənfəətdə %
Borca xidmət edilməsinə tələbat, büdcə gəlirlərində %	Borca xidmət edilməsinə tələbat, büdcə gəlirlərində %	Cari likvidlik əmsalı		
Sosial	Ümumi	Əhalinin ömür müddəti, yaş		
		İşsizliyin səviyyəsi, %		
		Yaşayış minimumundam aşağı gəlirlərə mal əhalinin xüsusi çəkisi, %		
		Gəlirlərin differensiasiyası, dəfə		
	Xüsusi	Əhalinin adambaşına düşən orta gəlirlərinin yaşayış minimumuna nisbəti, %	Ortaaylıq əməkhaqqının yaşayış minimumuna nisbəti, %	Ortaaylıq əməkhaqqı səviyyəsi sənaye üzrə orta göstəriciyə nisbətə %-lə
		Əhalinin depopulyasiyasının (azalmasının) şərti əmsalı	Əhalinin depopulyasiyasının (azalmasının) şərti əmsalı	Kadr dəyişkənliyi əmsalı
		Sosial proqramlara xərclərin ÜDM-ə nisbəti	Sosial proqramlara xərclərin ÜDM-ə nisbəti	Sosial proqramlara xərclərin müəssisənin balansına nisbəti
		Əhalinin real gəlirlərinin artım tempi	Əhalinin real gəlirlərinin artım tempi	Əməkhaqqının artım tempi
İstehsal	Ümumi	Maddi istehsalda ixracın payı, %		
		Ərzaq idxalının ÜDM-də payı, %		
		Emal sənaye sahələrinin sənayedə payı, %		
	Xüsusi	ÜDM-in həcmi, orta dünya göstəricisində %-lə	ÜRM-in həcmi, orta dünya göstəricisində %-lə	Müəssisənin mal dövriyyəsinin səviyyəsi
		Adambaşına ÜDM-in həcmi, orta dünya göstəricisində %-lə	Adambaşına ÜRM-in həcmi, orta dünya göstəricisində %-lə	Bir məhsul buraxılışı üzrə rentabelliğin səviyyəsi
		NİOKR-ın maliyyələşdirilməsi, ÜDM-də %	NİOKR-ın maliyyələşdirilməsi, ÜRM-də %	Ümumi işlərin həcmində NİOKR-ın payı, %
		İnnovasiyaların ÜDM-də payı, %	İnnovasiyaların ÜRM-də payı, %	İnovasiya fəaliyyətinin səviyyəsi, mənfəətdə %
		Əsas kapitala investisiyaların həcmi, ÜDM-də %	Əsas kapitala investisiyaların həcmi, ÜRM-də %	Xüsusi kapitalın konsentrasiya əmsalı
		Əsas fondların köhnəlmə dərəcəsi, %	Sənaye müəssisələrinin əsas fondların köhnəlmə dərəcəsi, %	Əsas vəsaitlərin köhnəlmə əmsalı
		Əmək məhsuldarlığının orta illik artım tempi, %	Əmək məhsuldarlığının orta illik artım tempi, %	Əmək məhsuldarlığının orta illik artım tempi, %
		Zərərli işləyən müəssisələrin fəaliyyətdə olan müəssisələrin ümumi sayında payı, %	Zərərli işləyən müəssisələrin regionda fəaliyyətdə olan müəssisələrin ümumi sayında payı, %	Müəssisənin zərərlik əmsalı

Həyat keyfiyyəti dedikdə geniş mənada müxtəlif tələbat və maraqlar nöqtəyindən nəzərdən əhalinin öz həyatından məmnunluğu başa düşülür. Bu anlayış əhatə edir: həyatt səviyyəsinin iqtisadi kateqoriya kimi xarakteristikası və indikatorları, əmək və istirahət şəraiti, mənzil şəraiti, sosial təminat və zəmanətlər, hüquq qayda-qanunların mühafizəsi və insan haqlarına riayət etmə, təbii-iqlim şəraiti, ətraf mühitin mühafizəsi göstəriciləri, asudə vaxtın və ondan səmərəli istifadə imkanlarının mövcudluğu, rahatlıq, sabitlik və s.

• **İqtisadi artım göstəriciləri.** Bura aiddir:

- milli istehsalın və gəlirin dinamikası və strukturu;
- sənaye istehsalının həcmi və tempi;
- sənaye istehsalının artım indeksi və onun ÜDM-də payı;
- aqrarsənaye kompleksinin istehsalının artım tempi;
- iqtisadiyyatın sahə strukturu və ayrı-ayrı sahələrin inkişaf dinamikası;
- kapital qoyuluşu;
- ÜDM-in strukturu və s.

• **Ölkənin təbii-resurs, istehsal, elmi-texniki potensialını xarakterizə edən göstəricilər:**

- resursəqənaət göstəriciləri;
- istehsal amillərinin təkrar istehsal vəziyyəti;
- elmi texnologiyaların istifadəsi effektivliyi.

• **Təsərrüfat mexanizmlərinin dinamikliyi və adaptivliyini, eləcə də onun xarici amillərdən asılılığını xarakterizə edən göstəricilər:**

- ölkələr arasında qiymət səviyyəsinin nisbəti;
- məhsulların məcmu qiyməti və pul təminatı arasında nisbət;
- inflyasiyanın səviyyəsi;
- büdcənin defisiti;
- xarici iqtisadi amillərin fəaliyyəti;
- milli valyutanın sabitliyi;
- daxili və xarici borc.

• **Kölgə iqtisadiyyatının fəaliyyətini xarakterizə edən göstəricilər:**

- məhsul və xidmətlərin istehsalı göstəriciləri;
- qeydiyyatdan keçməyən və qadağan edilmiş fəaliyyətdən əldə edilən gəlir göstəricisi, onun ÜDM-də və milli gəlirdə xüsusi çəkisi.

• Dövlətin dünya iqtisadiyyatında mövqeyini xarakterizə edən göstəricilər:

- ixrac, idxal, saldo;
- hazır məmulat və yüksəktexnoloji məhsul ixracının strukturu və payı;
- idxal asılılığı, idxalın daxili istehlakda payı;
- valyutaların mübadilə məzənnəsi və alıcılıq qabiliyyəti pariteti.

Ölkənin iqtisadi təhlükəsizliyi üçün mühüm göstəricilərdən biri də nağd formada xarici valyutanın ümumi nağd pul dövriyyəsində həcmi göstəricisidir. O, pul dövriyyəsinin dollarlaşmasını əks etdirir.

Lakin, hazırda iqtisadi təhlükəsizliyə daha çox təhdidi əks etdirən göstərici iqtisadiyyatın həddindən az monetizasiyası göstəricisidir. Belə ki, pul kütləsinin daraltılması hesabına inflyasiyanın azaldılmasına cəhd edilməsi iqtisadiyyatın monetizasiyası üzrə hədd və faktiki göstəricilər arasında kəskin fərq yaradır. Bu müəssisənin dövriyyə vəsaitlərinin həddindən artıq çatışmazlığını bildirir və bir sıra neqativ hadisələrə, hərşeydən əvvəl müəssisənin borcunun artmasına səbəb olur.

Qeyd edildiyi kimi, iqtisadi təhlükəsizlik üçün makroiqtisadi göstəricilərin hədd ölçüləri böyük əhəmiyyət kəsb edir. Hədd göstəriciləri sistemli təhlilin, proqnozlaşdırmanın və sosial-iqtisadi planlaşdırmanın vacib alətidir. Onlar dövlət səviyyəsində təsdiq edilmiş miqdar parametrləri statusuna malik olmalı və hökumətin iqtisadi proqramlarının vacib elementi onlara riayət edilməlidir.

Birinci əhəmiyyətli qrupa istehsal sferası ilə bağlı iqtisadi təhlükəsizlik göstəricilərinin həddləri, xarici dünyadan minimal asılılıqla onun funksiya göstərmək qabiliyyəti daxildir. Məsələn, bu göstərici Rusiyanın iqtisadi təhlükəsizliyinin qiymətləndirilməsində istifadə edilir. Böyük dövlət roluna iddia edən Rusiyanın ÜDM-in həcmi iqtisadi təhlükəsizlik nöqtəyi-nəzərdən "böyük

səkkizlik" ölkələri üzrə orta göstəricidən 75 faiz həcmində, adambaşına düşən - 50 faiz ölçüsündə hədd qiymətləri qəbul edilmişdir.

İkinci mühüm qrup əhalinin həyat səviyyəsi indikatorlarının hədd qiymətləridir. Xalqın sosial vəziyyətinin qiymətləndirilməsində əsasən aşağıdakı hədd indikatorundan istifadə edilir: yaşayış minimumundan aşağı gəlirli əhalinin xüsusi çəkisinin hədd qiyməti - 10 faiz; 10 faiz çoxtəminatlı ailənin 10 faiz aztəminatlı ailənin gəlirlərinin nisbəti - 10:1; ömür müddəti - 75-79 yaş; minimum və orta əməkhaqqının nisbəti - 1:3; işsizliyin səviyyəsi - 8-10 faiz.

Üçüncü geniş qrup maliyyə vəziyyətinin indikatorlarının hədd qiymətləridir. Bu qrup üzrə çoxlu hədd göstəriciləri müəyyən edilmişdir:

- daxili borcun həcmi - ÜDM-in 30 faizi;
- xarici borcun həcmi - ÜDM-in 25 faizi;
- büdcə kəsiri - ÜDM-in 5 faizi;
- nağd formada xarici valyutanın nağd milli valyutanın həcmində payı - 25 faiz;
- pul kütləsi - ÜDM-in 50 faizi

Göründüyü kimi, makroiqtisadi göstəricilər ölkənin iqtisadi təhlükəsizlik dərəcəsinin, iqtisadi inkişaf vəziyyətinin müəyyən edilməsində mühüm rol oynayır. Eləcə də, iqtisadi təhlükəsizliyin ən yüksək dərəcəsi o zaman əldə edilir ki, bütün makroiqtisadi göstəricilər kompleksi özünün yol verilə bilən hədd qiymətlərinin sərhədlərində olur, bir göstəricinin hədd qiymətlərinə isə digərinə zərər vurmada nail olunur.

FƏSİL 2. BEYNƏLXALQ İQTİSADI MÜHİT VƏ AZƏRBAYCANIN İQTİSADI TƏHLÜKƏSİZLİK VƏZİYYƏTİ

2.1. Dünya iqtisadiyyatının inkişafında müasir meyillərin iqtisadi təhlükəsizlik kontekstindən təhlili

2016-cı ildə dünya iqtisadiyyatı qeyri-müəyyənliklər şəraitində aşağı artım templərilə inkişaf etmişdir. Sözügedən ilin ikinci yarısından etibarən inkişaf etmiş ölkələrdə ÜDM-in artımı bir qədər sürətlənmişdir ki, bu da dünya iqtisadiyyatının artım templərinə də müəyyən qədər təsir etmişdir. İnkişaf etməkdə olan ölkələrdə isə ümumi daxili məhsulun artım templərinin dinamikasında böyük dəyişikliklər müşahidə edilməmişdir.

Cədvəl 2.1. Dünya iqtisadiyyatının real artım templəri, faizlə

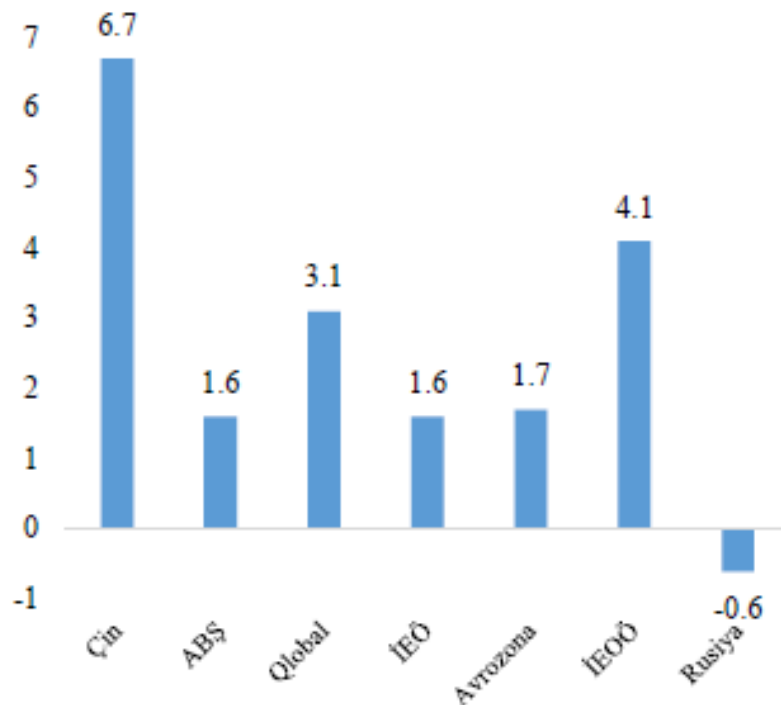
Ölkələr	2013	2014	2015	2016	2016
	icra	icra	icra	sentyabr proqnozu	icra
Dünya üzrə	3,3	3,4	3,2	3,1	3,1
İnkişaf etmiş ölkələr	1,2	1,8	2,1	1,6	1,7
İnkişaf etməkdə olan ölkələr	5	4,6	4,1	4,2	4,1
Avrozona	-0,3	0,9	2	1,7	1,7
G-7					

Mənbə: Beynəlxalq Valyuta Fondu

Beynəlxalq Valyuta Fondunun məlumatlarına əsasən, 2016-cı ildə dünya iqtisadiyyatında 3,1 faiz artım qeydə alınmışdır ki, bu da dünyada sonuncu maliyyə böhranının başladığı dövrdən etibarən ən aşağı göstəricidir. Bununla yanaşı, dünya ticarətinin həcmi də 2016-cı ildə azalaraq böhrandan sonrakı ən aşağı səviyyəsinə çatmışdır. Eyni zamanda Beynəlxalq valyuta Fondunun məlumatlarında bildirilir ki, dünya iqtisadiyyatının artım templərində aylar üzrə müəyyən sabitlik olsa da, ölkələr üzrə ciddi fərqlər yaranmışdır. İnkişaf etmiş ölkələrdə iqtisadi böyümənin əsas səbəblərindən biri kimi emal sənayesi sahələrində istehsalın canlanması çıxış edir. İnkişaf etməkdə olan ölkələr üzrə isə iqtisadi azalma gözlənildiyindən çox olmuşdur.

Dünya iqtisadiyyatında ən çox xüsusi çəkiyə malik olan ABŞ 2016-cı ildə artım templəri 2015-ci ildə 2,6 faizdən 2016-cı ildə 1,6 faizə qədər azalaraq zəifləmişdir. Bu da 2016-cı ilin ilin birinci yarısında baş vermiş durğunluqla əlaqədar olmuşdur. Lakin, bununla belə ABŞ-da iqtisadiyyat mə.ğulluğun tam səviyyəsinə çatmaqdadır.

Avrozonada iqtisadi artım templəri 2 faizdən 1,7 faizə qədər geriləmişdir ki, bunun da əsas səbəblərindən biri kimi regionda ixracın və daxili tələbin artım templərinin azalmasını göstərmək olar.

Şəkil 2.1. Ayrı-ayrı ölkələr üzrə iqtisadi artım templəri, faizlə

Mənbə: Beynəlxalq Valyuta Fondu

Böyük Britaniyanın Avropa İttifaqının üzvlüyündən çıxmaq qərarına baxmayaraq, Avrozonada iqtisadi inkişafa inam dərəcəsi o qədər də azalmamışdır. Əksinə, ölkədə keçirilmiş referendumdan sonra Böyük Britaniyada iqtisadi böyümə mövcud artım imkanlarından aşağı olmuşdur. Həmçinin ABŞ-da sonuncu prezident seçkilərindən sonra qəbul edilmiş qərarlar da Avropa İttifaqı çərçivəsində inteqrasiya proseslərində qeyri-müəyyənliyi artırır.

Yaponiya iqtisadiyyatının artım templəri 2015-ci ildə 1,2 faizdən 2016-cı ildə 1 faizə qədər azalmışdır.

İqtisadi artım templəri üzrə ölkələr arasında fərqlər inkişaf etməkdə olan ölkələrdə daha ciddi sürətdə qeydə alınmışdır. Dünya iqtisadiyyatının ikinci ən böyük iqtisadiyyatı hesab edilən Çində faktiki iqtisadi artım templəri proqnoz göstəricilərdən artıq olmuşdur. Belə ki, Çində iqtisadi artım 2016-cı ildə 6,6 faiz proqnoza qarşı 6,7 faiz baş vermişdir. Bu artımı Çində yeni qəbul edilmiş iqtisadi siyasət strategiyası, şərtləndirmişdir.

Rusiyada isə dünya neft qiymətlərinin bir qədər yüksəlməsi fonunda iqtisadi azalma bir qədər də zəifləmişdir və 2015-ci ildə ölkə iqtisadiyyatı 3,7 faiz azalmışdırsa, 2015-ci ildə bu azalma 0,6 faiz təşkil etmişdir.

Bir çox Latın Amerikasası ölkələrində isə, o cümlədən Braziliya və Argentinada durğunluq müşahidə edilmişdir. Qonşu ölkə və strateji tərəfdaşımız olan Türkiyədə isə iqtisadi artım tempinin zəifləməsinin əsas səbəbi turizm sektoru üzrə gəlirlərin azalması olmuşdur.

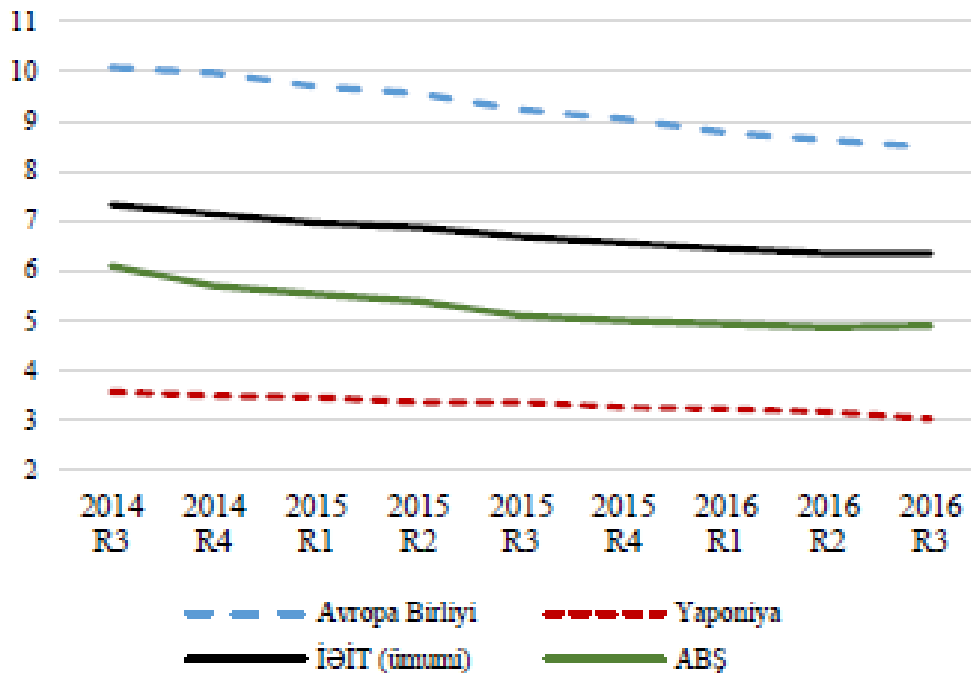
Bütövlükdə inkişaf etməkdə olan ölkələr qrupunda 2016-cı ildə 4,1 faiz artım qeydə alınmışdır ki, bu da 2015-ci ilin müvafiq göstəricisinə bərabərdir. Bu ölkələr qrupunda yer alan əmtəə idxalatçısı ölkələri əmtəə ixracatçısı ölkələri ilə müqayisədə daha çox iqtisadi artım templəri nümayiş etdirirlər. Belə ki, BVF-nin qiymətləndirmələrinə görə əsasən əmtəə ixracatçısı mövqeyində çıxış edən ölkələrdə 2016-cı ildə iqtisadi artım tempi Mərkəzi və Cənubi Asiya regionunun ixracının azalması nəticəsində 0,3 faiz təşkil etmişdir. Lakin idxalatçı mövqeyinə malik inkişaf etməkdə olan ölkələrdə qiymətlərin səviyyəsinin aşağı düşməsi, daxili tələbin dayanıqlığının güclənməsi, effektiv iqtisadi siyasət tədbirləri sayəsində 5,6 faiz iqtisadi artım müşahidə edilmişdir.

Yüksək gəlirə malik ölkələrdə faiz dərəcələrinin aşağı olması inkişaf etməkdə olan ölkələrdə maliyyə imkanlarını genişlənməsinə şərait yaradır. Lakin, ixracın azalması və ixrac bazarlarındakı mövqelərin zəifləməsi geniş maliyyə imkanlarından istifadəni məhdudlaşdırır. Bu ölkələrdə istehlakın artması əməkhaqqının artması sayəsində baş verir. Əvvəlki illərlə müqayisədə inkişaf

etməkdə olan ölkələrə xarici investisiya axınları azalmışdır. Bununla yanaşı enerji qiymətlərinin aşağı düşməsilə bu sektora yönəldilən investisiyaların həcmi azalması enerji məhsulları ixrac edən ölkələrdə ÜDM-nin azalmasına səbəb olmuşdur.

Bununla yanaşı, İnkişaf etməkdə olan ölkələrdə maliyyə və valyuta bazarlarında dəyişkənlik artmış, ABŞ dollarının milli valyutalara nisbətə möhkəmlənməsi baş vermişdir. Təbii ki, milli valyutaların ucuzlaşması ölkələrin ixrac qabiliyyətinin artmasına imkan verir, lakin eyni zamanda idxal olunan məhsulların qiymətlərini yüksəltdiyinə görə makroiqtisadi sabitliyə mənfi təsir göstərir.

İqtisadi təhlükəsizliyin digər göstəricilərindən biri kimi qlobal məşğulluğun səviyyəsi böhrana qədərki dövrlə müqayisədə aşağı olaraq qalır. ABŞ-da işsizliyin səviyyəsi dövlət siyasəti çərçivəsində müəyyən edilmiş hədəfə müvafiq olmuşdur və 4,7 faiz təşkil etmişdir.

Şəkil 2.2. İnkişaf etmiş ölkələrdə işsizliyin səviyyəsi, faizlə

Mənbə: Beynəlxalq Valyuta Fondu

2015-ci ildə Avrozonada işsizliyin səviyyəsi 10,5 faiz idisə, 2016-cı ildə bu rəqəm 9,6 faizə qədər azalmışdır. Avrozonada ən yuxarı işsizlik səviyyəsi Yunanıstanda və İspaniyada olmuşdur və müvafiq olaraq 23 faiz və 18,4 faiz təşkil

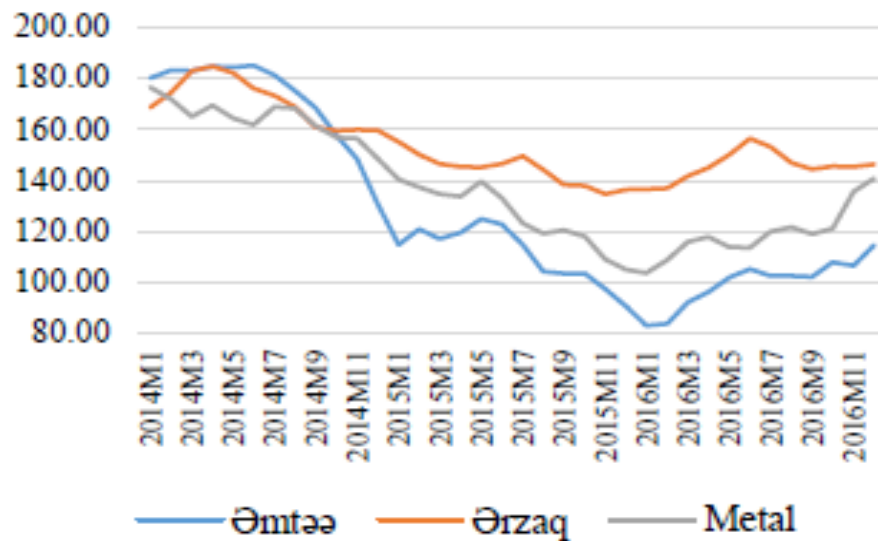
etmişdir. Ən az işsizlik səviyyəsi isə Almaniyaya və Çexiyada müşahidə edilmiş və müvafiq olaraq 3,9 faiz və 3,5 faiz təşkil etmişdir.

Yaponiyada isə bu göstərici 2016-cı ildə 3 faiz civarında müşahidə edilmişdir.

Son dövrlərdə Türkiyədə iqtisadi sarsıntılardan təsiri nəticəsində işsizliyin səviyyəsi 2015-ci ildə 10,3 faizdən 2016-cı ildə 11,3 faizə qədər yüksəlmişdir.

2016-cı ildə Rusiyada işsizliyin səviyyəsi az da olsa aşağı düşmüş və 5,5 faiz təşkil etmişdir.

İqtisadi təhlükəsizliyin qiymətləndirilməsinin digər bir göstəricisi də əmtəə qiymətləri indeksi və inflyasiyadır. BVF-nin məlumatlarında qeyd edilir ki, 2016-cı ildə qeyri-yanacaq, ərzaq, enerji məhsulları üzrə qiymət indekslərində müvafiq olaraq 14 faiz, 9,8 faiz və 38,6 faiz artım baş vermişdir. Bütövlükdə qiymətlər indeksi 26,4 faiz artmışdır.

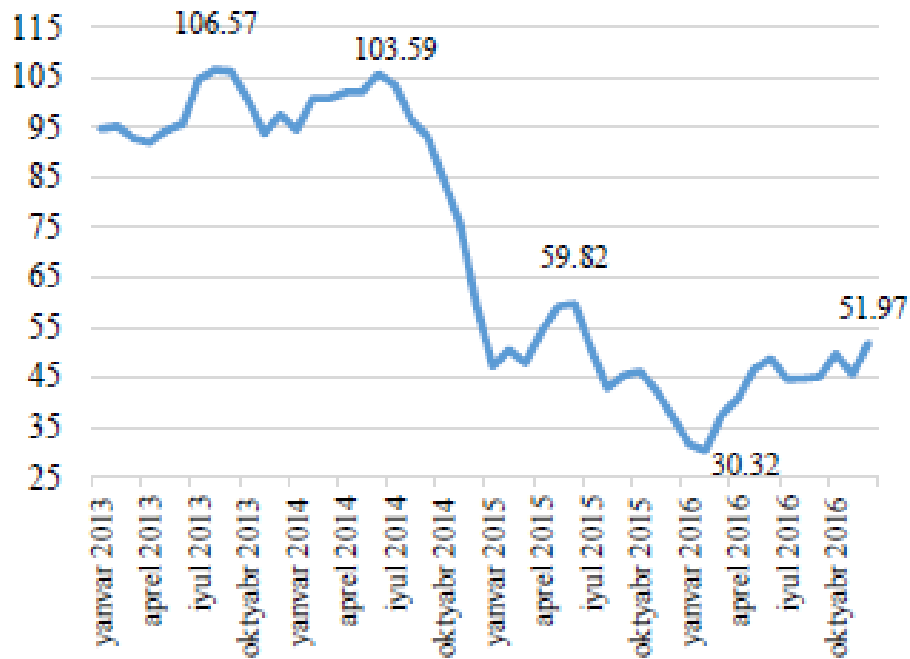

Şəkil 2.3. Qiymət indeksləri (2005=100), faizlə

Mənbə: Dünya Bankı

2016-cı ilin başlanğıcında dünya bazarında 1 barrel xam neftin qiyməti 30 ABŞ dollarına qədər aşağı düşmüşdür. Sonradan əvvəlki səviyyəsində bərpa olunmasına baxmayaraq, qiymətlər 2014-cü ilin səviyyəsindən təqribən iki dəfə az olaraq qalır. Neft qiymətlərinin nisbətən yüksəlməsinə səbəb xam neft istehlakının səviyyəsinin artması və OPEK-ə üzv olmayan ölkələrdə neft təklifinin azalması

olmuşdur. OPEK-in üzvü olmayan, lakin əsas neft istehsalçılarından olan neft istehsalında bir qədər azalma müşahidə edilmişdir. 2016-cı ildə bir barrel WTI markalı neftin qiyməti 43 ABŞ dolları təşkil etmişdir. Dünya Bankının proqnozlarına əsasən, 2017-ci ildə dünya bazarında neftin qiyməti 28 faiz yüksələcək və təqribən 55 ABŞ dollar civarında olacaqdır.

Şəkil 2.4. Bir barrel WTI markalı neftin qiyməti, ABŞ dolları ilə

Mənbə: Dünya Bankı

Eyni zamanda neft qiymətlərinin son dövrdə nisbi bahalaşmasına səbəb kimi OPEK-in neft istehsalını azaltmaqla bağlı qərara gəlməsini də göstərmək olar. Qeyd edək ki, OPEK ölkələri razılığa gəlmişdirlər ki, gündəlik neft istehsalının həcmi 1,2 milyon barrel azaltsınlar.

Ümumiyyətlə, 2016-cı ildə dünya neft bazarında qiymətlərə təsir edən mühüm amillər kimi aşağıdakıları göstərmək olar:

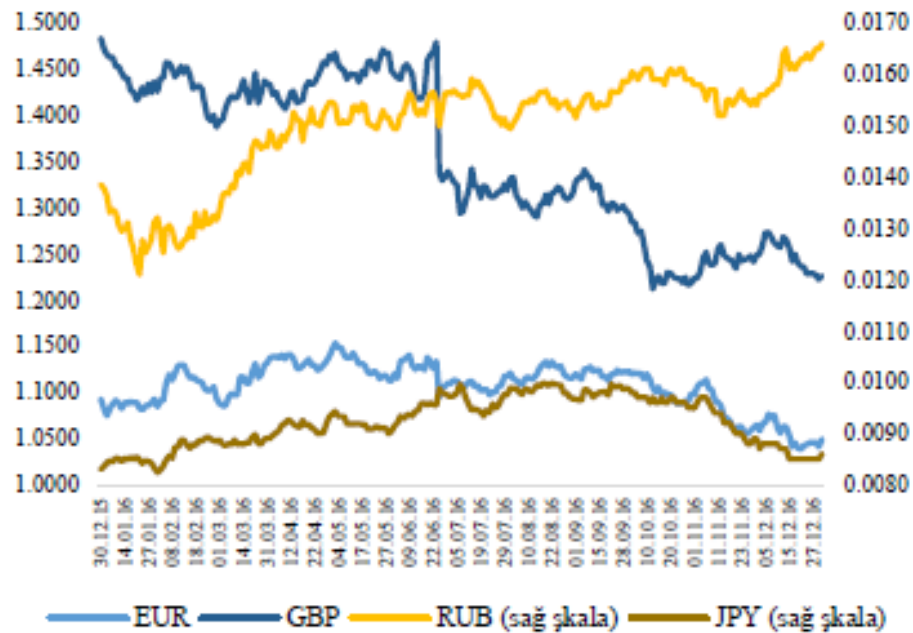
- 2016-cı ildə ABŞ-ın neft ixracını artırması;
- Neftin ixracı ilə əlaqədar İrana qarşı tətbiq edilmiş qadağanın aradan qaldırılması və İranın neft bazarında mövqeyinin genişlənməsi;
- Səudiyyə Ərəbistanının daxili tələbatını ödəyə bilmək məqsədilə neft hasilatını artırmağa səy göstərməsi;

- Venesuela, Qatar və Rusiya tərəfindən neftin hasilatının yanvar ayı səviyyəsində saxlanılmasına dair görüşlərin keçirilməsi;
- Rusiya ilə Səudiyyə Ərəbistanı arasında neft qiymətlərinin stabilləşdirilməsi ilə əlaqədar müzakirələrin keçirilməsi;
- OPEK-in üzv və qeyri-üzv ölkələri (Azərbaycan, Qazaxıstan, Malayziya, Meksika, Rusiya, Sudan və s.) tərəfindən gündəlik neft hasilatının 558 min barrel azaltmaları haqqında razılığa nail olunması və bununla əlaqədar müvafiq monitoring komitəsinin formalaşdırılması
- OPEK üzv ölkələrinin neft hasilatını 33,2 mln. bareldən 32,5 mln. barrele qədər azaldılması qərarını təsdiq etmələri
- Dünyanın ABŞ-dan sonra ikinci ən böyük neft istehlakçısı olan Çin iqtisadiyyatında artım templərinin aşağı düşməsi ehtimalları
- Böyük Britaniyanın Avropa İttifaqından çıxma (Brexit) qərarı və s.

İnkişaf etmiş ölkələrdə inflyasiyanın səviyyəsi əmtəə qiymətlərinin artması ilə əlaqədar yüksəlməyə başlamışdır. Bununla belə baza inflyasiya səviyyəsi müəyyənləşdirilmiş hədəflərdən aşağıdır. 4 ildən artıq bir müddətdir ki, Çin iqtisadiyyatında deflyasiya baş verirdi, lakin artıq 2016-cı ildə inflyasiya baş vermişdir. Bu məhsuldarlıq səviyyəsinin bir qədər azalması ilə əlaqədar olmuşdur. İnkişaf etməkdə olan ölkələrin inkişaf xüsusiyyətlərindən asılı olaraq inflyasiya səviyyələri bir-birindən fərqlənir.

Ölkələrin makroiqtisadi sabitliyinə dünya maliyyə bazarlarının vəziyyəti və ölkələrin həyata keçirdikləri monetar siyasətin xarakteri də əhəmiyyətli təsir göstərir. 2016-cı ildə də maliyyə bazarlarında qeyri-müəyyənliklər möhkəm sürmüşdür. ABŞ-ın Federal Ehtiyatlar Sistemi 2016-cı ilin sonunda uçot faiz dərəcələrini yüksəltmiş, digər inkişaf etmiş ölkələrin monetar vəziyyətində nisbi sabillik müşahidə edilmişdir. İnkişaf etməkdə olan ölkələrin getdikcə sərtləşməkdə olan maliyyə siyasəti həyata keçirilməkdədir. Latın Amerikasına və Şərqi Avropa regionlarında milli valyutalarda ifadə olunmuş istiqrazların faiz dərəcəsi yüksəlməkdədir.

2016-cı ilin ikinci yarısından başlayaraq ABŞ dollarının real effektiv məzənnəsi 6 faiz yüksəlmişdir. Digər inkişaf etmiş əsas ixracatçı ölkələrinin valyuta məzənnələrində möhkəmlənmə baş vermişdir. Avro və Yapon yeni isə ucuzlaşmışdır. Bununla yanaşı, Meksika pesosu və Türk lirəsinin dəyəri xeyli dərəcədə azalmışdır.

Şəkil 2.5. ABŞ dollarına qarşı ikitərəfli məzənnə

Mənbə: Beynəlxalq Valyuta Fondu

Beləliklə, milli valyutaların ucuzlaşması, yuxarı inflyasiya templəri, tədiyyə balansının kəsiri inkişaf etməkdə olan ölkələrin sərt monetar siyasət yürütmələrini şertləndirmişdir.

Beynəlxalq Valyuta Fondunun proqnoz məlumatlarına əsasən, 2017-2019-cu illəri əhatə edəcək dövr ərzində qlobal iqtisadi artım templərində canlanma müşahidə ediləcəkdir. 2017-ci ildə dünya iqtisadiyyatının artımı 3,4 faiz proqnozlaşdırılır. İnkişaf etmiş ölkələrdə iqtisadi artım tempi 2017-ci ildə 1,8 faiz gözlənilir, ABŞ-da isə emal sənayesinin canlanması hesabına 2,2 faiz təşkil edəcəyi proqnozlaşdırılır.

Bununla yanaşı, inkişaf etmiş ölkələrin qeyri-müəyyən iqtisadi siyasətləri, maliyyə bazarındakı tərəddüdlər dünya iqtisadiyyatının artımına neqativ təsir göstərən amil kimi qalmaqdadır.

O cümlədən inkişaf etmiş ölkələrdə də iqtisadi artımın sürətlənəcəyi gözlənilir. 2017-ci ildə inkişaf etməkdə olan ölkələrdə 4,2 faiz iqtisadi artım proqnozlaşdırılmışdır. Buna əsas səbəb kimi, bu ölkələrdə daxilin tələbin artması, ixracın artması, insan kapitalına yönəldilən investisiyaların artması, bilik, texnologiya və infrastruktur çatışmazlıqlarının aradan qaldırılması göstərilir. Bununla yanaşı, ölkələrdə həyata keçirilən effektiv anti böhran siyasəti tədbirləri iqtisadi artıma mühüm stimullaşdırıcı təsir göstərəcəkdir.

Göründüyü kimi, dünya iqtisadiyyatında iqtisadi artıma, iqtisadi təhlükəsizliyə mənfi təsir göstərən risklər və təhdidlər hələ də davam edir. Əsas risklər kimi kapitalın inkişaf etməkdə olan ölkələrdən nizamsız hərəkəti, Çin iqtisadiyyatında həyata keçirilən siyasət tədbirlərinin təsiri, neft qiymətlərinin aşağı düşməsi nəticəsində neft ixrac edən ölkələrdə çətinliklərin yaranması, qlobal geosiyasi vəziyyətin gərginləşməsi, Böyük Britaniyanın AI-dən çıxması nəticəsində Avropa iqtisadiyyatında müəyyən problemlərin yaranması və s. göstərmək olar.

Sadalanan və digər risklərin mövcud olduğu qeyri-münbit dünya iqtisadiyyatı şəraitində artım templərinin zəifləməsi ehtimalının mümkünlüyü dövlətlər tərəfindən qabaqleyici iqtisadi təhlükəsizlik tədbirlərinin reallaşdırılmasını zəruri edir.

2.2. Azərbaycanın makroiqtisadi inkişaf göstəricilərinin təhlükəsizlik meyarları üzrə təhlili

Qlobal iqtisadi məkanda formalaşmış qeyri-münbit şərait 2016-cı ildə Azərbaycanda ümumi daxili məhsulun 3,1 faiz azalmasına gətirib çıxarmışdır. ÜDM-in həcmi 2016-cı ildə təqribən 60,4 mlrd. manat olmuşdur. Adambaşına

düşən ÜDM-in həcmi isə təqribən 6 266 manat təşkil etmişdir. Eyni zamanda azalmaya səbəb olan daxili amillərdən biri kimi tikinti sahəsində yaradılmış əlavə dəyərin təqribən 23 faiz azalmasını göstərmək olar.

2016-cı ildə ÜDM-in 65,9 faizi, başqa sözlə 39,8 mlrd. manatı qeyri-neft sektorunda, 34,1 faizi, başqa sözlə 20,6 mlrd. manatı neft sektorunda istehsal edilmişdir.

Cədvəl 2.2. Ümumi daxili məhsulun neft və qeyri-neft sektorları üzrə strukturu

Göstəricilər	Ölçü vahidi	2014	2015	2016	2016	2016
		fakt	fakt	proqnoz	gözlənilən	fakt
ÜDM bazar qiymətləri ilə	mln AZN	59014,1	54380,0	57735,1	58816,5	60393,6
real artım tempi	%	2,8	1,1	1,8	-2,8	-3,1
Neft sektoru, ÜDM, bazar qiymətləri ilə	mln AZN	22824,9	16459,6	16285,3	19640,5	20605,1
real artım tempi	%	-2,9	1,2	-1,7	-0,9	0,0
payı (ÜDM-də)	%	38,7	30,3	28,2	33,4	34,1
Qeyri-neft sektoru, ÜDM, bazar qiymətləri ilə	mln AZN	36189,2	37920,4	41449,8	39176,0	39788,5
real artım tempi	%	7,0	1,1	3,4	-3,6	-4,5
payı (ÜDM-də)	%	61,3	69,7	71,8	66,6	65,9

Mənbə: Dövlət Statistika Komitəsi

Qlobal iqtisadiyyatda formalaşmış qeyri-münbit meyillər, o cümlədən dünya bazarında neft qiymətlərinin ucuzlaşması Azərbaycan iqtisadiyyatına da mənfi təsirlərini göstərmişdir. Belə ki, 2016-cı ildə iqtisadiyyatın neft sektorunda artım qeydə alınmamışdır. 2016-cı ildə neft hasilatının həcmi azalmış və 41,035 mln. ton

neft çıxarılmışdır. Müqayisə üçün qeyd edək ki, bu göstərici 2010-cu ildə ən yüksək səviyyədə olmuşdur (50,796 mln. ton), 2015-ci ildə isə 41,586 mln. ton təşkil edirdi. Göründüyü kimi, hazırda son 7 ildə neft hasilatı təqribən 19 faiz azalmışdır

2016-cı ildə ÜDM-in sahə strukturuna nəzər yetirdikdə, əhəmiyyətli artımın üç sahədə müşahidə edildiyini görmək mümkündür: aqrar sahədə 2,6 faiz, ticarət sahəsində 1,5 faiz, rabitə və informasiya sahəsində 4,5 faiz.

Cədvəl 2.3. Ümumi daxili məhsulun sahələr üzrə, mln.manat

Göstəricilər	2015	2016 proqnoz	2016 gözlənilən	2016 icra	2016/2015 real artım tempi, faiz
Ümumi Daxili Məhsul	54380,0	57735,1	58816,5	60393,6	96,9
Sənaye	17912,4	18448,0	21824,3	22446,9	100,3
Kənd təsərrüfatı, meşə təsərrüfatı və balıqçılıq	3359,3	3727,7	3661,6	3369,6	102,6
Tikinti	6499,5	8167,4	6022,5	6394,2	77,1
Ticarət və nəqliyyat vasitələrinin təmiri	5387,8	5642,3	5954,3	6152,2	101,5
Nəqliyyat və anbar təsərrüfatı	3241,9	2984,8	3005,1	4102,4	99,5
Turistlərin yerləşdirilməsi və ictimai iaşə	1312,8	1827,1	1656,8	1436,3	100,1
İnformasiya və rabitə	1087,7	1262,7	1076,6	1060,2	104,5
Sosial və digər xidmətlər	10719,6	11209,6	11018,7	10840,6	97,5
Məhsula və idxala xalis vergilər	4859,0	4465,6	4596,7	4591,2	95,6

Mənbə: Dövlət Statistika Komitəsi

Cədvəl 2.3.-dən göründüyü kimi başqa sahələrdə əhəmiyyətli artım müşahidə edilməmişdir. Ən çox azalma 22,9 faiz olmaqla tikinti sahəsində baş vermişdir və buna bu sektorda əhəmiyyətli paya malik olan dövlət investisiyalarının azalması səbəb olmuşdur.

İnkişaf potensialının geniş olmasına baxmayaraq, 2016-cı ildə turizm sahəsində 0,1 faiz artım müşahidə edilmiş və bu sektorda yaradılmış əlavə dəyərin həcmi təqribən 124 mln. manat artmışdır.

2016-cı ildə dövlət investisiyalarının həcmi təqribən 4 045 mln. manat təşkil etmiş, bunun 2 690 mln. manatı dövlət büdcəsinin, 1 355 mln. manatı isə Dövlət Neft Fondunun vəsaitləri hesabına maliyyələşdirilmişdir. Dövlət büdcəsinin investisiya vəsaitlərinin 88 faizi infrastruktur, 12 faizi sosialyönümlü layihələrə yönəlmişdir.

2016-cı ildə ölkədə monetar siyasətin çevikliyinə və effektivliyinin yüksəldilməsi, fiskal dayanıqlığın təmin edilməsi və rəqabətliyin gücləndirilməsi istiqamətində tədbirlərin həyata keçirilməsi əsas vəzifələr kimi qarşıya qoyulmuşdur. Eləcə də bank sektorunun sağlamlaşdırılması, maliyyə sabitliyinin təmin edilməsi, likvidliyin gücləndirilməsi, əmanətlərin təhlükəsizliyinin yüksəldilməsi, əmanətlərin sığortalanması mexanizmlərinin təkmilləşdirilməsi yönündə kompleks işlər görülməkdədir.

Bununla yanaşı, 2016-cı ildə iqtisadi təhlükəsizliyin əsas meyar göstəricilərindən biri olan milli valyutaya – manata olan etimad səviyyəsinin yüksəldilməsi istiqamətində Mərkəzi Bank tərəfindən effektiv tədbirlər reallaşdırılmışdır. Manatla yerləşdirilmiş depozitlərin artırılmasını həvəsləndirmək istiqamətində müvafiq mexanizmlər tətbiq edilmişdir. Monetar siyasətində “üzən məzənnə” rejiminə uyğunlaşdırılma istiqamətində təkmilləşdirilmələr həyata keçirilir. 2016-cı ildə Mərkəzi Bank tərəfindən uçot faiz dərəcələri müxtəlif aylarda 5 faiz, 7 faiz, 9,5 faiz və 15 faizə qaldırılmışdır.

2016-cı ildə tədiyə balansında mənfi saldonun yaranması və bunun daha çox kapitalın və maliyyənin hərəkəti balansında cəmləşməsi ilə əlaqədar olaraq manatın dəyətinin xeyli dərəcədə aşağı düşməsinin qarşısını almaq məqsədilə ölkədə idarə olunan üzən məzənnə rejimi tətbiq edilmişdir.

Bununla yanaşı, ölkənin strateji valyuta ehtiyatlarının ölkənin ÜDM-nin həcmi səviyyəsinə qədər aşağı düşməsi Mərkəzi Bankın valyuta bazarına fəal müdaxilə imkanlarını azaltmışdır. Bununla əlaqədar olaraq, ölkədə xarici valyutaya

olan təlabatı ödəmək məqsədilə artıq Dövlət Neft Fondunun valyuta vəsaitləri valyuta hərraclarında satışa çıxarılmğa başlanılmışdır.

2016-cı ildə Azərbaycanın strateji valyuta ehtiyatları 3,8 faiz azalmış və ilin sonunda təqribən 37,1 mlrd. ABŞ dolları təşkil etmişdir. Dövlət Neft Fondunun aktivləri ilə müqayisədə daha çox Mərkəzi Bankın valyuta ehtiyatlarının həcmi azalmışdır və 2015-ci illə müqayisədə bu azalma təqribən 21 faiz təşkil etmişdir.

Cədvəl 2.4. Azərbaycanın strateji valyuta ehtiyatları, mln.ABŞ dolları

	2014	2015	2016				Əvvəlki ilə nisbətən, %-lə
	İllik	İllik	1-ci rüb	2-ci rüb	3-cü rüb	4-cü rüb	2016/2015
Dövlət Neft Fondunun aktivləri	37104,1	33574,1	34246,0	35117,9	35822,1	33147,0	98,7
Mərkəzi Bankın valyuta ehtiyatları	13758,3	5016,7	4065,8	4289,3	4132,7	3974,4	79,2
Cəmi	50862,4	38590,8	38311,8	39407,2	39954,8	37121,4	96,2

Mənbə: Mərkəzi Bank və Dövlət Neft Fondu

Bütövlükdə, 2015-ci ilin fevral ayında devalvasiya baş verdiyi dövrdən bu günə qədər Mərkəzi Bankın valyuta ehtiyatları 9784 milyon dollar, başqa sözlə 71 faiz azalmışdır. Hazırda Mərkəzi Bankın valyuta rezervləri 3 974,4 mln. dollar təşkil edir.

Dövlət Neft Fondunun vəsaitlərində azalma nisbətən aşağı tempdə olmuşdur. Belə ki, 2016-cı ildə Fondun aktivləri 2015-ci illə müqayisədə 1,3 faiz , 2015-ci ilin fevral ayı ilə müqayisədə isə 9,7 faiz azalmışdır. Hazırda Fondun aktivlərinin həcmi 33 147 mln. dollar səviyyəsindədir.

Tədiyyə balansında yaranmış vəziyyət 2016-cı ildə manatın məzənnəsinə ciddi təzyiq göstərmişdir. 2016-cı ilin əvvəli ilə müqayisədə sonunda ölkədə 1 ABŞ dolları 1,60 manatdan 1,75 manata, 1 Avro 1,77 manatdan 1,84 manata, 100 Rus rublu 2,39 manatdan 2,82 manata qədər məzənnələri yüksəlmiş və manatın ucuzlaşması prosesi davam etmişdir.

Qeyd etdiyimiz kimi, iqtisadi təhlükəsizliyin digər göstəricilərindən biri də ölkədə pul kütləsinin həcmnin yol verilən həddə olmasıdır. 2016-cı ildə M3 (geniş pul kütləsi) həcmnin 2015-ci ilə nisbətə təqribən 1,9 faiz azalması müşahidə edilmişdir. 2016-cı ildə geniş pul kütləsinin həcmi 20 889,6 milyon manat məbləğində olmuşdur. Cədvəl 2.5-dən görüldüyü kimi, buna, ilk növbədə, xarici valyutalarda yerləşdirilmiş depozit və əmanətlərin azalması səbəb olmuşdur. Hazırda xarici sərbəst dönərli valyutalarda olan depozitlərin geniş pul kütləsində payı təqribən 45 faiz təşkil edir.

Cədvəl 2.5. Dövrün sonuna pul aqreqatlarının həcmi, milyon manat

	2014	2015	2016	Əvvəlki ilə nisbətən, %-lə
M3 (Geniş mənada pul kütləsi)	21566,4	21286,9	20889,6	98,1
<i>o cümlədən:</i>				
M2 pul aqreqatı	17435,9	8678,3	11546,3	133,0
<i>o cümlədən:</i>				
M1 pul aqreqatı	12830,5	6897,2	8960,3	129,9
<i>o cümlədən:</i>				
M0 (Banklardan kənarında nağd pul)	10152,5	4775,9	6376,9	133,5
Manatla tələb olunanadək depozitlər	2678,0	2121,2	2583,5	121,8
<i>Manatla müddətli depozitlər</i>	<i>4605,4</i>	<i>1781,1</i>	<i>2586,0</i>	<i>145,2</i>
SDV-də depozitlər	4130,5	12608,6	9343,3	74,1

Mənbə: Mərkəzi Bank

İqtisadi təhlükəsizliyin qiymətləndirilməsinin əsas indikatorlarından biri də ölkədə inflyasiyanın səviyyəsidir. 2016-cı ildə Azərbaycanda inflyasiyanın səviyyəsi 12,4 faiz təşkil etmişdir. Bu dövrdə ərzaq məhsullarının qiyməti 14,7 faiz, qeyri-ərzaq qiymətləri 16,7 faiz, əhaliyə pullu xidmətlərin qiyməti 5,8 faiz yüksəlmişdir. Cədvəl 2.6-dan göünüyü kimi, 2015-ci ilin müvafiq ayları ilə müqayisədə 2016-cı ilin bütün aylarında inflyasiyanın səviyyəsi ikirəqəmli olmuşdur. Qeyd edək ki, ölkədə həyata keçirilən iqtisadi siyasət çərçivəsində ölkədə inflyasiyanın səviyyəsi birrəqəmli səviyyədə hədəflənmişdir.

Cədvəl 2.6. 2016-cı ildə Azərbaycanda istehlak qiymətləri indeksi, faizlə

	İstehlak qiymətləri indeksi		o cümlədən:					
			Ərzaq məhsulları		Qeyri-ərzaq malları		Pullu xidmətlər	
	keçən aya nisbətən	əvvəlki ilin müvafiq dövrünə nisbətən	keçən aya nisbətən	əvvəlki ilin müvafiq dövrünə nisbətən	keçən aya nisbətən	əvvəlki ilin müvafiq dövrünə nisbətən	keçən aya nisbətən	əvvəlki ilin müvafiq dövrünə nisbətən
Yanvar	105,8	113,6	108,7	118,3	105,6	117,2	102,1	104,6
Fevral	100,4	111,7	100,6	114,8	100,6	115,7	100,1	104,0
Mart	100,4	110,8	100,3	113,1	100,5	115,2	100,5	104,0
Aprel	100,2	110,5	100,1	112,2	100,5	115,2	100,0	104,2
May	99,9	110,4	99,3	111,9	100,3	115,3	100,2	104,4
İyun	99,5	110,5	98,7	111,9	100,3	115,4	100,0	104,5
İyul	99,7	110,6	98,4	112,0	100,2	115,5	101,0	104,7
Avqust	100,5	110,8	100,6	112,2	100,5	115,6	100,4	104,9
Sentyabr	102,3	111,2	104,0	112,7	101,6	115,9	100,6	105,2
Oktyabr	101,3	111,6	102,3	113,4	101,1	116,3	100,2	105,4
Noyabr	101,7	112,1	102,6	114,1	101,9	116,8	100,3	105,6
Dekabr	103,0	112,4	104,1	114,7	102,2	116,7	102,4	105,8

Mənbə: Mərkəzi Bank

Ölkəyə iqtisadi artımında başlıca rol oynayan amillərdən biri də xarici ticarət əlaqələridir. Xarici ticarət əlaqələrinin həcmi, dinamikası və strukturu göstəricilərinin təhlili ölkəyə valyuta daxil olmalarının, daxili tələbatın ödənilməsinin dayanıqlığını və təhlükəsizlik səviyyəsini müəyyən etməyə imkan verir. 2016-cı ildə Azərbaycanın xarici ticarət dövriyyəsi təqribən 17,6 mlrd. dollar təşkil etmişdir. İxracın həcmi 9,1 mlrd. dollar, idxalın həcmi isə 8,5 mlrd. dollar olmuşdur. Müqayisə üçün qeyd edək ki, ixrac 28 faiz, idxal isə 7 faiz azalmışdır. 2016-cı ildə ixracın əmtəə strukturunda təbii qaz, neft və neft məhsullarının birlikdə xüsusi çəkisi 86,2 faiz təşkil etmişdir. İxracın həcmiminin azalmasına səbəb dünya bazarında neftin qiymətlərinin ucuzlaşması təsir göstərmişdir.

İxracın dinamikasına nəzər yetirsək müəyyən etmək olar ki, son iki ildə əhəmiyyətli dərəcədə onun həcmi azalmışdır. Belə ki, 2015-ci ildə 48 faiz, 2016-cı ildə 28 faiz azalma dünya neft bazarının mövcud konyunkturasının ölkəmizin iqtisadi təhlükəsizliyinə nə dərəcə də təhdid olduğunu göstərir.

Qeyri-neft məhsullarının ixracının dinamikasında da azalma müşahidə olunmuşdur. Belə ki, bu göstərici 2015-ci ildə 1,6 mlrd. dollar təşkil etdiyi halda

2016-cı ildə 1,2 mlrd. dollar olmuşdur və beləliklə 23 faiz azalma qeydə alınmışdır.

2016-cı ildə idxalın əmtəə strukturunu təhlil etdikdə görmək olar ki, burada əhəmiyyətli paya maşın və avadanlıqlar malikdir və onların xüsusi çəkisi təqribən 23 faiz olmuşdur.

Digər mühüm paya malik olan idxal məhsulları qida məhsulları olmuşdur. Qeyd etmək lazımdır ki, ölkəmizdə manatın iki dəfə ucuzlaşması nəticəsində idxal olunan məhsulların, xüsusilə qida məhsullarının dəyərində böyük təsir göstərmişdir.

Cədvəl 2.7. Azərbaycanın ixracının əmtəə strukturu

	İxracda əsas məhsullar	2015	2016	ümumi ixraca nisbətən, %-lə	əvvəlki ilin ixracına nisbətən, %-lə
1	Xam neft	8866,2	6504,5	71,1	73,4
2	Neft məhsulları	751,9	409,7	4,5	54,5
3	Təbii qaz	1505,0	970,7	10,6	64,5
4	Elektrik enerjisi	17,2	28,3	0,3	164,5
5	Meyvə-tərəvəz	311,9	372,8	4,1	119,5
6	Çay	19,5	6,2	0,1	31,8
7	Bitki və heyvan mənşəli piylər və yağlar	153,3	17,1	0,2	11,2
8	Şəkər	212,1	62,0	0,7	29,2
9	Spirtili və spirtsiz içkilər	25,8	18,7	0,2	72,5
10	Kimya sənayesi məhsulları	80,0	55,8	0,6	69,8
11	Plastmassa və onlardan hazırlanan məmulatlar	112,5	99,0	1,1	88,0
12	Pambıq iplik, ton	14,4	18,0	0,2	125,0
13	Qara metallar və onlardan hazırlanan məmulatlar	34,7	96,1	1,1	276,9
14	Alüminium və ondan hazırlanan məmulatlar	86,1	98,1	1,1	113,9
15	Digərləri	538,4	386,1	4,2	71,7
	Cəmi	12729,0	9143,1	100,0	71,8

Mənbə: Dövlət Statistika Komitəsi

Bütövlükdə ölkənin xarici iqtisadi əlaqələrdə mövqeyi isə onun tədiyyə balansı göstəricilərində əks olunur. Tədiyyə balansının əsas bölmələrindən olan cari əməliyyatlar balansı 2016-cı ildə mənfi saldo ilə yekunlaşmış və kəsinin həcmi təqribən 1,4 mlrd. dollara bərabər olmuşdur. Qeyri-neft bölməsi üzrə cari əməliyyatlar balansı 15 faiz azalmış və 5,8 mlrd. dollar təşkil etmişdir. Kapitalın və

maliyyənin hərəkəti balansının kəsiri isə 2,8 mlrd. dollar təşkil etmiş və burada 69 faiz azalma qeydə alınmışdır.

Ölkənin iqtisadi təhlükəsizliyinin əsas indikatorlarından biri də dövlətin daxili və xarici borcunun yol verilə bilən həddə saxlaya bilməsidir. 2017-ci ilin yanvar ayında daxili və xarici borc daxil olmaqla dövlət borcunun ümumi həcmi 13,5 mlrd. manat olmuşdur. Bu isə ümumi daxili məhsula nisbətə 22,5 faiz deməkdir. Adambaşına düşən borcun məbləği isə təqribən 1 373 manatdır. Dövlətin ümumi borcunun böyük hissəsini təqribən 91 faizini, manatla ifadədə isə 12,3 mlrd. manatını xarici borc təşkil etmişdir. Daxili borcun xüsusi çəkisi isə 9 faiz olmaqla 1,2 mlrd. manata bərabərdir.

2017-ci ilin əvəlində dollarla ifadədə xarici dövlət borcunun məbləği 6,9 mlrd. dollar olmuşdur və ÜDM-də 20,4 faiz nisbətində qeydə alınmışdır.

Cədvəl 2.8. Azərbaycanın xarici borcu

Sıra №-si	Təsviri	01.01.2017 tarixə		01.01.2016 tarixə olan göstəricilərlə fərq			
		Kredit sazişləri üzrə cəlb olunması nəzərdə tutulan vəsait	İstifadə olunmuş və dövlət borcu hesab edilən kreditlər üzrə	Kredit sazişləri üzrə cəlb olunması nəzərdə tutulan vəsait		İstifadə olunmuş və dövlət borcu hesab edilən kreditlər üzrə	
		mln. ABŞ dolları ilə	mln. ABŞ dolları ilə	mln. ABŞ dolları ilə	%	mln. ABŞ dolları ilə	%
	Cəmi kreditlərin məbləği	10 931,8	6 913,2	604,3	5,9%	18,9	0,3%
	2016-cı il üzrə ÜDM-a faiz nisbəti	32,3%	20,4%	2,7%		0,6%	
	Adam başına düşən xarici borc (ABŞ dolları ilə)	1 114,3	704,7	50,2	4,7%	-5,6	-0,8%
I	2016-cı il ərzində istifadə edilən kredit:		1 203,6			380,0	46,1%
II	2016-cı il ərzində xarici borca xidmətlə əlaqədar xərclər		719,2			212,3	41,9%
	Əsas borc		569,3			187,4	49,1%
	Faizlər		149,9			24,9	19,9%

Mənbə: Maliyyə Nazirliyi

Cədvəl 2.8.-dən göründüyü kimi, 2015-ci illə müqayisədə 2016-cı ildə 0,3 faiz artmış və 6,9 mlrd. dollar olmuşdur. Xarici borcun adambaşına düşən məbləği

isə 0,8 faiz azalaraq təqribən 705 dollara bərabər olmuşdur. Bu azalma isə əhalinin sayının artması ilə bağlıdır.

Xarici borca xidmətlə bağlı xərclər isə 2016 -cı ildə 42 faiz artaraq 719 mln. dollar təşkil etmişdir ki, bunun da 569 mln.dolları əsas borc, 150 mln.dolları faizlər üzrə ödənişlər olmuşdur.

Cədvəl 2.9. Adambaşına düşən xarici borc

Təsviri	01.01.2016		01.01.2017		Fərq			
	Əhalinin sayı, min nəfər	İstifadə olunmuş və dövlət borcu hesab edilən kreditlər üzrə	Əhalinin sayı, min nəfər	İstifadə olunmuş və dövlət borcu hesab edilən kreditlər üzrə	Əhalinin sayı, min nəfər	%	İstifadə olunmuş və dövlət borcu hesab edilən kreditlər üzrə	%
Adam başına düşən xarici borc (ABŞ dolları ilə)	9705,6	710,3	9810,0	704,7	104,4	1,1	-5,6	-0,8

Mənbə: Maliyyə Nazirliyi

Bununla yanaşı, faiz dərəcələri və valyuta məzənnələrinin mütəmadi şəkildə tərəddüd etməsi həm əsas borc, həm də ona xidmətlə bağlı xərclərin də milli valyuta ilə ifadədə dəyişməsinə təsir göstərir və müəyyən risklər yaradır. Bütün bunlar da iqtisadi təhlükəsizlik nöqtəyi nəzərdən xarici borcun valyutalar üzrə strukturuna nəzər salmağı zəruri edir. 2016-cı ildə Azərbaycanın xarici borcunun ümumi məbləğində ABŞ dolları 76,1 faiz, avro 12,5 faiz, SDR 7,6 faiz, Yapon yeni 0,5 faiz, Ərəb Əmirliyi dirhəmi 2,3 faiz, İslam dinarı 0,4 faiz, Səudiyyə rialı 0,1 faiz, Küveyt dinarı 0,5 faiz təşkil etmişdir.

Xarici borcun idarə edilməsi ilə bağlı mühüm əhəmiyyət kəsb edən digər vacib məsələlərdən biri də onların qaytarılma müddətləridir. Borcun idarə edilməsi üzrə beynəlxalq praktikada uzunmüddətli borclanmaya daha çox ehtiyac vardır.

Azərbaycanda da 10 ilədək və 10-20 ili əhatə edən xarici borcların səviyyəsində artım müşahidə edilmişdir.

Cədvəl 2.10. Xarici borcun valyutalar üzrə bölgüsü, mln. ABŞ dolları

Valyuta	01.01.2017 tarixə	
	Cəlb olunması nəzərdə tutulan	Faktiki xarici borc
ABŞ dolları	8 214,3	5 263,2
Avro	1 182,7	860,9
XBH (Xüsusi borclanma hüququ)	1 035,5	525,3
Yapon yeni	75,4	35,1
Ərəb Əmirliyi dirhəmi	281,4	155,6
İslam Dinarı	100,5	29,8
Səudiyyə rialı	32,0	9,5
Küveyt dinarı	10,0	33,9
CƏMİ	10 931,8	6 913,2

Mənbə: Maliyyə Nazirliyi

İqtisadi təhlükəsizliyin göstəricilər kompleksinə daxil olan mühüm parametrlərdən biri də əhalinin həyat səviyyəsi və keyfiyyətini əks etdirən, onların gəlirlərinin dayanıqlığını müəyyən edən göstəricilərdir. 2016 -cı ildə əhaliin gəlirləri 8,7 faiz artaraq 45,4 mlrd. manat təşkil etmişdir. Gəlirlərin 76 faizi son istehlaka, 9 faizi vergi, sığorta və üzvlük haqqına, 3 faizi kredit faizlərinə, 12 faizi yığma yönəlmişdir. Əhalinin sərəncamda qalan gəlirləri isə 8,8 faiz artaraq 41,6 mlrd. manat olmuşdur. 2016-cı ildə istehlak qiymətlərinin yüksəlməsi, xüsusilə ərzaq məhsullarının qiymətinin bahalaşması nəticəsində son istehlak xərclərinin artması əhalinin qənaətinin 27 faiz azalmasına gətirib çıxarmışdır.

2016-cı ildə adambaşına düşən əhalinin gəlirləri 7,5 faiz artaraq təqribən 4710 manat təşkil etmişdir. 2016-cı ildə orta aylıq əməkhaqqının səviyyəsi 6,9 faiz artaraq 498,6 manat olmuşdur.

2016-cı ildə Azərbaycanda yaşayış minimumu 136 manat məbləğində müəyyən edilmişdir ki, onun da orta aylıq əmək haqqına nisbəti 27,3 faiz təşkil etmişdir. Ölkədə yoxsulluğun səviyyəsi 2015-ci illə nisbətən 1 faiz bəndi artmış və 5,9 faizə yüksəlmişdir.

Göründüyü kimi, dünya iqtisadiyyatında qeyri-sabitliyin davam etməsi, dünya bazarında neft qiymətlərinin hələ də aşağı səviyyədə qalması, manatın ucuzlaşması və digər bir sıra mənfi meyillər Azərbaycan iqtisadiyyatına da neqativ təsir göstərmişdir və bir sıra makroiqtisadi göstəricilərin dinamikasında özünü göstərmişdir. Son dövrlər dünya iqtisadiyyatında baş verən ziddiyyətli iqtisadi və siyasi proseslər, neftin dünya bazarında qiymətlərinin kəskin şəkildə aşağı düşməsi, inkişaf etmiş ölkələrdə iqtisadi artım templərinin zəifləməsi, Azərbaycanın ticarət partnyoru ölkələrinin maliyyə və iqtisadi qeyri-sabitliyi dünya təsərrüfatı əlaqələri sistemində fəal inteqrasiya etməkdə olan ölkəmizin dayanıqlı iqtisadi inkişafına öz neqativ təsirini göstərmiş, makroiqtisadi tarazlığın, maliyyə sabitliyinin gücləndirilməsi sahəsində lazımi tədbirlərin görülməsini aktuallığa çevirmişdir. Yeni iqtisadi şəraitin təblərinə uyğun olaraq həyata keçirilən kompleks və sistemli iqtisadi islahatlar ölkənin dayanıqlı və davamlı iqtisadi inkişafının möhkəmləndirilməsi, bu sahədə xarici şokların neqativ təsirlərinin azaldılması və qarşısının alınması, eyni zamanda əlverişli iqtisadi artım templərinin təmin edilməsinə istiqamətlənmişdir.

2.3. Azərbaycanın iqtisadi təhlükəsizliyini təmin edilməsinin təşkilati-hüquqi əsasları

Milli iqtisadi maraqların qorunmasının effektiv sisteminin yaradılması və bu istiqamətdə müvafiq fəaliyyət strategiyasının reallaşdırılması iqtisadi təhlükəsizliyin təşkilati-hüquqi əsaslarının başlıca məqsədini təşkil edir. Ölkəmizdə iqtisadi təhlükəsizliyin təmini təhlükəli xarici və daxili amillərdən iqtisadi inkişafın müdafiə edilməsi, ölkənin hərtərəfli və dayanıqlı inkişafına

əlverişli şəraitin formalaşdırılması, sosial və iqtisadi stabilliyin gücləndirilməsi, hüquq və azadlıqların qorunması istiqamətində həyata keçirilən dövlət siyasətini özündə ehtiva edir.

Azərbaycanda icra, qanunvericilik, məhkəmə hakimiyyəti tərəfindən reallaşdırılan iqtisadi təhlükəsizlik siyasətinin başlıca prioritetlərini aşağıdakı kimi müəyyən etmək olar:

- İqtisadi müstəqilliyin gücləndirilməsi və iqtisadiyyatın şaxələndirilməsi yolu ilə dayanıqlı inkişafın təmin edilməsi;

- Dayanıqlı iqtisadi inkişafa təhlükə yaradan təhdidlərin müəyyən edilməsi, iqtisadi təhlükəsizlik göstəricilərin müəyyən edilmiş kritik hədləri üzrə qiymətləndirilməsi və müvafiq proqnozların hazırlanması

- Dayanıqlı iqtisadi inkişafa təhlükə yaradan təhdidlərin qarşısının alınması istiqamətində qabaqlayıcı tədbirlər planının işlənilib hazırlanması və həyata keçirilməsi;

- İqtisadi təhlükəsizliyin təmin edilməsinə yönəlmiş tədbirlər planının həyata keçirilməsinə effektiv monitorinqin təşkili və s.

Bu nöqteyi-nəzərdən iqtisadi təhlükəsizliyin təşkilati-hüquqi əsasları aşağıdakı istiqamətləri özündə ehtiva edir:

- Aidiyyəti dövlət qurumlarının dayanıqlı iqtisadi inkişafa təhlükə yaradan təhdidləri qabaqcadan aşkar etməsi və proqnozlaşdırması;

- İqtisadi təhlükəsizliyi təmin etməyə imkan verən vasitələrin bazasının formalaşdırılması və hazırlıq səviyyəsinin yüksəldilməsi;

- Dayanıqlı inkişafa təhlükə yarada biləcək bütün ehtimal oluna bilən təhdidlərin qarşısının alınması istiqamətində aidiyyəti dövlət qurumları tərəfindən qısamüddətli, ortamüddətli və uzunmüddətli strategiyaların hazırlanması;

- Ölkəmizin qoşulduğu beynəlxalq sazişlərə və konvensiyalara uyğun olaraq beynəlxalq və regional təhlükəsizliyin təmin edilməsində iştirak etməsi və s.

İqtisadi təhlükəsizliyin təşkilati-hüquqi əsaslarının effektivliyini gücləndirən əsas şərtlərdən biri onun başlıca tərkib elementləri arasında sıx bağlılığın təmin

edilməsi və onlar arasında səlahiyyətlərin optimal bölüşdürülməsinin reallaşdırılmasıdır.

Ölkəmizdə iqtisadi təhlükəsizliyin təmin edilməsi 2004-cü ildə qəbul edilmiş "Milli təhlükəsizlik haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu əsasında iqtisadi təhlükəsizliyi təmin etmək səlahiyyətləri verilmiş dövlət orqanları tərəfindən həyata keçirilir. Bu dövlət qurumları fəaliyyətlərini koordinasiya edilmiş qaydada həyata keçirməklə yanaşı aşağıdakı səlahiyyətlərə malikdirlər:

- Ölkədə iqtisadi təhlükəsizliyin təmin edilməsi və gücləndirilməsi istiqamətində tədbirlər planı hazırlayırlar və reallaşdırırlar;

- İqtisadi təhlükəsizlik sisteminin effektivliyinin yüksəldilməsi istiqamətində təkliflər irəli sürürlər;

- Ölkədə iqtisadi təhlükəsizliklə bağlı qüvvədə olan qanunvericiliyə əməl edilməsini təmin edirlər.

-Ölkədə dayanıqlı iqtisadi inkişafa təhlükə yaradan, milli iqtisadi maraqlara ziyan vuran bütün hərəkətləri aradan qaldırmaq istiqamətində tədbirlər həyata keçirilər.

Şəkil 2.6. Ölkədə iqtisadi təhlükəsizlik sahəsində fəaliyyət göstərən başlıca dövlət qurumları

Ölkədə iqtisadi təhlükəsizliyin təmin edilməsi sahəsində tənzimlənmə başlıca olaraq 2 istiqamətdə həyata keçirilir.

Birinci istiqamət - ölkənin daxili iqtisadi təhlükəsizliyi ilə bağlıdır və ölkənin dayanıqlı sosial-iqtisadi inkişafı və sabitliyinin gücləndirilməsi üçün əlverişli şəraitin təmin edilməsindən ibarətdir.

İkinci istiqamət isə - xarici iqtisadi təhlükəsizliklə bağlıdır və milli iqtisadi maraqlara təhlükə yaradan xarici risk və təhdidlərin qarşısının alınması məqsədilə müvafiq tədbirlərin görülməsindən ibarətdir.

Şəkil 2.6.-da iqtisadi təhlükəsizliyin təmin edilməsi sahəsində fəaliyyət göstərən dövlət qurumları göstərilmişdir. İqtisadi təhlükəsizliyin tənzimlənməsilə məşğul olan dövlət orqanlarından biri İqtisadiyyat Nazirliyidir (İN). Bu orqan iqtisadi təhlükəsizliyin təmin edilməsi istiqamətində əsasən aşağıdakı səlahiyyətlərə malikdir:

- İN dövlətin ölkənin davamlı iqtisadi inkişafı və təhlükəsizliyi, iqtisadi maraqların müdafiə edilməsi istiqamətində tədbirlər planı hazırlayır və reallaşdırır;

- İN ölkənin iqtisadi, ərzaq təhlükəsizliyinin təmin edilməsi ilə əlaqədar digər aidiyyəti dövlət qurumları ilə koordinasiya olunmuş çəkildə tədbirlər hazırlayır və reallaşdırır;

- İN davamlı iqtisadi inkişafı, iqtisadi təhlükəsizlik, milli iqtisadi maraqların müdafiəsi istiqamətində tədbirlərin hazırlanması və reallaşdırılmasında, infrastruktur, məşğulluq və əmək ehtiyatları, sənaye, kənd təsərrüfatı, ərzaq, ekoloji və enerji təhlükəsizliyi, maliyyə-iqtisadi təhlükəsizlik sahəsində tədbirlərin görülməsində iştirak edir.

İqtisadi təhlükəsizliyin təmin edilməsi sahəsində məşğul olan digər mühüm dövlət orqanlarından biri də Dövlət Gómruk Komitəsidir (DGK). Dövlət Gómruk Komitəsinin ölkənin iqtisadi təhlükəsizliyinin qorunması istiqamətində səlahiyyətlərini aşağıdakı formada ümumiləşdirmək olar:

- DGK səlahiyyətləri çərçivəsində ölkənin iqtisadi təhlükəsizliyini və mənafelərini qoruyur;

- DGK səlahiyyətləri dairəsində ictimai asayişin, daxili bazarın, istehlakçıların mənafeyinə, insanların sağlamlığı və mənəviyyatının qorunması, ətraf mühitin mühafizəsi istiqamətində tədbirlərin həyata keçirilməsində iştirak edir.

Bundan əlavə, Azərbaycanda iqtisadi təhlükəsizliyin təmin edilməsi istiqamətində reallaşdırılan tədbirlər kompleksi çərçivəsində iqtisadi təhlükəsizlik siyasətinin effektivliyini yüksəltmək məqsədilə müxtəlif dövrlərdə hökumət və qeyri-hökumət, müstəqil ekspertlərin iştirakı ilə müvafiq işçi qrupları təsis edilmiş və fəaliyyət göstərmişdir.

Bu işçi qruplarının başlıca funksiyaları xarici siyasət, hərbi, iqtisadi təhlükəsizlik sahəsində müvafiq konsepsiya və strategiya sənədlərinin hazırlanması və hökumət qurumlarına təqdim edilməsindən ibarət olmuşdur.

Bununla yanaşı, qeyd etmək lazımdır ki, ölkənin iqtisadi təhlükəsizliyinin təmin edilməsi sahəsində reallaşdırılan bütün tədbirlər planı, qəbul edilən qanunvericilik sənədləri ölkənin üzvü olduğu beynəlxalq təşkilatlar və qoşulduğu beynəlxalq konvensiya və sazişlər çərçivəsində üzərinə götürdüyü öhdəliklərə zidd olmamalı və beynəlxalq hüququn prinsiplərə uyğun surətdə həyata keçirilməlidir.

Məlum olduğu kimi, son dövrlərdə dünya iqtisadiyyatında qeyri-sabitliyin davam etməsi, dünya bazarında neft qiymətlərinin hələ də aşağı səviyyədə qalması, manatın ucuzlaşması və digər bir sıra mənfi meyillər Azərbaycan iqtisadiyyatına da neqativ təsir göstərmişdir və bir sıra makroiqtisadi göstəricilərin dinamikasında özünü göstərmişdir. Son dövrlər dünya iqtisadiyyatında baş verən ziddiyyətli iqtisadi və siyasi proseslər, neftin dünya bazarında qiymətlərinin kəskin şəkildə aşağı düşməsi, inkişaf etmiş ölkələrdə iqtisadi artım templərinin zəifləməsi, Azərbaycanın ticarət partnyoru ölkələrinin maliyyə və iqtisadi qeyri-sabitliyi dünya təsərrüfatı əlaqələri sistemində fəal inteqrasiya etməkdə olan ölkəmizin dayanıqlı iqtisadi inkişafına öz neqativ təsirini göstərmiş, makroiqtisadi tarazlığın, maliyyə sabitliyinin gücləndirilməsi sahəsində lazımi tədbirlərin görülməsini aktuallığa çevirmişdir. Yeni iqtisadi şəraitin tələblərinə uyğun olaraq həyata keçirilən kompleks və sistemli iqtisadi islahatlar ölkənin dayanıqlı və davamlı

iqtisadi inkişafının möhkəmləndirilməsi, bu sahədə xarici şokların neqativ təsirlərinin azaldılması və qarşısının alınması, eyni zamanda əlverişli iqtisadi artım templərinin təmin edilməsinə istiqamətlənmişdir.

Bu kontekstdə ölkənin sosial-iqtisadi təhlükəsizliyinin təmin edilməsində yeni institusional bazanın formalaşdırılması kimi aşağıdakı mühüm meyillər müşahidə edilmişdir:

- 2016-cı ildə Azərbaycan iqtisadiyyatında makroiqtisadi stabilliyin təmin edilməsi üzrə həyata keçirilən iqtisadi siyasətlərin, o cümlədən fiskal və monetar siyasətlərin koordinasiyasının gücləndirilməsi;

- inflyasiyanın səviyyəsinin 12,4 faiz təşkil etməklə ikirəqəmli həddə çıxması manatın məzənnəsinin üzən məzənnə rejiminin tələblərinə uyğun tənzimlənməsi, uçot faiz dərəcəsinin 15 faizə qədər yüksəldilməsi ilə əlaqədar olaraq monetar və fiskal siyasətin çevikliyinə artırılması;

- maliyyə intizamının gücləndirilməsi, neftin qiymətlərinin aşağı düşməsi ilə əlaqədar olaraq dövlət büdcəsinin gəlirlərinin dayanıqlığını təmin etmək məqsədilə vergi inzibətçiliyinin yüksəldilməsi və vəsaitlərdən qənaətlə və səmərəli istifadəni nəzərdə tutan fiskal yığcamlaşdırma tədbirlərinin gücləndirilməsi;

- Postneft dövründə ölkənin gələcək dayanıqlı sosial-iqtisadi inkişafının təmin edilməsi məqsədilə mühüm strateji sənədlərin - iqtisadiyyatın başlıca sahələri üzrə strateji yol xəritələrinin hazırlanması və onun həyata keçirilməsinin təmin edilməsi istiqamətində mühüm institusional mexanizmlərin yaradılmasının nəzərdə tutulması;

- Dövlətin daxili və xarici borcunun idarəedilməsinin səmərəliliyinin yüksəldilməsi istiqamətində mövcud qaydaların təkmilləşdirilməsi - "Dövlətə məxsus olan hüquqi şəxslərin daxili və xarici borcalması Qaydası"nın təsdiq edilməsi;

- Qlobal çağırışlara müvafiq olaraq BMT-nin 2015-ci ildə sentyabr ayında qəbul edilmiş Qətnaməsi əsasında "Dünyamızın dəyişdirilməsi: Dayanıqlı inkişaf üzrə gündəlik-2030"un icrası məqsədilə "Dayanıqlı İnkişaf üzrə Milli Əlaqələndirmə Şurası"nın yaradılması;

- Makroiqtisadi sabitliyin və milli iqtisadiyyatın qorunub saxlanması, cari, orta və uznmüddətli perpektivdə ölkə iqtisadiyyatı üçün mövcud və potensial risklərin qarşısının alınması istiqamətində görülən qabaqlayıcı tədbirlərin effektivliyi, koordinasiya olunmuş siyasətin həyata keçirilməsi məqsədilə Maliyyə Sabitliyi Şurasının yaradılması və mühüm tədbirlər planının həyata keçirilməsi.

Beləliklə, dünya təsərrüfat əlaqələri sistemində baş verən proses və hadisələr ölkənin iqtisadi təhlükəsizlik sistemində on müvafiq tədbirlərin görülməsini zəruri edir. Hazırda dünya iqtisadiyyatında qeyri-müəyyənliklər şəraitində ölkədə effektiv iqtisadi təhlükəsizlik sisteminin dormalaşdırılması və inkişaf etdirilməsi qlobal çağırışları nəzərə almadan qeyri-mümkündür. İqtisadi təhlükəsizliyin təmin edilməsinin təşkilati-hüquqi əsaslarının təkmilləşdirilməsi məqsədilə islahatları həyata keçirərkən məhz bu amillər diqqət mərkəzində olmalıdır, xarici və daxili təhdidləri daha optimal şəkildə dəf edə bilən, beynəlxalq təcrübədə özünü doğrultmuş mexanizmlərə üstünlük verilməlidir.

Bütün bunları və dünya iqtisadiyyatının böhranlı vəziyyətindən az təsirlənən ölkə olduğunu nəzərə alaraq, 26 illik müstəqillik tarixinə malik ölkəmizdə iqtisadi təhlükəsizlik sahəsində görülən işləri və iqtisadi təhlükəsizliyin təmin edilməsinin institusional mexanizmlərini effektiv hesab etmək olar və eyni zamanda hesab edirik ki, bu mexanizmləri qlobal çağırışlara müvafiq olaraq daima təkmilləşdirilməsi zəruridir.

FƏSİL 3. AZƏRBAYCANIN İQTİSADI TƏHLÜKƏSİZLİYİNİN YÜKSƏLDİLMƏSİ STRATEGİYASI: ƏSAS HƏDƏFLƏR VƏ PERSPEKTİVLƏR

3.1. Azərbaycanın maliyyə-iqtisadi təhlükəsizliyinin təmin edilməsi istiqlamətləri

Qlobal iqtisadi məkanda baş verən qeyri-münbit şəraitin ölkə iqtisadiyyatında doğurduğu neqativ təsirlərin minimuma endirilməsi və belə bir şəraitdə dayanıqlı inkişafın təmin edilməsi məqsədilə Azərbaycanda sosial-iqtisadi inkişafın təhlükəsizliyinin təmin edilməsi məqsədilə mühüm strateji dövlət sənəndləri və konsepsiyalar işlənib hazırlanmışdır. Bu sənədlərə “Azərbaycan 2020: gələcəyə baxış” İnkişaf Konsepsiyası, Milli iqtisadiyyat və iqtisadiyyatın başlıca səhələri üzrə strateji yol xəritələrini göstərmək olar. Bu sənədlərdə qeyd olunan prioritetləri ümumiləşdirərək perspektiv dövrdə ölkənin iqtisadi təhlükəsizliyinin təmin edilməsinin əsasən aşağıdakı istiqamətlərdə gücləndirilməsi nəzərdə tutulmuşdur:

- makroiqtisadi sabitliyin təmini və gücləndirilməsi;
- ölkə iqtisadiyyatının rəqabətqabiliyyətlik səviyyəsinin yüksəldilməsi və əlverişli sahibkarlıq mühitinin təmin edilməsi;
- iqtisadiyyatın şaxələndirilməsi istiqamətində tədbirlərin gücləndirilməsi, qeyri-neft məhsullarının ixracının artırılması hesabına ölkənin ixrac qabiliyyətinin möhkəmləndirilməsi;
- regionların tarazlı və davamlı surətdə inkişafına nail olunması;
- əhalinin sosial təminatı və müdafiəsinin gücləndirilməsi və sosialyönümlü siyasətin davam etdirilməsi.

Hazırda Azərbaycanda iqtisadi inkişafın davamlılığı və dayanıqlılığının təmin edilməsi, makroiqtisadi sabitliyin gücləndirilməsi, iqtisadiyyatın strukturunun diversifikasiya edilməsi, qeyri-neft sektorunun iqtisadiyyatda və ixracda payının artırılması, regionların sosial-iqtisadi inkişafının tarazlı və davamlı surətdə intensivləşdirilməsi, sahibkarlığın inkişafı məqsədilə əlverişli biznes mühitinin formalaşdırılması və əhalinin həyat səviyyəsi və keyfiyyətinin yüksəldilməsi,

sosial təminatının gücləndirilməsi istiqamətində kompleks və sistemli islahatlar proqramı həyata keçirilməkdədir.

Ölkədə iqtisadi təhlükəsizliyin təmin edilməsi sahəsində həyata keçirilən dövlət siyasətinin başlıca istiqamətlərindən biri makroiqtisadi sabitliyin təmini və gücləndirilməsidir. Bu istiqamətdə aparılan siyasət tədbirləri gələcəkdə global iqtisadiyyatda müşahidə edilən proseslərin və neqativ tendensiyaların yarada biləcəyi risk və təhlükələrin mümkün və potensial təsirlərinin qarşısını almağa və sosial-iqtisadi inkişafın dayanıqlığı və təhlükəsizliyinin təmin edilməsinə yönəlmişdir.

Makroiqtisadi siyasətin tərkib hissəsi olmaqla ortamüddətli büdcə-vergi siyasətinin əsas vəzifələri məcmu fiskal intizama riayət olunması, resursların strateji bölgüsünün aparılması və dövlət xidmətlərinin səmərəliliyinin təmin olunmasından ibarətdir. Bu vəzifələrə uyğun olaraq və xam neftin 1 barelinin orta illik qiymətinin əvvəlki illərlə müqayisədə xeyli aşağı olacağını nəzərə alaraq, növbəti il və sonrakı üç ildə fiskal yığcamlaşdırma siyasətləri davam etdiriləcək, dövlət büdcəsi xərcləri optimallaşdırılaraq daha qənaətlə icra ediləcək, dövlət sektorunda xərclərin səmərəliliyi daha da artırılacaq, dövlətin borc və öhdəlikləri vaxtında və tam həcmdə yerinə yetiriləcək, dövlət borcu strateji layihələr və yenidən maliyyələşdirmə ilə bağlı borclanma istisna olmaqla sərt limitləşdiriləcək, Dövlət Neft Fondundan dövlət büdcəsinə transfer tədricən azaldılacaq, qeyri-neft sektoru və onun aparıcı sahələrində qabaqlayıcı artım sürətinə malik olan sahələrin inkişafı, idxalın əvəzləşdirilməsi, sonradan isə qeyri-neft ixracına əsaslanan iqtisadi artım modelinə keçid dəstəklənəcəkdir.

Mürəkkəb makroiqtisadi mühit şəraitində sosial baxımdan həssas əhali qruplarının sosial təminatının gücləndirilməsi və digər mühüm dövlət proqramlarının həyata keçirilməsi üçün maliyyə imkanlarının yaradılması da nəzərdə tutulur.

Dövlət idarəetmə strukturunun yığcamlaşdırılması, mərhələlərlə potensial xərclərin ortamüddətli və uzunmüddətli dövrləri əhatə edən proqramlar və son

nəticəyə söykənən prinsiplər əsasında proqnozlaşdırılmasının daha da genişləndirilməsi qarşıda duran mühüm vəzifələrdəndir.

Qısamüddətli perspektivdə büdcə siyasəti üzrə aşağıdakı tədbirlərin həyata keçirilməsi nəzərdə tutulmuşdur:

- Azərbaycan Respublikasının Dövlət Neft Fondundan dövlət büdcəsinə transfertin tədricən azaldılması;

- qeyri-neft gəlirlərinin qeyri-neft ümumi daxili məhsulda və büdcə gəlirlərində xüsusi çəkisinin artırılması;

- dövlət büdcəsinə hesablanmış vergilərin və digər daxilolmaların yığım faizinin artırılması, əvvəlki illərdən qalmış vergi borclarının dövlət büdcəsinə alınması;

- hesablanmış məcburi dövlət sosial sığorta haqları üzrə yığım faizinin artırılması istiqamətində işlərin davam etdirilməsi;

- nizamnamə fondunda və yaxud səhmlərində dövlətin payı olan müəssisələrdə müvafiq təhlillər aparmaqla həmin paylara görə dövlət büdcəsinə dividendlərin alınması istiqamətində işlərin davam etdirilməsi;

- dövlət torpaqlarının icarəyə verilməsindən əldə olunan gəlirlərin büdcəyə daxilolma əmsalının artırılması;

- ölkənin şəhər və rayonları üzrə yerli gəlir və xərclərin tarazlaşdırılması üçün həmin ərazilərdə faktiki fəaliyyət göstərən ödəyicilərin vergiləri hesabına maliyyə yardımının (dotasiyanın) azaldılması istiqamətində işlərin davam etdirilməsi;

- müdafiə olunan xərc maddələri istisna olmaqla, digər xərc maddələri üzrə fiskal yığcamlaşdırma siyasətinin və dövlət sektorunda xərclərin səmərəliliyinin artırılması istiqamətində işlərin davam etdirilməsi;

- ölkənin müdafiə qabiliyyətinin və təhlükəsizliyinin təmin edilməsi üçün maliyyə təminatının yaradılması;

- sosial siyasəti davam etdirməklə dövlət büdcəsində nəzərdə tutulan bütün sosial öhdəliklər, əsas dövlət proqramları, təhsil, səhiyyə, sosial, mədəniyyət, idman və fiziki infrastruktur layihələri üçün maliyyə təminatının yaradılması;

- regionların sosial-iqtisadi inkişafının gücləndirilməsi üçün dövlət dəstəyinin artırılması, bu hesaba kiçik, orta və iri tutumlu istehsal və emal müəssisələrinin yaradılması, müvafiq olaraq yeni və daimi iş yerlərinin açılması istiqamətində məqsədyönlü tədbirlərin davam etdirilməsi;

- qeyri-neft sektorunun inkişafının stimullaşdırılması ilə bağlı dövlət dəstəyinin daha da gücləndirilməsi, sahibkarlığın inkişafı və aqrar sektora dövlət qayğısının artırılması, kənd təsərrüfatının aparıcı sahələrinin inkişaf etdirilməsi və məqsədli subsidiyaların verilməsinin davam etdirilməsi;

- dövlət proqram və tədbirlərinin ortamüddətli büdcə xərcləri ilə uzlaşdırılmasının, dövlət büdcəsinin vəsaiti hesabına həyata keçirilməsi nəzərdə tutulmuş yeni dövlət proqramlarının və tədbirlərinin maliyyələşdirilməsinin təmin edilməsi;

- dövlət borclarının idarə olunmasında səmərəliliyin daha da artırılması, dövlət zəmanəti ilə kredit alan təşkilatların maliyyə fəaliyyətinə nəzarətin gücləndirilməsi, xarici borc alan dövlət müəssisələrinin təsərrüfat fəaliyyətlərində şəffaflığın artırılması, idarəetmə sisteminin yenidən qurulması və struktur dəyişikliklərinin həyata keçirilməsi;

- ölkə iqtisadiyyatının bir çox sahələrində dövlət maliyyəsinin iştirakını mərhələli şəkildə məhdudlaşdırılması hesabına özəl investisiyaların cəlb edilməsinin daha da fəallaşdırılması istiqamətində işlərin davam etdirilməsi;

- ölkədə infrastruktur layihələrinin həyata keçirilməsi üçün beynəlxalq maliyyə təşkilatları ilə birgə maliyyələşdirmənin davam etdirilməsi;

- dövlət və icmal büdcə kəsirlərinin idarə olunan səviyyədə saxlanılmasına nail olunması, ortamüddətli perspektivdə qeyri-neft icmal büdcə kəsirinin qeyri-neft ÜDM-də nisbətinin makroiqtisadi sabitlik məqsədlərinə cavab verən həddə çatdırılması;

- təhsil, səhiyyə, sosial sığorta və sosial yardım sistemində, idman və mədəniyyət sahələrində aparılan islahatlara dəstək olmaq üçün həmin sahələrin prioritet inkişaf istiqamətlərinə diqqətin artırılması;

- dövlət əmlakının özəlləşdirilməsindən dövlət büdcəsinə daxilolmaların artırılması istiqamətində təsirli tədbirlərin həyata keçirilməsi;

- dövlət borcunun idarə olunması üzrə orta və uzunmüddətli strategiyanın hazırlanması, bu strategiyada makroiqtisadi və fiskal çərçivə nəzərə alınmaqla dövlət borcunun cəlb olunması, idarə olunması siyasəti və ümumi borc və borcun strukturu üzrə meyarların təsbit olunması;

- dövlət büdcəsi xərclərinin strukturunun təkmilləşdirilməsi və şəffaflığın artırılmasını təmin edən qanunvericilik bazasının gücləndirilməsi istiqamətində işləri davam etdirmək.

Hazırda reallaşdırılmaqda olan iqtisadi siyasət çərçivəsində həyata keçirilən ədalətli vergi siyasəti ölkədə maliyyə sabitliyinin əldə olunması, investisiya mühitinin əlverişliliyinin artırılması, sahibkarlığın inkişafının təşviqi, əhalinin sosial müdafiəsinin gücləndirilməsi, vergi qanunvericiliyi və inzibatçılığının təkmilləşdirilməsi, vergi nəzarətinin gücləndirilməsi və onun səmərəliliyinin yüksəldilməsi, vergi ödəyicilərinə geniş əhatəli xidmətlərin göstərilməsi istiqamətində kompleks tədbirləri əhatə etmişdir.

Növbəti illərdə də vergi siyasətinin əsas istiqamətləri “Azərbaycan 2020: gələcəyə baxış” İnkişaf Konsepsiyasına uyğun olmaqla sahibkarlığın müasir sahələrinin, o cümlədən innovativ sahibkarlığın inkişaf etdirilməsinə, investisiya qoyuluşlarının genişləndirilməsinə, aktiv vergi siyasətinin həyata keçirilməsinə, vergi dərəcələrinin optimallaşdırılmasına, beynəlxalq vergi qanunvericiliyinə inteqrasiyanın daha da sürətləndirilməsinə yönəldiləcəkdir.

Vergi siyasətinin qısamüddətli perspektivdə əsas istiqamət və prioritetləri aşağıdakılardan ibarətdir:

- vergi yükünün istehsaldan tədricən istehlaka keçirilməsi yolu ilə tarazlığın təmin olunması istiqamətində tədbirlərin görülməsi;

- vergi güzəştləri və azadolmaların monitorinqinin aparılması və nəticələrinin səmərəliliyinin qiymətləndirilməsi;

- qanunvericiliyin tələbləri çərçivəsində vergi ödəyicilərinin optimal gəlirliliyini təmin etmək və investisiya mühitini daha da yaxşılaşdırmaq məqsədilə vergi yükünün azaldılması və inzibatçılığın yüngülləşdirilməsi;

- transfer qiymətlərin tənzimlənməsi sahəsində qanunvericilik bazasının və inzibati nəzarət mexanizmlərinin yaradılması;

- maliyyə intizamını gücləndirmək və vergitutma bazasını təkmilləşdirmək məqsədilə nağdsız əməliyyatların stimullaşdırılması və nağd əməliyyatların məhdudlaşdırılması;

- vergidən yayınma hallarının minimuma endirilməsi məqsədilə qanunvericilik bazasının yaradılması və zəruri tədbirlərin görülməsi;

- vergi orqanları tərəfindən keçirilən vergi yoxlamalarının təyin edilməsi, keçirilməsi və nəticələrinin rəsmiləşdirilməsi, habelə yoxlamaların qanunvericiliklə müəyyən olunmuş tələblər çərçivəsində daha qısa müddətdə başa çatdırılması üzrə vergi inzibatçılığının təkmilləşdirilməsi,

- gəlir və əmlaka görə vergilərə münasibətdə ikiqat vergitutmanın aradan qaldırılmasına dair müqavilə şəbəkəsinin genişləndirilməsi, vergi məlumatlarının mübadiləsi və qarşılıqlı inzibati yardım sahəsində müqavilələr, eləcə də vergi orqanlarının fəaliyyəti sahəsində əməkdaşlığa dair memorandumlar şəbəkəsinin genişləndirilməsi istiqamətində işlərin həyata keçirilməsi;

- vergi inzibatçılığında qabaqcıl təcrübələrin tətbiq olunması məqsədilə Avropa İttifaqının və beynəlxalq təşkilatların yardım alətləri çərçivəsində layihələrin həyata keçirilməsi;

- milli vergi sisteminin təbliği istiqamətində beynəlxalq təşkilatlar və xarici ölkələrin vergi administrasiyaları ilə əməkdaşlığın gücləndirilməsi;

- beynəlxalq məlumat mübadiləsi üzrə müvafiq standartların tətbiqi və yüksək reytinglərin alınması üçün beynəlxalq təşkilatlarla əlaqələrin gücləndirilməsi;

- vergi sahəsində mövcud ikitərəfli və çoxtərəfli sazişlərin bazasının təhlili və genişləndirilməsi;

- xarici iqtisadi fəaliyyət üzrə vergidən yayınma riski meyarlarının hazırlanması və bu meyarlar əsasında vergi nəzarətinin keçirilməsi mexanizmi üzrə işlərin həyata keçirilməsi;

- beynəlxalq müqavilələrin tələblərinin maliyyə institutları tərəfindən icrası zamanı vergitutma perspektivləri baxımından səmərəliliyin artırılması istiqamətində işlərin görülməsi;

- vergi ödəyiciləri ilə vergi orqanları arasında əməkdaşlıq münasibətlərini daha təkmil müstəviyə gətirmək, vergi öhdəliklərini daha dəqiq müəyyən etmək və proqnozlaşdırmaq məqsədilə beynəlxalq praktikaya uyğun işlərin təkmilləşdirilməsi;

- vergi ödəyicilərinə xidmət mərkəzləri şəbəkəsinin və onların funksiyalarının genişləndirilməsi, göstərilən xidmətlərin keyfiyyətinin yüksəldilməsi;

- vergi ödəyiciləri ilə vergi orqanları arasında birbaşa təmasın minimuma endirilməsi məqsədilə elektron auditin tətbiq dairəsinin genişləndirilməsi və bu sahədə aparılan vergi yoxlamalarının keyfiyyətinin artırılması;

- müasir informasiya sistemlərinin tətbiqi vasitəsilə vergi ödəyicilərinə göstərilən e-xidmətlərin, habelə onların informasiya-kommunikasiya texnologiyaları vasitəsilə məlumatlandırılması və maarifləndirilməsi üzrə işlərin genişləndirilməsi;

- vergi ödəyiciləri, o cümlədən əhalinin digər təbəqələri arasında vergi mədəniyyətinin yüksəldilməsinə xidmət edən vergi sahəsində məlumatlandırma, maarifləndirmə və təbliğat işinin səmərəliliyini təmin etmək məqsədilə sahibkarlıq subyektlərinin nümayəndələri və ictimai birlikləri, təhsil müəssisələri ilə əməkdaşlığın genişləndirilməsi.

2017-2020-ci illərdə ölkənin pul siyasətinin əsas istiqamətləri "Azərbaycan - 2020: gələcəyə baxış" İnkişaf Konsepsiyası və "Milli iqtisadiyyat və iqtisadiyyatın əsas sektorları üzrə strateji yol xəritəsinin başlıca istiqamətləri" ilə müəyyənləşdirilmiş strateji inkişaf prioritetləri, ötən illərdə yeridilmiş siyasətin nəticələri, makroiqtisadi proqnozlar, habelə potensial risklər nəzərə alınmaqla hazırlanaraq həyata keçiriləcəkdir.

Dayanıqlı iqtisadi artımın mühüm şərtlərindən olan davamlı qiymət sabitliyini, yəni aşağı və proqnozlaşdırıla bilən inflyasiyanı təmin etmək üçün qabaqcıl dünya təcrübəsi əsas götürülərək ortamüddətli dövrdə pul siyasətinin effektiv strateji çərçivəsi olan inflyasiyanın birbaşa hədəflənməsi rejiminin tətbiqi istiqamətində səylər davam etdiriləcəkdir.

Çevik məzənnə rejiminin iqtisadiyyatın mənfi xarici şoklardan etibarlı qorunması, iqtisadiyyatın və tədiyə balansının tarazlaşdırılması üçün vacibliyi nəzərə alınaraq inflyasiyanın birbaşa hədəflənməsi rejiminə keçidin ilkin şərti olaraq üzən məzənnə rejiminin tətbiqi davam etdiriləcəkdir.

Maliyyə bazarlarının inkişaf səviyyəsindən asılı olaraq pul siyasətinin operativ hədəfi kimi ilkin mərhələdə pul təklifi, sonrakı mərhələdə isə qısamüddətli faiz dərəcəsindən istifadə ediləcəkdir.

Makroiqtisadi koordinasiyanın gücləndirilməsi, inflyasiya hədəfinə nail olunması sahəsində pul siyasəti və büdcə-vergi siyasəti arasında qarşılıqlı əlaqənin təmin edilməsinin ölkədə makroiqtisadi sabitliyin dayanıqlığı üçün vacib şərtlərdən biri olduğu nəzərə alınaraq pul siyasətinin həyata keçirilməsi istiqamətində nəzərdə tutulan proqramının reallaşdırılması, habelə likvidliyin effektiv proqnozlaşdırılması istiqamətində aidiyyəti dövlət qurumları arasında koordinasiya gücləndiriləcəkdir.

İqtisadiyyatda gözləntilərin effektiv idarə olunmasının vacib elementi olaraq bu sahədə siyasətin aktiv kommunikasiyası və hesabatlılığın təkmilləşdirilməsi çərçivəsində müxtəlif hədəf qrupları ilə dialoq gücləndiriləcəkdir.

Müasir tədqiqat standartlarına cavab verən empirik tədqiqat bazasının gücləndirilməsi, effektiv makroiqtisadi siyasətin formalaşdırılması üçün modelləşdirmə və proqnozlaşdırma bazasının gücləndirilməsi istiqamətində təhlil, tədqiqat və proqnozlaşdırma potensialının gücləndirilməsi işləri davam etdiriləcəkdir.

İnflyasiyanın hədəflənməsi rejiminə keçid şərtlərinin reallaşdırılması ilə yanaşı, pul siyasəti dizaynında baş verən dəyişikliklər, mərkəzi bankların hədəf perimetrinin və alət arsenalının genişləndirilməsi ilə bağlı son meyllər daim

izlənəcək və bundan asılı olaraq pul siyasətinə zəruri dəyişikliklər ediləcəkdir. Bundan əlavə, monetar siyasətin makroprudensial siyasətlə sıx əlaqələndirilməsi diqqət mərkəzində saxlanılacaqdır.

Makroiqtisadi sabitliyin, o cümlədən qeyri-neft sektorunun davamlı inkişafının təmin edilməsi məqsədilə əlverişli biznes və investisiya mühitinin yaxşılaşdırılması istiqamətində həyata keçirilən kompleks tədbirlərlə bərabər sahibkarlıq subyektlərinin əlverişli, ağlabatan şərtlərlə maliyyə resurslarına çıxışının təmin edilməsi vacib məsələlərdəndir. Bununla əlaqədar bank sisteminin etibarlılığın artırılması, milli valyutaya inamın bərpa edilməsi və iqtisadi vahidlərin gözləntilərinin idarə edilməsi, normativ hüquqi bazanın qabaqcıl beynəlxalq təcrübə və milli iqtisadiyyatın xüsusiyyətləri nəzərə alınmaqla təkmilləşdirilməsi orta müddətli dövrdə qarşıya qoyulmuş əsas vəzifələrdəndir.

Dünyada baş verən iqtisadi-siyasi proseslər fonunda ölkədə qiymətli kağızlar bazarının, investisiya fondu, bank və sığorta fəaliyyəti sahələrinin, habelə ödəniş sistemlərinin fəaliyyətinin çevikliyinə və şəffaflığının təmin olunması, həmçinin bu sahələrdə tənzimləmə və nəzarət sisteminin təkmilləşdirilməsi, eləcə də ictimai nəzarət sisteminin yaradılması zərurəti nəzərə alınaraq Azərbaycan Respublikasının Maliyyə Bazarlarına Nəzarət Palatası publik hüquqi şəxsi yaradılmışdır.

Qiymətli kağızlar bazarının institusional inkişafı, qiymətli kağızlar bazarında tələb və təklifin dəstəklənməsi, maliyyə şəffaflığı prinsiplərinin və korporativ idarəetmənin tətbiqinin genişləndirilməsi, qiymətli kağızlar bazarına dair normativ hüquqi bazanın təkmilləşdirilməsi məqsədilə zəruri işlər həyata keçirilməlidir. Eyni zamanda şirkətlərin kapital bazarlarına çıxış üçün hazırlanması, bu sahədə məsləhət xidmətlərinin göstərilməsi, qiymətli kağızlar bazarına dair məlumatlılığın və peşəkar hazırlığın yüksəldilməsi istiqamətində işlər sürətləndirilməlidir.

Eyni zamanda qeyd etmək lazımdır ki, qiymətli kağızlar bazarının prioritet inkişaf istiqamətləri üzrə müəyyənləşdirilmiş tədbirlərin realizə mexanizmi “2011-2020-ci illərdə Azərbaycan Respublikasında qiymətli kağızlar bazarının inkişafı” Dövlət Proqramında geniş əhatə olunmuşdur. Qeyd olunan Dövlət Proqramının

əsas məqsədi müasir, beynəlxalq standartlara uyğun, iqtisadiyyata geniş kapitalizasiya imkanları təqdim edən və risklərin etibarlı idarə edilməsini təmin edən, həmçinin yüksək səmərə ilə fəaliyyət göstərən qiymətli kağızlar bazarının formalaşdırılmasıdır.

Sığorta bazarının inkişaf etdirilməsi ölkə əhalisinin, habelə iqtisadi vahidlərin itkilərinin qarşılınması, onların sərbəst vəsaitlərinin iqtisadiyyatın ehtiyacları üçün investisiya edilərək yenidən yerləşdirilməsinin təmin edilməsi baxımından xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Maliyyə xidmətləri bazarının digər segmentləri kimi sığorta bazarının inkişafının təmin olunması, sığorta şirkətlərinin kapitallaşma səviyyəsinin və sığorta məhsullarının çeşidinin artırılması, təkrar sığortanın, həmçinin həyat sığortasının və tibbi sığortanın tətbiqinin genişləndirilməsi növbəti illərdə də prioritet təşkil edəcəkdir.

Qeyd olunanlar nəzərə alınaraq maliyyə-bank sisteminin dayanıqlığının təmin edilməsinə, bank sistemi və onu əhatə edən iqtisadi və hüquqi infrastrukturda köklü keyfiyyət dəyişikliklərinə, qiymətli kağızlar və sığorta bazarının səmərəliliyinin artırılması və perspektiv inkişafına istiqamətlənmiş aşağıdakı tədbirlərin həyata keçirilməsi təmin ediləcəkdir:

□ Bank sisteminin sağlamlaşdırılması və maliyyə dayanıqlığının təmin edilməsi:

- bankların restrukturizasiyası mexanizmlərinin hüquqi çərçivəsinin yaradılması;

- bank sisteminin restrukturizasiyasının 2017-ci ilədək başa çatdırılması, bankların kapitallaşmasının davam etdirilməsi;

- bankların qeyri-ışlək aktivlərin tənzimlənməsi və satışının təşviqi məqsədilə əlverişli hüquqi mexanizmlərin yaradılması;

- banklara uzunmüddətli likvidlik dəstəyinin təmin edilməsi;

- yeni risk-əsaslı bank nəzarəti çərçivəsinin yaradılması (Basel II/III standartlarının mərhələli tətbiqi);

- bankların institusional və risk idarəetməsi potensialının gücləndirilməsi.

□ Risk və likvidliyin ötürülməsi üçün alətlərin yaradılması istiqamətində maliyyə bazarlarının inkişafı:

- törəmə maliyyə alətləri bazarının qurulması: valyuta riskinin tənzimlənməsi üçün hökumət tərəfindən xüsusi hedc alətlərinin yaradılması;

- bank sisteminin qiymətli kağızlar bazarında iştirakının təşviq edilməsi;

- banklararası pul bazarının inkişafı (dövlət qiymətli kağızların buraxılışı, pul siyasətinin açıq bazar əməliyyatları vasitəsilə keçirilməsi);

- etimadın artırılması məqsədilə bankların maliyyə hesabatlılığının şəffaflığının təmin edilməsi.

□ İnstitusional infrastrukturun gücləndirilməsi/genişləndirilməsi:

- əmanətlərin sığortalıması mexanizmlərinin təkmilləşdirilməsi: pul mücrüsü yanaşmasından risk-əsaslı sığorta haqları sistemi yanaşmasına keçidin təmin edilməsi;

- kredit proseslərinin effektiv təşkil olunması məqsədilə geniş funksiyalara malik kredit bürolarının yaradılması;

- sağlam kreditləşmə istiqamətində daşınar əmlakın girov reyestri və qarantiya mücrüsü mexanizmlərinin yaradılması;

- tranzaksiya xərclərinin azaldılması və sürətinin artırılması məqsədilə milli ödəniş sistemində inteqrasiya olunmuş qiymətli kağızların klirinq sisteminin yaradılması;

- sığortalıların mərkəzi reyestrinin yaradılması;

- həyata keçirilmiş devalvasiyaların, eyni zamanda bank sektorunda baş verən proseslərin sığorta bazarına təsirlərini qiymətləndirməsi və müvafiq tədbirlərin görülməsi;

- sığortaçıların maliyyə sabitliyinin təmin edilməsi və ödəmə qabiliyyətinin gücləndirilməsi;

- işəgötürənlər tərəfindən işçilərin icbari tibbi sığortası üzrə 2017-ci ildə pilot layihənin həyata keçirilməsi və geniş tətbiqinin təmin olunması;

- sığorta fəaliyyətinə dövlət nəzarətinin səmərəliliyinin artırılması.

- Maliyyə sisteminə dəstəkverici hüquqi çərçivəsinin gücləndirilməsi, girov münasibətlərinin hüquqi və təşkilati bazasının təkmilləşdirilməsi və de-bürokratizasiyası prosedurlarının sadələşdirilməsi.

3.2. Azərbaycan iqtisadiyyatının rəqabətqabiliyyətlilik səviyyəsinin yüksəldilməsi iqtisadi təhlükəsizliyin mühüm amili kimi

Azərbaycanın uzunmüddətli dövrdə dayanıqlı və tarazlı inkişafının təmin olunmasında iqtisadiyyata investisiyaların cəlb edilməsi xüsusi rol oynayacaq. Bu məqsədlə bütün investorlar üçün daha əlverişli rəqabət mühitinin yaradılması, xarici investisiyalar üçün cəlbedici ölkə imicinin formalaşdırılması, investisiyaların təşviqi tədbirlərinin davam etdirilməsi, investisiya fəaliyyətinin hüquqi-normativ bazasının daha da təkmilləşdirilməsi, xüsusi mülkiyyətin qorunması və korporativ idarəetmənin təkmilləşdirilməsi istiqamətində zəruri tədbirlərin görülməsi vacibdir.

İqtisadiyyatın rəqabətqabiliyyətliliyinin və biznes mühitinin yaxşılaşdırılması məqsədilə ölkədə sahibkarlığın inkişafı üçün biznes mühitinin daim yaxşılaşdırılması, bu sahədə qanunvericilik bazasının təkmilləşdirilməsi, yerli və xarici investisiyaların, müasir texnologiyaların, idarəetmə təcrübəsinin cəlb edilməsi və bu yolla yüksək keyfiyyətli, rəqabət qabiliyyətli məhsulların istehsal edilməsi istiqamətində tədbirlər ölkədə geniş miqyaslı islahatlar həyata keçirilməkdədir.

Son illər ölkədə sahibkarlığın formalaşması və genişlənməsi ilə bağlı mühüm qərarlar qəbul edilmiş, bu sahəni tənzimləyən qanunvericilik bazasının formalaşdırılması istiqamətində zəruri işlər görülmüşdür.

Biznes və investisiya mühitinin davamlı olaraq yaxşılaşdırılması, bu sahədə qanunvericilik bazasının təkmilləşdirilməsi, inzibati prosedurların sadələşdirilməsi, yoxlamaların dayandırılması, lisenziyaların sayının azaldılması və verilməsinin asanlaşdırılması, səmərəli fəaliyyət göstərən dövlət dəstəyi sistemi, o cümlədən vergi güzəştlərinin tətbiqi, investisiya təşviqi mexanizminin həyata keçirilməsi,

subsidiyaların verilməsi, aqrolizing xidmətlərinin şəbəkəsinin genişləndirilməsi, investisiya layihələrinin güzəştli şərtlərlə kreditləşdirilməsi, dövlətlə birgə maliyyələşdirmə və risklərin bölüşdürülməsi, sənaye parkları və məhəllələrinin, aqroparkların, biznes-inkubatorların yaradılması, maarifləndirici tədbirlərin, biznes forumların və sərğilərin təşkili və digər tədbirlər sayəsində ölkədə sahibkarlar təbəqəsi formalaşmışdır.

Hazırda özəl sektorun ümumi daxili məhsulda payı 81,2 faiz, məşğulluqda isə 74,7 faiz təşkil edir.

2017-2020-ci illərdə sahibkarlığın inkişafı sahəsində dövlət siyasəti aşağıdakı prioritet istiqamətlər üzrə həyata keçiriləcəkdir:

- kiçik və orta sahibkarlığın inkişafı sahəsində bütün istiqamətləri özündə əks etdirən və qabaqcıl ölkələrin bu sahədə təcrübələrini nəzərə almaqla “Sahibkarlığın İnkişafı Strategiyası” layihəsinin hazırlanması və icrası;

- sahibkarlığın, xüsusilə regional sahibkarlığın maliyyə təminatının təkmilləşdirilməsi, kiçik və orta sahibkarların maliyyəyə çıxış imkanlarının daha da artırılması, yeni fəaliyyətə başlayanlar üçün ilkin maliyyə dəstəyi (qrantlar və digər alternativ maliyyələşmə mexanizmləri) mexanizmlərinin hazırlanması;

- sahibkarların maliyyəyə çıxış imkanlarının artırılması məqsədilə daşınar əmlakın dövlət reyestrinin və kredit bürolarının yaradılmasının sürətləndirilməsi;

- sahibkarlıq sahəsində həyata keçirilən işlərə daha sistemli yanaşmanın təmin edilməsi məqsədilə “bir pəncərə” sisteminin tətbiq edilməsi;

- sahibkarların kommunal xidmətlərə qoşulma sahəsində qarşılaşdıqları problemlərin aradan qaldırılması və bu sahədə “vahid pəncərə” prinsipinin tətbiq edilməsinin təmin edilməsi;

- sahibkarlıq fəaliyyətini tənzimləyən normativ-hüquqi bazanın təkmilləşdirilməsi, o cümlədən, müflisləşmə və iflas haqqında qanunvericiliyin inkişaf etmiş ölkələrin mövcud qanunvericilikləri ilə uyğunlaşdırılması;

- iqtisadiyyatın ixrac potensialı olan sektorlarında dövlət orqanları ilə əlaqəli şəkildə fəaliyyət göstərən ixracatçı assosiasiyaları və ya birliklərinin yaradılmasının təşviq edilməsi;

- yenyitmə və gənclərin sahibkarlıq vərdişlərinə daha erkən yiyələnməsi məqsədilə ümumi təhsil və peşə təhsili sistemində sahibkarlıq biliklərinin təşkili və sahibkarlıq sahəsində fəaliyyət göstərən müəssisələrlə qarşılıqlı əlaqələrin qurulması, bu sahədə kadr potensialının gücləndirilməsi;

- sahibkarların, o cümlədən yeni sahibkarlıq fəaliyyətinə başlayanların daha sərfəli ofislərdən və biznesləri üçün uyğun biznes mühitindən faydalanması üçün biznes inkubatorların yaradılmasının dəstəklənməsi, sahibkarlığın məsləhət, informasiya təminatı və kadr hazırlığı sisteminin təkmilləşdirilməsi, müasir dövrün tələbləri səviyyəsinə uyğunlaşdırılması;

- biznes informasiya mərkəzlərində, həmçinin elektron portallarda kiçik və orta sahibkarlar üçün informasiyanın və onun əlyetərliliyinin artırılması;

- maliyyələşdirilməsi riskli olan sektorlarda (elmi-texniki araşdırmaların, kəşflərin, ixtiraların, kiçik və yeni şirkətlər tərəfindən aparılan hər hansı riskli, lakin perspektivli xarakter daşıyan yeniliklərin tətbiq edilməsi) investisiyaların təşviqi və maliyyələşdirilməsi mexanizmlərinin hazırlanması;

- müxtəlif sahələrdə sahibkarlıq fəaliyyətinə başlanılması üçün sahibkarlıq modelləri layihələrinin hazırlanması və bu modellərin rahat əldə olunması üçün təşviq edilməsi;

- ölkənin ixrac potensialının səmərəli reallaşdırılması məqsədilə özəl sektorun ixrac qabiliyyətli sahələri üzrə məhsul istehsalı, onun dünya bazarlarına çatdırılması və rəqabət qabiliyyətinin yüksəldilməsi, milli istehsalçıların xarici bazarlarda mövqelərinin möhkəmləndirilməsi, maraqlarının müdafiəsinin gücləndirilməsi istiqamətində dəstək tədbirlərin həyata keçirilməsi;

- istehsal sahibkarlığının dəstəklənməsi üzrə dünya praktikasında müvəffəqiyyətlə tətbiq edilən təşkilati modellərin, o cümlədən sənaye parkları, sənaye məhəllələri, biznes-inkubatorlar və s. yaradılması işlərinin davam etdirilməsi;

Göstərilənlərlə yanaşı, ölkədə həyata keçirilən islahatların davamlılığının təmin edilməsinə, sahibkarlığın inkişafına və rəqabət mühitinin daha da yaxşılaşdırılmasına nail olmaq məqsədilə payların (səhmlərin) nəzarət zərfi dövlətə

məxsus olan hüquqi şəxslərin idarə olunmasında şəffaflığın artırılması istiqamətində işlər davam etdiriləcəkdir.

Eyni zamanda, payların (səhmlərin) nəzarət zərfi dövlətə məxsus olan hüquqi şəxslərin fəaliyyətinin səmərəliliyinin qiymətləndirilməsi, səhmlərinin nəzarət zərfi dövlətə məxsus olan səhmdar cəmiyyətlərində korporativ idarəetmə qaydaları və standartlarının tətbiq edilməsi, payların (səhmlərin) nəzarət zərfi dövlətə məxsus olan hüquqi şəxslərdə maliyyə hesabatlarının beynəlxalq standartlarının mərhələlərlə tətbiqi və maliyyə intizamının gücləndirilməsi üzrə kompleks tədbirlər görülməkdədir.

Sahibkarlığa Kömək Milli Fondu tərəfindən sahibkarlığın inkişafına dövlət dəstəyi sahəsində həyata keçiriləcək siyasətinin əsas istiqamətləri və prioritetləri aşağıdakılar olacaqdır:

- dövlətin güzəştli kreditləri hesabına iqtisadiyyatın şaxələndirilməsi istiqamətində tədbirlərin davam etdirilməsi;
- ərzaq təhlükəsizliyinin möhkəmləndirilməsi və özünütəminat səviyyəsinin yüksəldilməsi;
- sənayenin inkişafı, idxalı əvəz edən və ixrac yönümlü məhsul istehsalının dəstəklənməsi;
- kiçik sahibkarlığın (o cümlədən gənclər, qadınlar, əlillər və məcburi köçkünlər) inkişafına maliyyə dəstəyinin göstərilməsi istiqamətində tədbirlərin davam etdirilməsi;
- sənaye parkları və aqroparklarda yaradılacaq müəssisələrin maliyyələşdirilməsi;
- iqtisadiyyatın real sektorunda müxtəlif istehsal və emal müəssisələrinin yaradılması üzrə konkret sahələrin təşviqi .

Azərbaycanın uzunmüddətli dövrdə dayanıqlı və tarazlı inkişafının təmin olunmasında iqtisadiyyata investisiyaların cəlb edilməsi xüsusi rol oynayacaqdır. İnvestisiyaların tələb olunan həcm və keyfiyyətinin təmin edilməsi məqsədilə əlverişli investisiya mühitinin yaxşılaşdırılması qarşıda duran əsas vəzifələrdəndir.

2017-2020-ci illər üçün respublikamızda dövlət investisiya siyasətinin əsas istiqamətlərini aşağıdakı prioritetlər təşkil edəcəkdir:

- investisiyaların qeyri-neft sektorunun və regionların inkişafına yönəldilməsi;
- investisiyaların səmərəliliyinin artırılması və qənaətlə istifadəsinin təmin olunması;
- dövlət investisiyalarında iqtisadi artıma və dayanıqlı məşğulluğa yönəlmiş layihələrə prioritetliyin verilməsi;
- dövlət investisiyalarının elm tutumlu layihələrə yönəldilməsi.

Ortamüddətli dövrdə özəl investisiyalar üzrə siyasətin əsas istiqamətlərini aşağıdakı prioritetlər təşkil edəcəkdir:

- ölkə müəssisələrinin investisiya cəlbediciliyinin daha da artırılması məqsədilə müvafiq tədbirlərin davam etdirilməsi;
- dövlət əmlakının özəlləşdirilməsinin sürətləndirilməsi;
- müəssisələrin modernləşdirilməsi məqsədilə müasir texnoloji avadanlığın ölkəyə gətirilməsi üçün xarici ticarət rejiminin daha da təkmilləşdirilməsi;
- investisiyaların ixracyönümlü və əlavə dəyərin xüsusi çəkisi yüksək olan sahələrə yönəldilməsinin stimullaşdırılması, o cümlədən qeyri-neft sektoru üzrə investisiyaların təşviqi mexanizminin tətbiqinin davam etdirilməsi;
- elm tutumlu və innovativ sahələrə investisiyaların cəlb edilməsinin təşviqi;
- xidmət sahələrində birbaşa xarici investisiyaların tənzimləmə rejiminin təkmilləşdirilməsi;
- beynəlxalq standartlara uyğun mühasibat uçotu sisteminin və auditor fəaliyyətinin yaradılması prosesinin sürətləndirilməsi;
- iqtisadiyyatın prioritet sahələrinə xarici investisiyaların cəlb edilməsi.
- xarici investisiyaların təşviqi və qarşılıqlı qorunması haqqında yeni sazişlərin imzalanması;
- xarici investisiyaların cəlb edilməsi məqsədilə stimullaşdırıcı tədbirlərin tətbiqinin sürətləndirilməsi (vergi sistemində və gömrük tariflərində güzəştlərin tətbiqi və s.);

- Azərbaycan Respublikasında yaradılmaqda olan sənaye parklarına xarici investisiyaların cəlb edilməsi

2017-2020-ci illər üçün antiinhisar siyasəti, istehlakçıların hüquqlarının müdafiəsi və dövlət satınalmaları sahəsində əsas istiqamətlər və prioritetlər aşağıdakılar olacaqdır:

- antiinhisar siyasəti, istehlakçıların hüquqlarının müdafiəsi və dövlət satınalmaları sahəsində qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsi;

- inhisarçılıq və haqsız rəqabət fəaliyyətinin qarşısının alınması, məhdudlaşdırılması və aradan qaldırılması ilə bağlı tədbirlərin görülməsi;

- reklam bazarında monitorinqlər aparılması və qanunsuz reklam hallarının qarşısının alınması;

- təbii inhisar subyektlərinin fəaliyyət sahəsinə aid xidmətlərin göstərilməsi zamanı istehlakçılara sərfəli olmayan müqavilə şərtlərinin onlara məcburi qəbul etdirilməsinin qarşısının alınması;

- istehlakçıların hüquqlarının müdafiəsi sahəsində kompleks tədbirlərin həyata keçirilməsi, bazara keyfiyyətsiz və təhlükəli malların daxil olmasının qarşısının alınması, saxtalaşdırmaya qarşı mübarizə tədbirlərinin gücləndirilməsi;

- istehlakçıların maarifləndirməsi istiqamətində təbliğat vasitələrinin hazırlanması və yayımlanması;

- istehlakçıların hüquqlarının müdafiəsi ilə bağlı zəruri materialların KİV vasitəsilə geniş istehlakçı kütləsinə yayımlanması;

- taxıl məhsullarının keyfiyyəti və təhlükəsizliyinin təmin edilməsi məqsədilə müvafiq tədbirlərin həyata keçirilməsi, keyfiyyətsiz və təhlükəli taxıl məhsullarının bazara çıxarılmasının qarşısının alınması;

- dövlət satınalmaları zamanı müsabiqə və aşkarlıq əsasında bütün malgöndərənlərə (podratçılara) bərabər rəqabət mühitinin yaradılması istiqamətində tədbirlərin həyata keçirilməsi;

- beynəlxalq əməkdaşlığın genişləndirilməsi, xarici ölkələrin təcrübəsinin öyrənilməsi və istifadə olunması.

Ölkədə tətbiq edilən ticarət siyasətinin əsas hədəflərindən biri ölkənin uzunmüddətli inkişaf strategiyasına uyğun olaraq, xarici ticarətdə ixracın strukturunun diversifikasiyasına nail olmaq və qeyri-neft məhsulları ixracını təşviq edərək ixracın əsas tərkib hissəsinə çevirmək, daxili bazarı haqsız rəqabətdən qorumaqdır. Qeyd olunan hədəflərə çatmaq üçün ticarət siyasətinin prioritet istiqamətləri aşağıdakılardır:

- ticarətin asanlaşdırılması, o cümlədən ticarət zamanı rəsmiləşdirmə işlərinin müddətinin qısaltılması və bununla bağlı xərclərin aşağı salınması üzrə işlərin davam etdirilməsi;

- ticarət sahəsində beynəlxalq təcrübənin öyrənilməsi və ticarət siyasətinin daha da təkmilləşdirilməsi məqsədilə ölkəmizin milli maraqlarına uyğun, elmi-praktiki üsullara və qanunvericilik bazasına əsaslanan müasir ticarət siyasəti metodlarının tətbiq edilməsi;

- xarici və daxili ticarətin inkişafı üçün infrastruktur təminatının daha da yaxşılaşdırılması və təkmilləşdirilməsi istiqamətində müvafiq tədbirlərin görülməsi;

- idxal olunan malların haqsız rəqabətindən yerli istehsalın qorunması məqsədilə qüvvədə olan qanunvericilik çərçivəsində beynəlxalq təcrübəyə uyğun olan qorunma mexanizmlərinin tətbiqi;

- Azərbaycan mənşəli məhsullara xarici bazarlarda tətbiq edilən diskriminasiya tədbirlərinin araşdırılması və zərurət yarandığı təqdirdə müvafiq tədbirlərin həyata keçirilməsi;

- Azərbaycan mənşəli məhsulların xarici bazarlara maneəsiz ixrac edilməsi məqsədilə müvafiq qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsi istiqamətində işlərin davam etdirilməsi;

- xarici ticarətin daha da liberallaşdırılması və ölkənin ixrac potensialından maksimum səviyyədə istifadənin təmin edilməsi və ölkənin milli iqtisadi maraqları təmin edilməklə Ümumdünya Ticarət Təşkilatına üzvolma prosesinin davam etdirilməsi;

- tarif dərəcələrinin optimallaşdırılması, ölkə daxili istehsalın artımını dəstəkləyəcək və ölkənin iqtisadi təhlükəsizliyini təmin edəcək idxal siyasətinin tətbiq edilməsi;

- ixrac edilən və ixrac potensialı olan məhsulların keyfiyyət standartlarının yüksəldilməsi və bu istiqamətdə beynəlxalq standartlara uyğun məhsul istehsal edən müəssisələrin stimullaşdırılması və milli brendlərin yaradılmasının dəstəklənməsi;

- kənd təsərrüfatı və emalı məhsullarının hədəf bazarlara çıxış imkanlarının araşdırılması və artırılması istiqamətində müvafiq tədbirlərin görülməsi;

- kimya sənayesi, metallurgiya, maşınqayırma, elektrotexnika, elektronika, yüngül sənaye, yeyinti sənayesi, alüminium və İKT məhsullarının ixrac potensialının genişləndirilməsi;

- müqayisəli üstünlüyə malik olan Azərbaycan mənşəli məhsulların dünya bazarlarına çıxış imkanlarının artırılması məqsədilə ixracatçılar üçün mütəmadi olaraq maarifləndirmə tədbirlərinin keçirilməsi, onların yerli və beynəlxalq sərgi və yarmarkalarda iştirakının stimullaşdırılması;

- Azərbaycanın milli maraqlarına uyğun olaraq ticarət sahəsində ikitərəfli və çoxtərəfli sazişlərə qoşulması istiqamətində müvafiq işlərin davam etdirilməsi;

- elektron ticarətin inkişafı məqsədilə elektron ticarət əqdləri iştirakçılarının müdafiəsini və təhlükəsizliyini təmin etmək üçün qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsi;

- ixracatda elektron ticarət xidmətlərindən geniş istifadə imkanlarının araşdırılması və inkişaf etdirilməsi istiqamətində müvafiq işlərin görülməsi;

- qeyri-neft məhsulları ixracının genişləndirilməsi məqsədilə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin müvafiq Fərman və Sərəncamlarında nəzərdə tutulan dövlət dəstək mexanizmlərinin tətbiqi;

- ixracatçılara maliyyə dəstəyinin göstərilməsi üzrə banklar tərəfindən ixrac kreditlərinin inkişaf etdirilməsi istiqamətində müvafiq işlərin görülməsi.

Ölkənin iqtisadi-ticarət əlaqələrinin coğrafiyasının ildən-ilə genişlənməsi və Azərbaycanın beynəlxalq iqtisadi sistemə inteqrasiyasının dərinləşməsi çevik gömrük siyasətinin aparılmasını zəruri edir.

2017-2020-ci illər üçün gömrük siyasətinin əsas istiqamətləri və prioritetləri aşağıdakılardan ibarətdir:

- ölkənin başlıca tranzit daşımalarının həyata keçirildiyi istiqamətlər üzrə yerləşən gömrük sərhəd keçid məntəqələrinin buraxılış qabiliyyətinin artırılması məqsədilə mövcud infrastrukturun daha da genişləndirilməsi, o cümlədən malların və nəqliyyat vasitələrinin axınının təşviq edilməsi məqsədilə ölkənin müvafiq sərhəd ərazilərində yeni gömrük sərhəd buraxılış məntəqələrinin inşa edilməsi;

- mallarla və nəqliyyat vasitələri ilə səmərəli qaydada yük əməliyyatlarının aparılması üçün bölgələrdə logistik mərkəzlərin və terminalların yaradılması;

- ixrac nəzarəti və mülki dövriyyəsi məhdudlaşdırılmış mallarla əlaqədar müəyyən edilmiş funksiyaların daha səmərəli yerinə yetirilməsi məqsədilə aidiyyəti dövlət orqanları ilə qarşılıqlı məlumat mübadiləsinin aparılması;

- dövlət büdcəsinə ödənilməli olan gömrük ödənişləri üzrə maliyyə intizamının daha da gücləndirilməsi;

- gömrük sahəsində yarana biləcək hüquqpozumaların qarşısının alınması məqsədilə riskli halların müəyyən edilməsi, risklərin təhlili, riskə məruz qalmanın qarşısının alınması məqsədilə risk göstəricilərinin müəyyən edilməsi işinin təkmilləşdirilməsi;

- mallar və nəqliyyat vasitələri ölkə ərazisinə gətirilməzdən əvvəl onlara dair məlumatların öncədən əldə olunmasını təmin etmək məqsədilə hava, su və dəmir yolu nəqliyyat növləri üzrə daşıyıcılarla məlumat mübadiləsinin həyata keçirilməsi;

- bütün gömrük sərhəd buraxılış məntəqələrinin qeyri-intruziv qaydada gömrük nəzarətinin həyata keçirilməsinə şərait yaradan ən müasir texniki nəzarət vasitələri ilə təchiz edilməsi;

- gömrük ekspertizasının həyata keçirilməsinin səmərəliliyinin daha da artırılması məqsədilə laboratoriyalar şəbəkələrinin genişləndirilməsi və müvafiq avadanlıqlarla təchiz edilməsi;

- Xəzər dənizinin Azərbaycan Respublikasına mənsub olan hissəsində gömrük nəzarətinin bir forması olan patrulluq (keşikçəkmə) fəaliyyətinin gücləndirilməsi;

- gömrük rəsmiləşdirilməsi prosesinin sadələşdirilməsi, məmur-vətəndaş təmaslarının azaldılması və şəffaflığın təmin edilməsi məqsədilə Gömrük-Biznes əməkdaşlığı çərçivəsində “e-Gömrük” həllərinin və kağızsız texnologiyaların tətbiqinin genişləndirilməsi;

- mülki dövriyyədə olmasına yol verilməyən əşyaların gömrük sərhədindən keçirilməsi sahəsində mübarizənin gücləndirilməsi;

- insan alveri qurbanlarının gömrük sərhədindən keçməsinin qarşısının alınması sahəsində digər hüquq-mühafizə orqanları ilə birgə mübarizənin təşkili məqsədilə əlaqələrin möhkəmləndirilməsi.

3.3. İqtisadi təhlükəsizlik kontekstində milli iqtisadiyyatın diversifikasiyası perspektivləri

Qeyri-neft sektorunun inkişaf etdirilməsi yürüdülmən siyasətin əsas prioriteti olaraq, dünya bazarında rəqabətqabiliyyətli olan alt sahələrin inkişafı, həmçinin müqayisəli üstünlüklərə malik olan qeyri-neft məhsullarının istehsalının stimullaşdırılması istiqamətində dövlət dəstəyi gücləndiriləcək və eləcə də yeni müəssisələrin yaradılması, mövcud müəssisələrin əsaslı yenidənqurulması, xüsusən yerli təbii resurslara və kənd təsərrüfatı məhsullarına əsaslanan emal müəssisələrinin yaradılması sürətləndiriləcəkdir. Məhsulların rəqabətqabiliyyətli

və ixrac yönümlü olmasının təmin edilməsi məqsədilə zəruri tədbirlər həyata keçiriləcəkdir.

Bütün regionlarda mövcud potensialdan daha səmərəli istifadə etməklə qeyri-neft sektorunun inkişafı, kommunal xidmət və digər infrastruktur obyektlərinin, yeni istehsal və emal müəssisələrinin yaradılması, mövcud müəssisələrdə istehsal fəaliyyətinin genişləndirilməsi, rabitə və informasiya texnologiyalarının tətbiqinin sürətləndirilməsi, sosial infrastrukturun yaxşılaşdırılması, o cümlədən müasir standartlara uyğun təhsil, elm, səhiyyə, mədəniyyət və idman obyektlərinin inşası, yenidənqurulması, əlillər və şəhid ailələri üçün yaşayış binalarının tikintisi üzrə kompleks tədbirlər nəzərdə tutulmuşdur.

Ortamüddətli dövüdə sənaye siyasətinin əsas məqsədlərini ölkədə sənayenin modernləşdirilməsi və strukturunun təkmilləşdirilməsi, qeyri-neft sənayesinin gücləndirilməsi və ixrac potensialının artırılması, enerjiddən səmərəli istifadə edən, yüksək əlavə dəyər yaradan rəqabətqabiliyyətli sənaye istehsalının genişləndirilməsi, elmtutumlu və innovativ istehsalın genişləndirilməsi və yeni istehsal sahələri üçün ixtisaslı kadrların hazırlanması iqtisadi artım bazasının yaradılması, inkişafı və keyfiyyətcə yeniləşdirilməsi, istehsalın və ixracın diversifikasiyasının sürətləndirilməsi istiqamətlərində sistemli və ardıcıl tədbirlərin həyata keçirilməsi, rəqabət qabiliyyətli və ixrac yönümlü innovativ əsaslı texnologiya və malların istehsalı təşkil edəcəkdir.

Qeyri-neft sektorunun inkişaf etdirilməsi məqsədilə yeni sənaye müəssisələrinin yaradılması, mövcud müəssisələrin əsaslı yenidənqurulması, xüsusən yerli təbii resurslara və kənd təsərrüfatı məhsullarına, eləcə də istehsalat və məişət tullantılarının emalına əsaslanan müəssisələrin yaradılması sürətləndiriləcəkdir. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin “Sumqayıt Kimya Sənaye Parkının yaradılması haqqında”, “Bakı şəhərində Balaxanı Sənaye Parkının yaradılması haqqında”, “Yüksək Texnologiyalar Parkının yaradılması haqqında”, “Neftçala Sənaye Məhəlləsinin yaradılması haqqında”, “Masallı sənaye məhəlləsinin yaradılması haqqında”, “Mingəçevir Sənaye Parkının yaradılması haqqında”, “Mingəçevir Yüksək Texnologiyalar Parkının yaradılması haqqında”,

“Qaradağ Sənaye Parkının yaradılması haqqında” və “Pirallahı Sənaye Parkının yaradılması haqqında“ fərman və sərəncamlarına əsasən salınacaq sənaye və texnologiyalar parklarında, sənaye məhəllələrində müasir texnologiyalı müəssisələrin fəaliyyətinə və rəqabət qabiliyyətli məhsul istehsalına təkan veriləcəkdir.

Sumqayıt Kimya Sənaye Parkında hazırda 9 rezident fəaliyyət göstərir. Növbəti illərdə qeydiyyatdan keçmiş rezidentlər tərəfindən 1,1 milyard dollar investisiyanın yatırılması və rezidentlərin sayının daha da artırılması planlaşdırılır.

Balaxanı Sənaye Parkında hazırda 5 rezident qeydiyyatdan keçmişdir. Rezidentlər tərəfindən 25 milyon manata yaxın investisiyanın yatırılması nəzərdə tutulur və 200-dən çox nəfər daimi iş yeri ilə təmin olunacaqdır.

Qaradağ Sənaye Parkında hazırda 1 rezident - “Bakı Gəmiqayırma Zavodu” MMC fəaliyyət göstərir.

Neftçala Sənaye Məhəlləsində 6 rezident qeydiyyatdan keçmişdir ki, bu rezidentlərin layihələrinin icrası nəticəsində 40 milyon manatdan yuxarı investisiyanın qoyulacaq və 500-dən çox iş yeri açılacaqdır. Neftçala sənaye məhəlləsində avtomobil və ehtiyat hissələrinin istehsalı layihəsi ilə bağlı "Azevrocar" MMC, “Azərbaycan İnvestisiya Şirkəti” ASC və İranın “Khodro” şirkəti arasında minik avtomobillərinin və ehtiyat hissələrinin birgə istehsalının həyata keçirilməsinə dair 21 aprel 2016-cı il tarixində Anlaşma Memorandumu imzalanmışdır.

Eyni zamanda, Azərbaycan Respublikası Prezidenti tərəfindən Masallı Sənaye Məhəlləsinin yaradılması ilə bağlı müvafiq Sərəncamla verilmiş tapşırıqların icrasına başlanılmışdır. Sahibkarlar tərəfindən Masallı Sənaye Məhəlləsinə böyük maraq göstərilir. Belə ki, sahibkarlar tərəfindən artıq icra olunması üçün ümumi dəyəri 30 milyon manatdan çox olan 33 layihə təklifi təqdim olunmuşdur. Bu layihələr əsasən mebel istehsalı, avtomobil təmiri, alüminium və plastik qapı-pəncərə istehsalı, müxtəlif növ tikinti materiallarının istehsalı sahələrini əhatə edir.

Pirallahı Sənaye Parkının yaradılması ölkədə əczaçılıq sənayesinin inkişafında və dəstəklənməsində, əczaçılıq məhsullarının idxalından asılılığın

azaldılmasında, əhalinin dərman vasitələrinə tələbatının ödənilməsi məqsədi ilə yerli istehsalın təşviq edilməsində mühüm rol oynayacaqdır.

Enerjidaşıyıcıları və su təchizatının yaxşılaşdırılması, nəqliyyat və rabitə infrastrukturunun daha da inkişaf etdirilməsi, biznes mühitinin əlverişliliyinin artırılmasına yönəldilən digər tədbirlərin görülməsi vasitəsilə regionların təbii imkanlarından maksimum səmərəli istifadə etməklə qeyri-neft sənayesinin inkişafı dəstəklənəcəkdir. Eləcə də, qeyri-neft sənayesində innovasiya fəallığının yüksəldilməsi məqsədilə qanunvericilik bazası və stimullaşdırıcı mexanizmlər yaradılacaq, ixracın dəstəklənməsi və daxili bazarın qorunması vasitəsilə qeyri-neft sənayesinin inkişafı stimullaşdırılacaqdır.

Qeyri-neft sənayesinin inkişafında, məhsulların rəqabətqabiliyyətli və ixrac yönümlü olmasının təmin edilməsi məqsədilə zəruri standartlaşdırma və sertifikatlaşdırma işləri aparılacaq, milli standartlaşdırma, sertifikatlaşdırma və akkreditasiya sistemlərində sənaye mülkiyyəti obyektlərinin mühafizəsi sahəsində məqsədyönlü tədbirlər həyata keçiriləcəkdir.

Kimya sənayesinin inkişafı üçün tədbirlər davam etdiriləcək, müəssisələr modernləşdiriləcək, yeni texnologiyalar tətbiq ediləcək, rəqabət qabiliyyətli məhsulların istehsalına üstünlük veriləcəkdir. Bu sahədə inkişaf etmiş və MDB ölkələrinin təcrübəsindən istifadə etməklə son məhsulun istehsalına qədər bütün texnoloji proses təşkil olunacaqdır.

Ölkə iqtisadiyyatının qeyri-neft sənayesinin əsas sahələrindən biri olan kimya sənayesinin inkişaf etdirilməsi və onun potensialının reallaşdırılması baxımından ortamüddətli dövrdə bu sahədə həyata keçirilən siyasətin əsas prioritet istiqamətlərini aşağıdakılar təşkil edəcəkdir:

- kimya sənayesinin sahə və ərazi strukturunun təkmilləşdirilməsi;
- Sumqayıt Kimya Sənaye Parkının fəaliyyətinin genişləndirilməsi istiqamətində işlərin davam etdirilməsi;
- istehsal olunan məhsulların çeşidinin təkmilləşdirilməsi, əlavə dəyərin xüsusi çəkisi daha çox olan məhsullara üstünlük verilməsi;

- məhsul istehsalının artırılması, həmçinin fəaliyyətdə olan müəssisələrin yenidən qurulması, onların fəaliyyətinin genişləndirilməsinə və texniki cəhətdən silahlandırılması;

- kənd təsərrüfatının aqrokimyəvi maddələrlə təchizatında yerli istehsalın genişləndirilməsi və ölkədə karbamid istehsalının sürətləndirilməsi (Sumqayıtda Karbamid Zavodunun istifadəyə verilməsi);

- kimyəvi məhsulların emalının son məhsulun optimal alınma səviyyəsinə qədər dərinləşdirilməsi;

- kimyəvi xammal, material və hazır məhsulun idxalından asılılığın azaldılması və paralel olaraq ixrac bazarı, o cümlədən MDB ölkələrinin kimya kompleksləri ilə əlaqələrin bərpası və inkişaf etdirilməsi;

- kimya sənayesi müəssisələrində enerji istehlakının azaldılması;

- ətraf mühitin qorunması və ekoloji vəziyyətin köklü şəkildə yaxşılaşdırılmasını təmin edən tədbirlərin həyata keçirilməsi, fiziki və mənəvi cəhətdən köhnəlmiş avadanlıqların istismardan çıxarılması və yeni texnologiyalardan istifadə olunması.

Maşınqayırma sənayesinin inkişafının sürətləndirilməsi, istehsal olunan məhsulların xarici bazarlara çıxarılmasının və rəqabətə davamlılığının təmin edilməsi məqsədilə aşağıdakı kompleks tədbirlər həyata keçiriləcəkdir:

- maşınqayırma sənayesinin müasir texnologiyalarla təmin edilməsi;

- bu sahədə müasir sertifikatlaşdırma və standartlaşdırma qaydalarının və ekoloji standartların tətbiq edilməsi;

- elmi-texniki potensialdan istifadənin səmərəliliyinin təşkil edilməsi;

- istehsal olunan məhsullar üçün dövlət sifarişlərinin qəbul olunması məqsədi ilə zəruri işlərin görülməsi; dövlət sifarişlərinin qəbul olunması və satınalma tenderlərinin keçirilməsi zamanı yerli maşınqayırma məhsullarına üstünlüyün verilməsi üçün zəruri işlərin görülməsi;

- maşınqayırma sahəsində yeni perspektivli müəssisələrin (“start-up”) dəstəklənməsi;

- Xəzər hövzəsində gəmi və digər üzən qurğulara təchizat sahəsində üstünlük qazanılması;

- neft maşınqayırma sahəsinin inkişafı ilə bağlı uzunmüddətli güzəştli kreditlərin təmin olunması, ARDNŞ ilə uzunmüddətli sifariş müqavilələrinin imzalanması, neft-qaz hasilatı sahəsində fəaliyyət göstərən xarici şirkətlərlə yerli istehsalçılar arasında əməkdaşlıq əlaqələrinin gücləndirilməsi, maşın və avadanlıq ixracının maliyyələşdirilməsi mexanizminin yaradılması.

Tikinti materialları sənayesinin daha da inkişaf etdirilməsi üçün prioritetlər aşağıdakılardan ibarət olacaqdır:

- inşaat materiallarının (müxtəlif təyinatlı daşlar və kərpiclər, sement (son dövrlərdə ölkədə yerli xammal hesabına daxili tələbatı ödəyəcək həcmdə sement istehsal gücləri qurulmuşdur), çınqıl, qum, gips, astar və üzlük materialları, kafel, inşaat yapışqanları, inşaat aksesuarları və s.) istehsalının genişləndirilməsi;

- istehsal olunan məhsulların keyfiyyətinin beynəlxalq standartların tələblərinə uyğunlaşdırılması;

- tikinti materialları istehsalına investisiyaların, müasir, ekoloji yönümlü texnologiyaların cəlb edilməsi;

- yerli tikinti materiallarının ixracının stimullaşdırılması;

- tikinti materialları istehsalının ekoloji təmizliyinin təmin edilməsi.

Yüngül sənayenin inkişafının daha da sürətləndirilməsi üçün aşağıdakı tədbirlərin həyata keçirilməsi nəzərdə tutulur:

- ölkədə yerli xammal (pambıq, yun, ipək, gön-dəri) əsasında yüngül sənaye məhsullarına olan tələbat nəzərə alınmaqla ixrac yönümlü məhsul istehsal edən mövcud sənaye müəssisələrinin fəaliyyətinin dəstəklənməsi;

- yüngül və toxuculuq sənaye sahələrində geyim və digər geniş istehlak mallarının istehsalının genişləndirilməsi və onların keyfiyyətinin artırılması istiqamətində müasir texnologiyaya əsaslanan investisiya layihələrinin həyata keçirilməsinin stimullaşdırılması;

- əl ilə toxunan xalçaların istehsalının genişləndirilməsi, bu sahədə fəaliyyət göstərən müəssisələrin fəaliyyətinin dəstəklənməsi.

Göstərilənlərlə yanaşı, Azərbaycan iqtisadiyyatının inkişafında toxuculuq sənayesinin əhəmiyyətli rolu nəzərə alınaraq, dünya bazarının tələblərinə uyğun olaraq yüksək keyfiyyətli və ekoloji cəhətdən təhlükəsiz məhsul istehsalına imkan verən yeni texnologiyalar və nou-hauların cəlb edilməsi və yerli məhsulların rəqabətə davamlılığının artırılması məqsədilə bu sahədə təcrübəyə malik olan xarici tərəfdaşların iştirakı dəstəklənəcəkdir.

Rəqabətqabiliyyətli yeyinti məhsullarının istehsalının təşkili aşağıdakı prioritet istiqamətlər üzrə davam etdiriləcəkdir:

- yeyinti məhsullarının istehsalının və ixracının genişləndirilməsinin stimullaşdırılması;
- yeyinti məhsullarının daxili istehsalının inkişaf etdirilməsi üçün antidempinq siyasətinin tətbiq edilməsi;
- keyfiyyətin, bioloji dəyərliliyin və dad keyfiyyətinin təmin edilməsi;
- məhsulun qablaşdırılması üçün tara və avadanlıqlarla təminatın gücləndirilməsi;
- məhsulların steriləşdirilməsi proseslərinin gücləndirilməsi;
- xammalın emala daxil olmasından başlayaraq hazır məhsulun qablaşdırılmasına qədər bütün proseslərin mexanikləşdirilməsi və avtomatlaşdırılması;
- məhsulun saxlanması, nəqli və emalı zamanı itkilərin azaldılması, xammalın kompleks istifadəsi, təkrar xammal resurslarının emalı və əlavə yeyinti məhsullarının çeşidinin artırılması üçün müasir texnologiyaların tətbiqinin stimullaşdırılması.

Məhsulların keyfiyyətinin yüksəldilməsində və maya dəyərinin aşağı salınmasında, müəssisənin keyfiyyətli və təzə xammalla təchiz edilməsində önəmli rolunu nəzərə alaraq, emal müəssisələrinin yerləşdirilməsinin səmərəliliyinin artırılması məqsədilə zəruri tədbirlər davam etdiriləcəkdir.

Eyni zamanda, ölkədə böyük potensiala malik kənd təsərrüfatı məhsullarının, o cümlədən taxılçılıq, tütünçülük, üzümçülük, zeytunçuluq və s. sahələrin inkişafının təmin edilməsi məqsədilə kompleks emal müəssisələrinin yaradılması

sürətləndiriləcəkdir. Əvvəlki illərdə olduğu kimi, aqrar sektora dövlət dəstəyi növbəti illərdə də davam etdiriləcək. Hazırda ölkənin ərzaq təhlükəsizliyini təmin etmək üçün başlıca məqsəd bitkiçilikdə taxılçılığın, meyvəçiliyin, üzümçülüyn, tərəvəzçiliyin, tütünçülüyn, toxumçuluq və tingçiliyin heyvandarlıqda damazlıq-seleksiya işinin, yemçiliyin, aqrar emal sənayesinin və aqrmarketinqin, aqroservis xidmətlərinin və kənd yerlərinin inkişaf etdirilməsindən ibarətdir. Son illər əldə olunmuş nailiyyətlərin artırılması və ölkənin əsas ərzaq məhsulları ilə özünütəmin etmə səviyyəsinin möhkəmləndirilməsi məqsədilə ardıcıl tədbirlər həyata keçirilir.

Beynəlxalq tələblər səviyyəsində turizm infrastrukturunun genişləndirilməsi, turizm ehtiyatlarının genişləndirilməsi, yeni turizm marşrutlarının yaradılması, turistlərin istirahəti, prioritet turizm növü kimi mədəni turizm, ekoloji turizm və kənd yaşıl turizmi, rekreasiya turizmi sahəsində dövlət tənzimlənməsinin gücləndirilməsi, dini obyektlərin turizm məqsədləri üçün istifadə edilməsi, milli adət-ənənələri, Azərbaycan xalqının tarixi-mədəni irsini, ayrı-ayrı regionların və şəhərlərin tarixini əks etdirən materialların nəşr etdirilməsi və yayılması, milli sənətkarlıq və suvenir məhsullarının istehsalının və satışının genişləndirilməsi qarşıya qoyulan əsas məqsədlər sırasındadır.

Ortamüddətli dövrdə nəqliyyat sektorunun inkişaf siyasətinin prioritetləri onun davamlı inkişaf etdirilməsi, Azərbaycan ərazisindən keçən nəqliyyat-kommunikasiya trafikinin və əsas nəqliyyat vasitələrinin dünya standartlarına uyğun modernləşdirilməsi və müasirləşdirilməsi əsasında milli nəqliyyat-yol sisteminin dünya kommunikasiya məkanına inteqrasiyası, Azərbaycan ərazisində, xüsusilə limanlarda xüsusi iqtisadi zonaların yaradılması təşkil edəcəkdir.

NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR

Tədqiqatın yekunu olaraq aşağıdakı mühüm nəticələri qeyd etmək olar:

- İqtisadi təhlükəsizlik - iqtisadiyyatın lazımı sosial, siyasi, müdafiə və mütərəqqi inkişaf səviyyəsinin təmin edilməsi vəziyyətidir, mümkün xarici və daxili təhdidlərə və təsirlərə münasibətdə iqtisadi maraqların müstəqilliyi və davamlılığı deməkdir. Məsələyə bu aspektdən yanaşaraq iqtisadi təhlükəsizliyin strukturunu müəyyən etmək məqsədəuyğun olar. İqtisadi təhlükəsizliyin özü kifayət qədər mürəkkəb daxili struktura malikdir. Onun üç vacib elementini fərqləndirmək olar: *İqtisadi müstəqillik*. Təbii ki, müasir dünya təsərrüfatı şəraitində bu mütləq xarakter daşımır. Beynəlxalq əmək bölgüsü milli iqtisadiyyatların bir-birilə qarşılıqlı asılılığını gücləndirir. Belə şəraitdə iqtisadi müstəqillik dövlətin milli resurslara nəzarət imkanlarını, istehsalın effektivliyinin və məhsulun keyfiyyətinin elə bir səviyyəsinə nail olmağı nəzərdə tutur ki, bu zaman rəqabətqabiliyyətilik təmin edilmiş olsun və dünya ticarətində, elmi-texniki nailiyyətlərin mübadiləsində bərabər səviyyəli iştiraka imkan yaransın. *Milli iqtisadiyyatın sabitliyi və dayanıqlığı*. Mülkiyyətin bütün formalarının müdafiəsini, sahibkarlıq fəaliyyəti üçün etibarlı şərtlərin və zəmanətlərin yaradılmasını, iqtisadiyyatda kriminal srukturlarla mübarizəni, gəlirlərin bölgüsündə sosial sarsıntılar doğura biləcək səviyyədə ciddi fərqə yol verilməməsini və s. nəzərdə tutur. *Özünü inkişaf və tərəqqi qabiliyyəti*. Müasir dinamik inkişaf etməkdə olan dünyada xüsusilə vacib məsələlərdən biridir. İnvestisiya və innovasiyalar üçün əlverişli iqlimin yaradılması, istehsalın daimi surətdə modernləşdirilməsi, işçilərin peşəkar, təhsil və ümummədəni səviyyəsinin yüksəldilməsi, milli iqtisadiyyatın dayanıqlığı və özünü müdafiəsi şərtlərinin təmin edilməsi.

- İqtisadi təhlükəsizliyin strukturunu üç səviyyədə nəzərdən keçirilir: milli, lokal (regional) və xüsusi (müəssisə). Milli təhlükəsizlik səkkiz bir-birilə qarşılıqlı əlaqədə olan struktur elementlər formasında göstərilə bilər: demoqrafik təhlükəsizlik, iqtisadi təhlükəsizlik, mənəvi-əxlaqi təhlükəsizlik, informasiya təhlükəsizliyi, ekoloji təhlükəsizlik, siyasi təhlükəsizlik, müdafiə (hərbi) təhlükəsizlik və sosial təhlükəsizlik.

- İqtisadi təhlükəsizliyin mahiyyəti meyarlar və göstəricilər sistemində müəyyən edilir. Lakin iqtisadi təhlükəsizlik üçün göstəricilərin özü deyil, onların hədd ölçüləri mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Hədd göstəriciləri - təkrar istehsal prosesinin inkişafının normal gedişatına mane olan, iqtisadi təhlükəsizlik sahəsində neqativ, pozucu meyillərin formalaşmasına səbəb olan göstəricilərin yol verilə bilən hədd ölçüləridir. Makroiqtisadi göstəricilər ölkənin iqtisadi təhlükəsizlik dərəcəsinin, iqtisadi inkişaf vəziyyətinin müəyyən edilməsində mühüm rol oynayır. Eləcə də, iqtisadi təhlükəsizliyin ən yüksək dərəcəsi o zaman əldə edilir ki, bütün makroiqtisadi göstəricilər kompleksi özünün yol verilə bilən hədd qiymətlərinin sərhədlərində olur, bir göstəricinin hədd qiymətlərinə isə digərinə zərər vurmada nail olunur.

- Dünya iqtisadiyyatında iqtisadi artıma, iqtisadi təhlükəsizliyə mənfi təsir göstərən risklər və təhdidlər hələ də davam edir. Əsas risklər kimi kapitalın inkişaf etməkdə olan ölkələrdən nizamsız hərəkəti, Çin iqtisadiyyatında həyata keçirilən siyasət tədbirlərinin təsiri, neft qiymətlərinin aşağı düşməsi nəticəsində neft ixrac edən ölkələrdə çətinliklərin yaranması, qlobal geosiyasi vəziyyətin gərginləşməsi, Böyük Britaniyanın Aİ-dən çıxması nəticəsində Avropa iqtisadiyyatında müəyyən problemlərin yaranması və s. göstərmək olar. Sadalanan və digər risklərin mövcud olduğu qeyri-münbit dünya iqtisadiyyatı şəraitində artım templərinin zəifləməsi ehtimalının mümkünlüyü dövlətlər tərəfindən qabaqlayıcı iqtisadi təhlükəsizlik tədbirlərinin reallaşdırılmasını zəruri edir.

- Dünya iqtisadiyyatında qeyri-sabitliyin davam etməsi, dünya bazarında neft qiymətlərinin nisbi artmasına baxmayaraq hələ də aşağı səviyyədə qalması, manatın ucuzlaşması və digər bir sıra mənfi meyillər Azərbaycan iqtisadiyyatına da neqativ təsir göstərmişdir və bir sıra makroiqtisadi göstəricilərin dinamikasında özünü göstərmişdir.

- Son dövrlər dünya iqtisadiyyatında baş verən mürəkkəb iqtisadi-siyasi proseslər, enerji daşıyıcılarının dünya bazar qiymətlərinin kəskin aşağı düşməsi, inkişaf etmiş ölkələrdə iqtisadi artım templərinin zəifləməsi, tərəfdaş ölkələrdə baş verən maliyyə-iqtisadi geriləmələr dünya iqtisadiyyatına sıx inteqrasiya etmiş milli

iqtisadiyyatımızın inkişafına öz təsirini göstərmiş, ölkənin makroiqtisadi tarazlığının qorunması, maliyyə sabitliyinin təmin edilməsi istiqamətində zəruri addımların atılmasını aktuallaşdırmışdır. Yeni iqtisadi şəraitin təblərinə uyğun olaraq həyata keçirilən kompleks iqtisadi islahatlar ölkə iqtisadiyyatının maliyyə dayanıqlılığının möhkəmləndirilməsi, bu sahədə xarici iqtisadi şokların təsirlərinin minimuma endirilməsi, habelə iqtisadi artım templərinin yaxşılaşdırılması üzrə hədəflərə istiqamətlənmişdir.

- Ölkə iqtisadiyyatının davamlı inkişafının təmin edilməsi, makroiqtisadi sabitliyin təmin olunması, iqtisadiyyatın şaxələndirilməsi, qeyri-neft sahələrinin və regionların inkişafının sürətləndirilməsi, qeyri-neft ixracının artırılması, özəl bölmənin inkişafı üçün azad rəqabət və əlverişli investisiya mühitinin yaradılması, əhalinin həssas qruplarının sosial müdafiəsi istiqamətində islahatlar davam etməkdədir.

- Makroiqtisadi siyasətin tərkib hissəsi olmaqla ortamüddətli büdcə-vergi siyasətinin əsas vəzifələri məcmu fiskal intizama riayət olunması, resursların strateji bölgüsünün aparılması və dövlət xidmətlərinin səmərəliliyinin təmin olunmasından ibarətdir. Bu vəzifələrə uyğun olaraq və xam neftin 1 barelinin orta illik qiymətinin əvvəlki illərlə müqayisədə xeyli aşağı olacağını nəzərə alaraq, fiskal yığcamlaşdırma siyasətlərinin davam etdirilməsi, dövlət büdcəsi xərclərinin optimallaşdırılaraq daha qənaətlə icra edilməsi, dövlət sektorunda xərclərin səmərəliliyinin daha da artırılması, dövlətin borc və öhdəlikləri vaxtında və tam həcmdə yerinə yetirilməsi, dövlət borcunun strateji layihələr və yenidən maliyyələşdirmə ilə bağlı borclanma istisna olmaqla sərbəst məhdudlaşdırılması, Dövlət Neft Fondundan dövlət büdcəsinə transferin tədricən azaldılması, qeyri-neft sektoru və onun aparıcı sahələrində qabaqlayıcı artım sürətinə malik olan sahələrin inkişafı, idxalın əvəzləşdirilməsi, sonradan isə qeyri-neft ixracına əsaslanan iqtisadi artım modelinə keçid zəruri bu siyasətin başlıca istiqamətlərini təşkil etməlidir.

- Azərbaycanın uzunmüddətli dövrdə dayanıqlı və tarazlı inkişafının təmin olunmasında iqtisadiyyata investisiyaların cəlb edilməsi xüsusi rol oynayacaq. Bu

məqsədlə bütün investorlar üçün daha əlverişli rəqabət mühitinin yaradılması, xarici investisiyalar üçün cəlbedici ölkə imicinin formalaşdırılması, investisiyaların təşviqi tədbirlərinin davam etdirilməsi, investisiya fəaliyyətinin hüquqi-normativ bazasının daha da təkmilləşdirilməsi, xüsusi mülkiyyətin qorunması və korporativ idarəetmənin təkmilləşdirilməsi istiqamətində zəruri tədbirlərin görülməsi vacibdir.

- İqtisadiyyatın rəqabətqabiliyyətliliyinin və biznes mühitinin yaxşılaşdırılması məqsədilə ölkədə sahibkarlığın inkişafı üçün biznes mühitinin daim yaxşılaşdırılması, bu sahədə qanunvericilik bazasının təkmilləşdirilməsi, yerli və xarici investisiyaların, müasir texnologiyaların, idarəetmə təcrübəsinin cəlb edilməsi və bu yolla yüksək keyfiyyətli, rəqabət qabiliyyətli məhsulların istehsal edilməsi istiqamətində tədbirlər ölkədə geniş miqyaslı islahatlar həyata keçirilməkdədir.

- Ölkənin iqtisadi təhlükəsizliyində qeyri-neft sektorunun inkişaf etdirilməsi yürüdülmən siyasətin əsas prioriteti olaraq, dünya bazarında rəqabətqabiliyyətli olan alt sahələrin inkişafı, həmçinin müqayisəli üstünlüklərə malik olan qeyri-neft məhsullarının istehsalının stimullaşdırılması istiqamətində dövlət dəstəyi gücləndiriləcək və eləcə də yeni müəssisələrin yaradılması, mövcud müəssisələrin əsaslı yenidənqurulması, xüsusən yerli təbii resurslara və kənd təsərrüfatı məhsullarına əsaslanan emal müəssisələrinin yaradılması, məhsulların rəqabətqabiliyyətli və ixrac yönümlü olmasının təmin edilməsi məqsədilə zəruri tədbirlərin görülməsi bu istiqamətdə optimist perspektivlərə nail olmağa imkan yaradacaqdır.

- Bütün regionlarda mövcud potensialdan daha səmərəli istifadə etməklə qeyri-neft sektorunun inkişafı, kommunal xidmət və digər infrastruktur obyektlərinin, yeni istehsal və emal müəssisələrinin yaradılması, mövcud müəssisələrdə istehsal fəaliyyətinin genişləndirilməsi, rabitə və informasiya texnologiyalarının tətbiqinin sürətləndirilməsi, sosial infrastrukturun yaxşılaşdırılması, o cümlədən müasir standartlara uyğun təhsil, elm, səhiyyə, mədəniyyət və idman obyektlərinin inşası da iqtisadi təhlükəsizliyin təmin edilməsində ciddi əhəmiyyət kəsb edəcəkdir.

İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

1. Абалкин Л.. Макроаспекты экономической безопасности: факторы, критерии и показатели. Вопросы экономики. 1994 №12
2. Арбатов, А.А. Экономическая безопасность России: Общий курс: Учебник / В.К. Сенчагов, А.А. Арбатов, А.А. Ведев . - М.: БИНОМ. ЛЗ, 2009. - 815 с.
3. Авдийский, В.И. Теневая экономика и экономическая безопасность государства: Учебное пособие / В.И. Авдийский, В.А. Дадалко.. - М.: Альфа-М, ИНФРА-М, 2012. - 496 с.
4. Богомолов, В.А. Введение в специальность "Экономическая безопасность": Учебное пособие / В.А. Богомолов. - М.: ЮНИТИ, 2015. - 279 с.
5. Балабанов, В.С. Борисенко Е.Н. Продовольственная Безопасность. Международные и внутренние аспекты. Москва 2002 20.
6. Биржаков, М.Б. Экономическая безопасность туристской отрасли / М.Б. Биржаков. - СПб.: Герда, 2007. - 464 с.
7. Кузнецова, Е.И. Экономическая безопасность и конкурентоспособность. Формирование экономической стратегии государства: Монография: Учебник / Е.И. Кузнецова. - М.: ЮНИТИ, 2011. - 239 с.
8. Криворотов, В.В. Экономическая безопасность государства и регионов: Учебное пособие / В.В. Криворотов, А.В. Калина. - М.: ЮНИТИ, 2015. - 351 с.
9. Суглобов, А.Е. Экономическая безопасность предприятия: Учебное пособие / А.Е. Суглобов, С.А. Хмелев, Е.А. Орлова. - М.: ЮНИТИ, 2015. - 271 с.
10. Сенчагов, В.К. Экономическая безопасность России Общий курс изд3 / В.К. Сенчагов. - М.: Бином. Лаборатория знаний, 2009. - 815 с.
11. Максимов, С.Н. Экономическая безопасность России: системно-правовое исследование / С.Н. Максимов. - М.: МПСИ, МОДЭК, 2008. - 56 с.
12. Гаджиев Ш.Г., Азербайджан на пути к мировому сообществу: стратегия 93 внешнеэкономического развития, Киев, 2000, 503 с. 19.
13. Филлипенко А.С. Экономическое развитие. Цивилизационный подход. 2001
14. Beynəlxalq Valyuta Fondunun rəsmi internet səhifəsi – www.imf.org
15. Dünya Bankının rəsmi internet səhifəsi – www.worldbank.org
16. Azərbaycan Respublikasının İqtisadi İnkişaf Nazirliyinin rəsmi internet səhifəsi – www.economy.gov.az
17. Azərbaycan Respublikasının Maliyyə Nazirliyinin rəsmi internet səhifəsi – www.maliyye.gov.az
18. Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Bankının rəsmi internet səhifəsi – www.cbar.az
19. Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsinin rəsmi internet səhifəsi – www.customs.gov.az

20. Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsinin rəsmi internet səhifəsi – www.stat.gov.az
21. Azərbaycan Respublikası Dövlət Neft Fondunun rəsmi internet səhifəsi – www.oilfund.az

РЕЗЮМЕ

Диссертационная работа посвящена изучению проблем обеспечения экономической безопасности Азербайджанской Республики.

Диссертация состоит из введения, 3-х глав, 9 параграфов, выводов и предложений, списка используемой литературы.

В первой главе рассмотрены вопросы методологии экономической безопасности и механизмов его обеспечения, а также структура и показатели экономической безопасности.

Вторая глава посвящена исследованию современных тенденций развития экономики в контексте безопасности, дана оценка макроэкономических показателей Азербайджана по критериям безопасности, изучены организационно-правовые основы обеспечения экономической безопасности.

В третьей главе определены направления обеспечения финансово-экономической безопасности Азербайджана, выявлены пути повышения конкурентоспособности экономики Азербайджана и перспективы диверсификации национальной экономики.

REZUME

The dissertation topic is devoted to the economic security issues in the Azerbaijan Republic.

In the first chapter investigated the essence of economic security, the structure of economic security and the complex indicators of economic security

In the second chapter were studied current trends in the development of the world economy in the context of economic security, macroeconomic security indicators of Azerbaijan and the legal basis of economic security.

In the third chapter were studied the financial-economic ensuring of economic security, the strengthening of competitiveness of national economy and the prospects for economic diversification.

İsaqova Nərmin İlqar qızının

"Azərbaycanın iqtisadi təhlükəsizliyinin təminatı" mövzusunda yazdığı magistr dissertasiyasının

REFERATI

Mövzunun aktuallığı. Dünya iqtisadiyyatında iqtisadi artıma, iqtisadi təhlükəsizliyə mənfi təsir göstərən risklər və təhdidlər hələ də davam edir. Əsas risklər kimi kapitalın inkişaf etməkdə olan ölkələrdən nizamsız hərəkəti, Çin iqtisadiyyatında həyata keçirilən siyasət tədbirlərinin təsiri, neft qiymətlərinin aşağı düşməsi nəticəsində neft ixrac edən ölkələrdə çətinliklərin yaranması, qlobal geosiyasi vəziyyətin gərginləşməsi, Böyük Britaniyanın Aİ-dən çıxması nəticəsində Avropa iqtisadiyyatında müəyyən problemlərin yaranması və s. göstərmək olar. Dünya iqtisadiyyatında qeyri-sabiutliyin davam etməsi, dünya bazarında neft qiymətlərinin nisbi artmasına baxmayaraq hələ də aşağı səviyyədə qalması, manatın ucuzlaşması və digər bir sıra mənfi meyillər Azərbaycan iqtisadiyyatına da neqativ təsir göstərmişdir və bir sıra makroiqtisadi göstəricilərin dinamikasında özünü göstərmişdir. Təbii ki, inkişaf etmiş ölkələrdə iqtisadi artım templərinin aşağı düşməsi, tərəfdaş ölkələrdə baş verən maliyyə-iqtisadi geriləmələr dünya iqtisadiyyatına sıx inteqrasiya etmiş milli iqtisadiyyatımızın inkişafına təsiri qaçılmazdır. Bütün bunlar yeni iqtisadi şəraitin təblərinə uyğun olaraq ölkə iqtisadiyyatının təhlükəsizliyini təmin edilməsi istiqamətində kompleks tədbirlərin həyata keçirilməsini aktuallaşdırmışdır.

Bununla əlaqədar olaraq, artıq postneft dövrünə keçidə start vermiş Azərbaycanda iqtisadiyyatın davamlı inkişafının təmin edilməsi, makroiqtisadi sabitliyin gücləndirilməsi, iqtisadiyyatın diversifikasiya edilməsi, regionların və qeyri-neft sahələrinin inkişafının sürətləndirilməsi, qeyri-neft sektorunun ixracının artırılması, azad rəqabət və əlverişli investisiya mühitinin yaradılması, əhalinin sosial müdafiəsi istiqamətində islahatlar davam etdirilməkdədir. Bu baxımdan həyata keçirilən islahatların effektivliyi onun ölkənin iqtisadi təhlükəsizliyinin təmin edilməsində nə dərəcədə rol oynamasından asılı olacaqdır.

Ümumiyyətlə, iqtisadi təhlükəsizlik təhlükəsizliyin prioritet funksional istiqamətlərindən biridir. Hazırda dünya elmi cəmiyyətində "iqtisadi təhlükəsizlik" anlayışı ilə bağlı vahid fikir işlənib hazırlanmamışdır. Tədqiqatçıların bir qismi iqtisadi təhlükəsizliyi beynəlxalq iqtisadi sistemin təhlüksizliyi ilə əlaqələndirirlər və onun problematikasına iqtisadi inkişafın qeyri-bərabərliyi, borcun artması, aclığın yayılması, tsiklik dəyişikliklər və dünya iqtisadiyyatının ümumi destabilizasiyasının digər aspektləri daxil edilir. Digər mütəxəssislərin fikirlərinin əsasında xarici xammal və enerji mənbələrinə sərbəst çıxış, xarici investisiyaların stabilliyi, əmtəə və xidmətlərlə mübadilənin sərbəstliyi daxil olmaqla konkret milli iqtisadiyyatın daha effektiv inkişafı üçün əlverişli şərtlərin təmin edilməsi dayanır. Bir sıra müəlliflər isə iqtisadi təhlükəsizliyə regionun, sahənin, müəssisənin, şəxsin təhlükəsizliyi nöqteyi-nəzərdən baxırlar. Başqa bir yanaşmada iqtisadi təhlükəsizlik - yalnız milli maraqların müdafiəsi deyil, eyni zamanda hakimiyyət institutlarının milli iqtisadiyyatın inkişaf maraqlarının reallaşdırılması və müdafiəsi, sosial-siyasi sabitliyin dəstəklənməsi mexanizmlərini yaratmaq hazırlığı və qabiliyyəti deməkdir.

Qeyd olunanları nəzərə alaraq, ölkənin iqtisadi təhlükəsizliyini müəyyən edən kompleks amillər sisteminin öyrənilməsi, ümumiləşdirilməsi və iqtisadi təhlükəsizliyin yüksəldilməsi istiqamətlərinin araşdırılması mühüm aktualı kəsb edir.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri. Tədqiqatın əsas məqsədi müasir dövrdə Azərbaycanın iqtisadi təhlükəsizliyinin mövcud vəziyyətini kompleks təhlil etmək və dayanıqlı inkişaf kontekstində onun möhkəmləndirilməsi istiqamətlərini müəyyən etməkdən ibarətdir.

Dissertasiya işində məqsədə uyğun olaraq aşağıdakı vəzifələri müəyyənləşdirilmişdir:

- İqtisadi təhlükəsizliyin mahiyyəti və iqtisadi təhdidlərin tədqiq edilməsi;
- İqtisadi təhlükəsizliyin strukturunun öyrənilməsi;
- İqtisadi təhlükəsizliyin hədd göstəricilərinin təhlili;

- Dünya iqtisadiyyatının inkişafında müasir meyillərin iqtisadi təhlükəsizlik kontekstindən təhlili;
- Azərbaycanın makroiqtisadi inkişaf göstəricilərinin təhlükəsizlik meyarları üzrə təhlili
- Azərbaycanın iqtisadi təhlükəsizliyini təmin edilməsinin təşkilati-hüquqi əsaslarının tədqiq edilməsi;
- Azərbaycanın maliyyə-iqtisadi təhlükəsizliyinin təmin edilməsi istiqamətlərinin öyrənilməsi
- Azərbaycan iqtisadiyyatının rəqabətqabiliyyətlilik səviyyəsinin yüksəldilməsi iqtisadi təhlükəsizliyin mühüm amili kimi araşdırılması;
- İqtisadi təhlükəsizlik kontekstində milli iqtisadiyyatın diversifikasiyası perspektivlərinin müəyyən edilməsi

Tədqiqat işinin obyektini müasir mərhələdə iqtisadi təhlükəsizliyin təmin olunması istiqamətləri və mexanizmləri təşkil edir.

Tədqiqatın predmetini iqtisadi təhlükəsizliyinin təmin olunmasının nəzəri-praktiki məsələlərinin öyrənilməsi təşkil edir..

Tədqiqat işinin elmi yeniliyi. Dünya iqtisadiyyatının müasir inkişaf mərhələsində Azərbaycanda iqtisadi təhlükəsizliyin mövcud vəziyyətinin kompleks araşdırılması, iqtisadi təhlükəsizlik kontekstində ölkənin maliyyə-iqtisadi sabitliyinin gücləndirilməsi, rəqabətqabiliyyətliliyin və iqtisadiyyatın diversifikasiyası səviyyəsinin yüksəldilməsi istiqamətlərinin müəyyən edilməsi.

Tədqiqat işinin informasiya bazası. Tədqiqat prosesində mövzu ilə əlaqədar Beynəlxalq Valyuta Fondunun, Dünya Bankının, Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyinin, Azərbaycan Respublikası İqtisadi İnkişaf Nazirliyi, Dövlət Statistika Komitəsinin illik nəşrlərindən, yerli və xarici ölkə alimlərinin elmi əsərlərindən istifadə edilmişdir.

Tədqiqat işinin strukturu. Dissertasiya işi giriş, 3 fəsil, 9 paragraf, nəticə və təkliflər, istifadə edilmiş ədəbiyyat siyahısından, rezyume və referatdan ibarətdir.

Birinci fəsildə iqtisadi təhlükəsizliyin və iqtisadi təhdidlərin xarakterik xüsusiyyətləri, iqtisadi təhlükəsizliyin strukturu, hədd göstəriciləri tədqiq edilmişdir.

İkinci fəsildə dünya iqtisadiyyatının inkişafında müasir meyilləri iqtisadi təhlükəsizlik kontekstində təhlil edilmiş, Azərbaycanın makroiqtisadi inkişaf göstəriciləri təhlükəsizlik meyarları üzrə qiymətləndirilmiş və ölkədə iqtisadi təhlükəsizliyin təmin edilməsinin təşkilati-hüquqi əsasları öyrənilmişdir;

Üçüncü fəsildə Azərbaycanın maliyyə-iqtisadi təhlükəsizliyinin təmin edilməsi istiqamətləri, iqtisadi təhlükəsizliyin mühüm amili kimi Azərbaycan iqtisadiyyatının rəqabətqabiliyyətlilik səviyyəsinin yüksəldilməsi yolları, milli iqtisadiyyatın diversifikasiyası perspektivləri araşdırılmışdır.

Tədqiqatın yekunu olaraq aşağıdakı mühüm nəticələri qeyd etmək olar:

- İqtisadi təhlükəsizlik - iqtisadiyyatın lazımi sosial, siyasi, müdafiə və mütərəqqi inkişaf səviyyəsinin təmin edilməsi vəziyyətidir, mümkün xarici və daxili təhdidlərə və təsirlərə münasibətdə iqtisadi maraqların müstəqilliyi və davamlılığı deməkdir. Məsələyə bu aspektdən yanaşaraq iqtisadi təhlükəsizliyin strukturunu müəyyən etmək məqsədəuyğun olar. İqtisadi təhlükəsizliyin özü kifayət qədər mürəkkəb daxili struktura malikdir. Onun üç vacib elementini fərqləndirmək olar: *İqtisadi müstəqillik*. Təbii ki, müasir dünya təsərrüfatı şəraitində bu mütləq xarakter daşımır. Beynəlxalq əmək bölgüsü milli iqtisadiyyatların bir-birilə qarşılıqlı asılılığını gücləndirir. Belə şəraitdə iqtisadi müstəqillik dövlətin milli resurslara nəzarət imkanlarını, istehsalın effektivliyinin və məhsulun keyfiyyətinin elə bir səviyyəsinə nail olmağı nəzərdə tutur ki, bu zaman rəqabətqabiliyyətlilik təmin edilmiş olsun və dünya ticarətində, elmi-texniki nailiyyətlərin mübadiləsində bərabər səviyyəli iştiraka imkan yaransın. *Milli iqtisadiyyatın sabitliyi və dayanqlığı*. Mülkiyyətin bütün formalarının müdfiəsini, sahibkarlıq fəaliyyəti üçün etibarlı şərtlərin və zəmanətlərin yaradılmasını, iqtisadiyyatda kriminal srukturlarla mübarizəni, gəlirlərin bölgüsündə sosial sarsıntılar doğura biləcək səviyyədə ciddi fərqə yol verilməməsini və s. nəzərdə tutur. *Özünü inkişaf və tərəqqi qabiliyyəti*. Müasir dinamik inkişaf etməkdə olan

dünyada xüsusilə vacib məsələlərdən biridir. İnvestisiya və innovasiyalar üçün əlverişli iqlimin yaradılması, istehsalın daimi sürətdə modernləşdirilməsi, işçilərin peşəkar, təhsil və ümummədəni səviyyəsinin yüksəldilməsi, milli iqtisadiyyatın dayanıqlığı və özünü müdafiəsi şərtlərinin təmin edilməsi.

- İqtisadi təhlükəsizliyin strukturu üç səviyyədə nəzərdən keçirilir: milli, lokal (regional) və xüsusi (müəssisə). Milli təhlükəsizlik səkkiz bir-birilə qarşılıqlı əlaqədə olan struktur elementlər formasında göstərilə bilər: demoqrafik təhlükəsizlik, iqtisadi təhlükəsizlik, mənəvi-əxlaqi təhlükəsizlik, informasiya təhlükəsizliyi, ekoloji təhlükəsizlik, siyasi təhlükəsizlik, müdafiə (hərbi) təhlükəsizlik və sosial təhlükəsizlik.

- İqtisadi təhlükəsizliyin mahiyyəti meyarlar və göstəricilər sistemində müəyyən edilir. Lakin iqtisadi təhlükəsizlik üçün göstəricilərin özü deyil, onların hədd ölçüləri mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Hədd göstəriciləri - təkrar istehsal prosesinin inkişafının normal gedişatına mane olan, iqtisadi təhlükəsizlik sahəsində neqativ, pozucu meyillərin formalaşmasına səbəb olan göstəricilərin yol verilə bilən hədd ölçüləridir. Makroiqtisadi göstəricilər ölkənin iqtisadi təhlükəsizlik dərəcəsinin, iqtisadi inkişaf vəziyyətinin müəyyən edilməsində mühüm rol oynayır. Eləcə də, iqtisadi təhlükəsizliyin ən yüksək dərəcəsi o zaman əldə edilir ki, bütün makroiqtisadi göstəricilər kompleksi özünün yol verilə bilən hədd qiymətlərinin sərhədlərində olur, bir göstəricinin hədd qiymətlərinə isə digərinə zərər vurmadan nail olunur.

- Dünya iqtisadiyyatında iqtisadi artıma, iqtisadi təhlükəsizliyə mənfi təsir göstərən risklər və təhdidlər hələ də davam edir. Əsas risklər kimi kapitalın inkişaf etməkdə olan ölkələrdən nizamsız hərəkəti, Çin iqtisadiyyatında həyata keçirilən siyasət tədbirlərinin təsiri, neft qiymətlərinin aşağı düşməsi nəticəsində neft ixrac edən ölkələrdə çətinliklərin yaranması, qlobal geosiyasi vəziyyətin gərginləşməsi, Böyük Britaniyanın Aİ-dən çıxması nəticəsində Avropa iqtisadiyyatında müəyyən problemlərin yaranması və s. göstərmək olar. Sadalanan və digər risklərin mövcud olduğu qeyri-münbit dünya iqtisadiyyatı şəraitində artım templərinin zəifləməsi

ehtimalının mümkünlüyü dövlətlər tərəfindən qabaqlayıcı iqtisadi təhlükəsizlik tədbirlərinin reallaşdırılmasını zəruri edir.

- Dünya iqtisadiyyatında qeyri-sabitliyin davam etməsi, dünya bazarında neft qiymətlərinin nisbi artmasına baxmayaraq hələ də aşağı səviyyədə qalması, manatın ucuzlaşması və digər bir sıra mənfi meyillər Azərbaycan iqtisadiyyatına da neqativ təsir göstərmişdir və bir sıra makroiqtisadi göstəricilərin dinamikasında özünü göstərmişdir.

- Son dövrlər dünya iqtisadiyyatında baş verən mürəkkəb iqtisadi-siyasi proseslər, enerji daşıyıcılarının dünya bazar qiymətlərinin kəskin aşağı düşməsi, inkişaf etmiş ölkələrdə iqtisadi artım templərinin zəifləməsi, tərəfdaş ölkələrdə baş verən maliyyə-iqtisadi geriləmələr dünya iqtisadiyyatına sıx inteqrasiya etmiş milli iqtisadiyyatımızın inkişafına öz təsirini göstərmiş, ölkənin makroiqtisadi tarazlığının qorunması, maliyyə sabitliyinin təmin edilməsi istiqamətində zəruri addımların atılmasını aktuallaşdırmışdır. Yeni iqtisadi şəraitin təblərinə uyğun olaraq həyata keçirilən kompleks iqtisadi islahatlar ölkə iqtisadiyyatının maliyyə dayanıqlılığının möhkəmləndirilməsi, bu sahədə xarici iqtisadi şokların təsirlərinin minimuma endirilməsi, habelə iqtisadi artım templərinin yaxşılaşdırılması üzrə hədəflərə istiqamətlənmişdir.

- Ölkə iqtisadiyyatının davamlı inkişafının təmin edilməsi, makroiqtisadi sabitliyin təmin olunması, iqtisadiyyatın şaxələndirilməsi, qeyri-neft sahələrinin və regionların inkişafının sürətləndirilməsi, qeyri-neft ixracının artırılması, özəl bölmənin inkişafı üçün azad rəqabət və əlverişli investisiya mühitinin yaradılması, əhalinin həssas qruplarının sosial müdafiəsi istiqamətində islahatlar davam etməkdədir.

- Makroiqtisadi siyasətin tərkib hissəsi olmaqla ortamüddətli büdcə-vergi siyasətinin əsas vəzifələri məcmu fiskal intizama riayət olunması, resursların strateji bölgüsünün aparılması və dövlət xidmətlərinin səmərəliyinin təmin olunmasından ibarətdir. Bu vəzifələrə uyğun olaraq və xam neftin 1 barelinin orta illik qiymətinin əvvəlki illərlə müqayisədə xeyli aşağı olacağını nəzərə alaraq, fiskal yığcamlaşdırma siyasətlərinin davam etdirilməsi, dövlət büdcəsi xərclərinin

optimallaşdırılaraq daha qənaətlə icra edilməsi, dövlət sektorunda xərclərin səmərəliliyinin daha da artırılması, dövlətin borc və öhdəlikləri vaxtında və tam həcmdə yerinə yetirilməsi, dövlət borcunun strateji layihələr və yenidən maliyyələşdirmə ilə bağlı borclanma istisna olmaqla sərt məhdudlaşdırılması, Dövlət Neft Fondundan dövlət büdcəsinə transferin tədricən azaldılması, qeyri-neft sektoru və onun aparıcı sahələrində qabaqlayıcı artım sürətinə malik olan sahələrin inkişafı, idxalın əvəzləşdirilməsi, sonradan isə qeyri-neft ixracına əsaslanan iqtisadi artım modelinə keçid zəruri bu siyasətin başlıca istiqamətlərini təşkil etməlidir.

- Azərbaycanın uzunmüddətli dövrdə dayanıqlı və tarazlı inkişafının təmin olunmasında iqtisadiyyata investisiyaların cəlb edilməsi xüsusi rol oynayacaq. Bu məqsədlə bütün investorlar üçün daha əlverişli rəqabət mühitinin yaradılması, xarici investisiyalar üçün cəlbedici ölkə imicinin formalaşdırılması, investisiyaların təşviqi tədbirlərinin davam etdirilməsi, investisiya fəaliyyətinin hüquqi-normativ bazasının daha da təkmilləşdirilməsi, xüsusi mülkiyyətin qorunması və korporativ idarəetmənin təkmilləşdirilməsi istiqamətində zəruri tədbirlərin görülməsi vacibdir.

- İqtisadiyyatın rəqabətqabiliyyətliliyinin və biznes mühitinin yaxşılaşdırılması məqsədilə ölkədə sahibkarlığın inkişafı üçün biznes mühitinin daim yaxşılaşdırılması, bu sahədə qanunvericilik bazasının təkmilləşdirilməsi, yerli və xarici investisiyaların, müasir texnologiyaların, idarəetmə təcrübəsinin cəlb edilməsi və bu yolla yüksək keyfiyyətli, rəqabət qabiliyyətli məhsulların istehsal edilməsi istiqamətində tədbirlər ölkədə geniş miqyaslı islahatlar həyata keçirilməkdədir.

- Ölkənin iqtisadi təhlükəsizliyində qeyri-neft sektorunun inkişaf etdirilməsi yürüdülmən siyasətin əsas prioriteti olaraq, dünya bazarında rəqabətqabiliyyətli olan alt sahələrin inkişafı, həmçinin müqayisəli üstünlüklərə malik olan qeyri-neft məhsullarının istehsalının stimullaşdırılması istiqamətində dövlət dəstəyi gücləndiriləcək və eləcə də yeni müəssisələrin yaradılması, mövcud müəssisələrin əsaslı yenidənqurulması, xüsusən yerli təbii resurslara və kənd təsərrüfatı məhsullarına əsaslanan emal müəssisələrinin yaradılması, məhsulların

rəqabətqabiliyyətli və ixrac yönümlü olmasının təmin edilməsi məqsədilə zəruri tədbirlərin görülməsi bu istiqamətdə optimist perspektivlərə nail olmağa imkan yaradacaqdır.

- Bütün regionlarda mövcud potensialdan daha səmərəli istifadə etməklə qeyri-neft sektorunun inkişafı, kommunal xidmət və digər infrastruktur obyektlərinin, yeni istehsal və emal müəssisələrinin yaradılması, mövcud müəssisələrdə istehsal fəaliyyətinin genişləndirilməsi, rabitə və informasiya texnologiyalarının tətbiqinin sürətləndirilməsi, sosial infrastrukturun yaxşılaşdırılması, o cümlədən müasir standartlara uyğun təhsil, elm, səhiyyə, mədəniyyət və idman obyektlərinin inşası da iqtisadi təhlükəsizliyin təmin edilməsində ciddi əhəmiyyət kəsb edəcəkdir.